

Ernest Mandel
(1975)

**Från
klassamhälle
till
kommunism**

Översättning: Bengt Andersson
Första upplagan 1976 *Bokförlaget Röda Rummet*

Innehåll

Förord.....	1
I. Klasskillnaderna och klasskampen genom historien	1
1. Den sociala ojämlikheten i dagens kapitalistiska samhälle.....	1
2. Den sociala ojämlikheten i tidigare samhällen.....	2
3. Social ojämlikhet och klasskillnader.....	3
4. Den sociala ojämlikheten under människans förhistoria.....	4
5. Revolten mot den sociala ojämlikheten genom historien.....	4
6. Klasskampen genom historien	5
II. Den sociala ojämlikhetens ekonomiska rötter	6
1. Den primitiva gemenskapen baserad på fattigdom	6
2. Den neolitiska revolutionen	6
3. Den nödvändiga produktionen och det sociala överskottet.....	7
4. Produktion och ackumulation.....	8
5. Orsaken till nederlaget för alla egalitära revolutioner i det förflutna.....	8
III. Staten, klassherraväldets redskap	9
1. Den sociala arbetsfördelningen och statens födelse	9
2. Staten i de härskande klassernas tjänst.....	10
3. Våldsamt tvång och ideologisk integrering.....	11
4. Härskande ideologi och revolutionära ideologier	12
5. Sociala revolutioner och politiska revolutioner	12
IV. Från enkel varuproduktion till kapitalistiskt produktionssätt	14
1. Produktion för behovstillfredsställelse och produktion för byte	14
2. Den enkla varuproduktionen	14
3. Värdelagen	15
4. Kapitalets uppkomst.....	15
5. Från kapitalet till kapitalismen	16
6. Vad är mervärdet?	17
7. Förutsättningarna för den moderna kapitalismens uppkomst	18
V. Den kapitalistiska ekonomin	19
1. Den kapitalistiska ekonomins särdrag.....	19
2. Den kapitalistiska ekonomins funktionssätt.....	20
3. Lönernas förändring	21
4. Kapitalismens utvecklingslagar.....	22
5. Det kapitalistiska produktionssättets inneboende motsättningar	24
6. De periodiska överproduktionskriserna	24
VI. Monopolkapitalismen.....	25
1. Från fri konkurrens till kapitalistiska överenskommelser	25
2. Bankkoncentrationen och finanskapitalet	26
3. Monopolkapitalismen och den fria konkurrenskapitalismen	27
4. Kapitalexporten	27
5. Imperialistiska länder och beroende länder.....	28
6. Senkapitalismens epok	28
VII. Det imperialistiska världssystemet	30
1. Lagen om den ojämna och kombinerade utvecklingen.....	30
2. Utsugningen av de koloniala och halvkoloniala länderna.....	31
3. Det härskande ”klassblocket” i de halvkoloniala länderna	32
4. Den nationella befrielseörelsen.....	33
5. Nykolonialismen	34
VIII. Den moderna arbetarrörelsens uppkomst	35

1. Proletariatets elementära klasskamp	35
2. Proletariatets elementära klassmedvetande	36
3. Den utopiska socialismen	36
4. Den marxistiska teorins födelse —Kommunistiska Manifestet	37
5. Den Första Internationalen	38
6. Arbetarrörelsens olika organisationsformer	38
7. Pariskommunen	38
IX. Reformers och revolution	39
1. Evolution och revolution genom historien	39
2. Evolution och revolution i dagens kapitalism	40
3. Den moderna arbetarrörelsens utveckling	41
4. Den reformistiska opportunisten	41
5. Behovet av ett avantgarde parti	42
6. Revolutionärerna och kampen för reformer	43
X. Borgerlig demokrati och proletär demokrati	44
1. Ekonomisk frihet och politisk frihet	44
2. Den borgerliga staten tjänar kapitalets klassintressen	45
3. De borgerligt-demokratiska friheternas begränsningar	46
4. Förtryck och borgerliga diktaturer	47
5. Den proletära demokratin	48
XI. Det första imperialistiska kriget och den ryska revolutionen	49
1. Den internationella arbetarrörelsen. inför det imperialistiska kriget	49
2. Det imperialistiska kriget utmynnar i den revolutionära krisen	49
3. Den ryska februarirevolutionen 1917	50
4. Den permanenta revolutionens teori	51
5. Oktoberrevolutionen 1917	52
6. Krossandet av kapitalismen i Ryssland	52
XII. Stalinismen	53
1. Nederlaget för det revolutionära uppsvinget 1918-1923 i Europa	53
2. Sovjetbyråkratins framväxt	54
3. Byråkratins och Sovjetunionens klasskaraktär	55
4. Vad är stalinism	56
5. Stalinismens kris	57
6. De ekonomiska reformerna	58
7. Maoismen	59
XIII. Från massornas dagliga kamp till den Socialistiska världsrevolutionen	60
1. Förutsättningarna för den socialistiska revolutionens seger	61
2. Uppbygget av Fjärde Internationalen	61
3. Dagskrav och övergångskrav	62
4. Världsrevolutionens tre sektorer	63
5. Massornas självorganisering och den socialistiska revolutionen	64
XIV. Kampen om massorna	65
1. Den politiska differentieringen inom proletariatet	65
2. Arbetarnas enhetsfront mot klassfienden	66
3. ”Klass mot klass”-frontens offensiva dynamik	68
4. Proletär enhetsfront och folkfront	69
5. Arbetarklassens politiska självständighet och enade organisering	70
6. Klassens självständighet och klassallianser	70
XV. Det klasslösa samhällets tillblivelse	71
1. Det socialistiska målet	71

2. De ekonomiska och sociala förutsättningarna för att nå dit	72
3. De politiska, ideologiska, psykologiska och kulturella förutsättningarna	73
4. Det klasslösa samhällets olika etapper	75
XVI. Den materialistiska dialektiken	76
1. Den allomfattande rörelsen	76
2. Dialektiken, rörelsens logik.....	76
3. Formell dialektik och logik	78
4. Rörelsen, en funktion av motsättningen.....	78
5. Kunskapsdialektiken	80
6. Rörelsen, en funktion av totaliteten. Det abstrakta och det konkreta.....	81
7. Teori och praktik	82

Anmärkning: De flesta av de texter som nämns i lästipsen som följer efter resp kapitel finns på webbplatsen marxistarkiv.se – Red,

Förord

Denna introduktion till marxismen är resultatet av en långvarig erfarenhet av föreläsningsserier för unga militanter vid olika tillfällen under de senaste femton åren. Den försöker uppfylla de pedagogiska behov som vi har lagt märke till, och som kan variera från land till land och från miljö till miljö. Den har alltså inga pretentioner på att tjänstgöra som ”modell”.

Den innehåller de grundläggande beståndsdelarna av den historiska materialismens teori, marxismens ekonomiska teori, arbetarrörelsens historia och frågor om strategi och taktik för våra dagars arbetarrörelse. Men den innehåller också en vid första anblicken förvirrande ”nyhet”: kapitlet om den materialistiska dialektiken kommer sist och inte först.

Orsaken till det är naturligtvis inte en ”metodologisk revidering”, utan ett erfarenhetsmässigt konstaterande: en redogörelse för dialektiken som inledning till marxismens grundläggande problem passar bättre i en föreläsning på en kaderskola än i en inledande skolning för militanter. De senare tillgodogör sig teorin lättare, om den framställs så konkret som möjligt. Därför är det bättre att utgå från det som är direkt bevisbart — den sociala ojämlikheten; klasskampen; den kapitalistiska utsugningen. När man klarlagt samhällets utveckling och motsättningarna som söndersluter det, kan man sedan övergå till de mer abstrakta och grundläggande begreppen i dialektiken, såsom rörelsens och motsättningarnas universella logik.

Detta är en åsikt som bygger på personlig pedagogisk erfarenhet. Givetvis kan andra erfarenheter leda till andra slutsatser. Vi är beredda att återgå till en mera traditionell uppbyggnad av introduktionen, om man med erfarenhetens stöd visar att den traditionella uppläggningsen gör det lättare för basmilitanterna att tillgodogöra sig marxismens väsen. Men för ögonblicket tillåter vi oss att betvivla det.

December 1975

E.M.

I. Klasskillnaderna och klasskampen genom historien

1. Den sociala ojämlikheten i dagens kapitalistiska samhälle

I Belgien har fördelningen av förmögenheten och den sociala makten formen av en pyramid. I pyramidens bas finner vi en tredjedel av medborgarna, som bara äger det de tjänar och gör av med varje år; de kan inte spara något eller skaffa sig varaktiga tillgångar. I toppen har vi *fyra procent* av medborgarna som äger *hälften* av nationens privata förmögenhet. Mindre än en procent av belgarna äger mer än hälften av landets rörliga förmögenhet. Av dem kontrollerar tvåhundra familjer de stora holdingbolagen, som dominerar nationens hela ekonomiska liv.

I USA har ett senatsutskott uppskattat att mindre än 1% av de amerikanska familjerna äger 80% av alla aktier i aktiebolagen, och att 0,2% av familjerna äger mer än två tredjedelar av dessa aktier. I Schweiz äger 2% av befolkningen mer än 67% av den privata förmögenheten.

Skillnaderna i inkomst och förmögenhet är inte bara ett ekonomiskt faktum. De för också med sig skillnader vad gäller chanserna att överleva, en ojämlikhet inför döden. I Storbritannien före andra världskriget var spädbarnsdödligheten i icke-kvalificerade arbetares familjer mer än dubbelt så hög som den i borgerliga familjer. Officiell statistik för Frankrike 1951 visar att spädbarnsdödligheten uppgår till 19,1 avlidna per 1 000 födda bland fria yrkesutövare; 23,9 inom industriborgarklassen; 28,2 bland handelsanställda; 34,5 bland köpmän; 36,4 bland

hantverkare; 42,5 bland kvalificerade arbetare; 44,9 bland bönder och lantarbetare; 51,9 bland halvkväifierade arbetare och 61,7 bland grovarbetare!

Proportionerna var praktiskt taget oförändrade tio år senare, även om spädbarnsdödligheten minskat för samtliga kategorier.

Den konservativa belgiska tidningen *La Libre Belgique* publicerade nyligen en upprörande undersökning angående språkets utveckling hos barn. Undersökningen konstaterar att det handikapp som barn från fattiga familjer ofta drabbas av under sina två första levnadsår, på grund av dessa familjers kulturella "undernäring" i klassamhället, får varaktiga konsekvenser vad gäller deras förmåga att tillgodogöra sig verkligt vetenskaplig kunskap, något som en "jämlig", icke-kompensatorisk undervisning inte kan neutralisera. Romanförfattarnas uttryck att den sociala ojämlikheten förkvävt tusentals Mozart, Shakespeare och Einstein hos fattiga barn gäller tyvärr också i välfärdsstaten!

I våra dagar kan man inte bara ta hänsyn till de sociala skillnader som finns inom varje land. Det är viktigt att också ta samma hänsyn till skillnaderna mellan en handfull industriellt utvecklade länder och större delen av mänskligheten, som lever i så kallade utvecklingsländer (koloniala och halvkoloniala länder).

Sålunda står USA för mer än hälften av industriproduktionen, liksom för mer än hälften av konsumtionen av ett stort antal industriella råvaror i den kapitalistiska världen. Indiens 550 miljoner förfogar över mindre stål och elektrisk energi än Sveriges 8 miljoner. Den verkliga inkomsten per invånare i världens fattigaste länder utgör bara 8% av inkomsten per invånare i de rikaste länderna. 67% av jordens befolkning har inte mer än 15% av världens totala inkomster. I Indien dör, per 100 000 förlösningar, trettio gånger så många kvinnor som i USA direkt av havandeskapets följder.

Resultat: En indier äter varje dag bara hälften av de kalorier som konsumeras i väst. Medellivslängden i väst överskrider 65 år och når i vissa länder upp till 70 år, medan den är knappt 30 år i Indien.

2. Den sociala ojämlikheten i tidigare samhällen

Vi finner en social ojämlikhet jämförbar med den i den kapitalistiska världen i alla de tidigare samhällen som avlöst varandra under historiens gång (dvs under den period av människans tillvaro på jorden, om vilken vi har skriftlig dokumentation).

Här har vi en beskrivning av nöden bland de franska bönderna mot slutet av 1600-talet, hämtad från La Bruyères "Karaktärer": "Utspridda över landsbygden kan man se ett slags vilda djur, av han- och honkön, smutsiga, likbleka och brända av solen, bundna till jorden som de gräver och rör om i med sällsam ihärdighet; deras röster är på sätt och vis artikulerade, och när de reser sig på sina fötter visar de ett mänskligt ansikte; och de är faktiskt människor. Nätterna tillbringar de i hålor, där de lever av svart bröd, vatten och rötter..."

Att jämföra detta porträtt av epokens bönder med bilden av Ludvig XIV:s strålande fester vid hovet i Versailles, med adelns lyx och kungens slöseri, det är att teckna en slående bild av social ojämlikhet.

I senmedeltidens samhälle, där livegenskapen dominerade, förfogade adelsmannen mycket ofta över hälften av böndernas och de livegnas arbete eller skörd. Åtskilliga var de adelsmän som hade hundratals, om inte tusentals livegna på sin jord. Var och en av dem fick alltså varje år lika mycket som hundratals, om inte tusentals bönder.

Likadant var det i den klassiska Orientens olika samhällen (Egypten, sumernas rike, Babylonien, Persien, Indien, Kina, osv...). Dessa samhällen vilade på jordbruket, men

jordägarna var antingen adelsmän, kyrkor eller kungar (representerade av ämbetsmän eller ombud för den kungliga statskassan).

”Yrkessatiren”, som redigerades i faraonernas Egypten för 3 500 år sedan, har gett oss en beskrivning av böndernas utsugning genom de kungliga skrivarna, där dessa jämförs med skadedjur och parasiter av de överansträngda jordbrukarna.

Den grekisk-romerska antikens samhälle var baserat på slaveri. Om dess kultur kunde uppnå en hög nivå, så beror detta delvis på det faktum att de antika städernas medborgare kunde ägna en större del av sin tid åt politisk, kulturell, konstnärlig och idrottslig aktivitet, eftersom det manuella arbetet i allt större utsträckning sköttes av enbart slavar.

3. Social ojämlikhet och klasskillnader

All social ojämlikhet är inte klasskillnader. Löneskillnaden mellan en grovarbetare och en mycket kvalificerad arbetare gör dem inte till medlemmar av två olika samhällsklasser.

Klasskillnaden är en ojämnlighet som har sina rötter i det ekonomiska livets struktur och normala gång och som bevaras och förstärks av epokens viktigaste sociala och juridiska institutioner.

Låt oss precisera denna definition genom några exempel:

För att bli en stor arbetsköpare i Belgien måste man samla ihop ett kapital på uppskattningsvis en halv miljon belgiska francs per anställd. En liten fabrik med 100 arbetare kräver alltså ett koncentrerat kapital på åtminstone 50 miljoner. Men nettolönen för en arbetare överstiger nästan aldrig 200 000 francs per år. Även om han arbetar i femtio år och inte lägger ut ett öre på att äta eller leva, kan han inte samla ihop tillräckligt mycket pengar för att bli kapitalist. Lönearbetet, som är ett av de utmärkande dragen i den kapitalistiska ekonomins struktur, utgör alltså en av rötterna till det kapitalistiska samhällets uppdelning i två fundamentalt olika klasser: arbetarklassen, vars inkomster aldrig låter den bli ägare till produktionsmedel, och kapitalistklassen, produktionsmedlens ägare.

Det är visserligen sant att inte bara egentliga kapitalister, utan också vissa tekniker kan nå chefsposter i företag. Men den tekniska utbildning som krävs är universitetsutbildning, och under de senaste årtiondena har bara 5-7% av de belgiska studenterna varit arbetarbarn. Detsamma gäller de flesta imperialistiska länder...

De sociala institutionerna ger inte arbetarna tillträde till kapitalistisk egendom, både på grund av deras inkomster och den högre utbildningens utformning. De bevarar, konserverar och förevigar samhällets klassuppdelning, som den ser ut i dag.

Till och med i USA, där man självbelåtet pratar om ”dugliga arbetarsöner som arbetat sig upp till miljardärer”, visade en undersökning att 90% av cheferna i viktiga företag kom från stor- och mellanbourgeoisin.

Genom hela historien finner vi alltså en social ojämlikhet kristalliserad i klasskillnader. I alla dessa samhällen kan vi finna en klass vars arbete hela samhället lever på och en härskande klass som lever på andras arbete:

Bönder och präster, adelsmän eller ämbetsmän i Orientens kejsardömen; slavar och slavägare i den grekisk-romerska antiken; livegna och feodalherrar under senmedeltiden; arbetare och kapitalister under den kapitalistiska epoken.

4. Den sociala ojämlikheten under människans förhistoria

Men den historiska tiden omfattar bara en bråkdel av människans liv på vår planet. Den föregås av den förhistoriska tiden, den epok av mänsklighetens existens, då skrivkonsten och civilisationen fortfarande var okända. Primitiva folk har levt under förhistoriska förhållanden till helt nyligen eller ända till våra dagar. Nu är det så att mänskligheten under större delen av sin existens inte känt till några klasskillnader.

Vi kan inse den grundläggande skillnaden mellan en sådan primitiv gemenskap och ett klassamhälle, genom att studera några av institutionerna i dessa gemenskaper.

Många antropologer har exempelvis beskrivit en sedvänja som man återfinner hos åtskilliga primitiva folk, som består i att man organiserar överdådiga fester efter skördarna.

Antropologen Margaret Mead har beskrivit dessa fester hos papuafolket på Arapecherna (Nya Guinea). Alla som fått en skörd över genomsnittet bjuder hela familjen och alla grannarna, och festligheterna fortsätter tills större delen av överskottet har försvunnit. Margaret Mead tillägger:

”Dessa fester är en lämplig åtgärd för att hindra en individ från att ackumulera rikedom...”

Antropologen Asch studerade sederna och systemet hos en stam i södra USA, *hopisstammen*. I motsats till förhållandet i vårt samhälle betraktar denna stam principen om individuell konkurrens som moraliskt förkastlig. När hopibarnen leker och utövar idrott, räknar de aldrig poäng och intresserar sig inte för vem som ”vann”.

När primitiva samhällen, som ännu inte är uppdelade i klasser, har jordbruk som sin viktigaste ekonomiska verksamhet och lever på ett bestämt område, inför de inte kollektivt brukande av jorden. Varje familj får åkrar med nyttjanderätt för en viss period. Men dessa åkrar omfördelas regelbundet för att undvika att en medlem av gemenskapen gynnas på de andras bekostnad. Betesmark och skogar används gemensamt. Detta system med *bygemenskapen*, som baseras på frånvaron av privat jordegendom, har återfunnits hos nästan alla jordens folk i jordbrukets inledningsskede. Det visar att samhället då ännu inte var uppdelat i klasser på bynivå.

De vanliga plattityderna som man ständigt hör, enligt vilka den sociala ojämlikheten har sina rötter i skillnader mellan individernas begåvning eller förmåga enligt vilka samhällets uppdelning i klasser är en produkt av ”människans medfödda egoism”, dvs av den ”mänskliga naturen”, har alltså ingen som helst vetenskaplig grund. Den ena samhällsklassens förtryck av den andra är ingen produkt av ”människans natur” utan ett resultat av samhällets historiska utveckling. Det har inte alltid varit så, och det kommer inte att vara så för all framtid. Samhället har inte alltid varit uppdelat på rika och fattiga, och kommer inte heller alltid att vara det.

5. Revolten mot den sociala ojämlikheten genom historien

Samhällets uppdelning i klasser och den privata äganderätten till jord och produktionsmedel är alltså inte alls produkter av ”människans natur”. De är produkter av samhällets och de ekonomiska och sociala institutionernas utveckling. Vi ska se varför de uppkommit och hur de kommer att försvinna.

Alltsedan samhället delats upp i klasser har människan faktiskt visat sin längtan tillbaka till det gamla livet i gemenskap. Uttryck för denna längtan finner vi i drömmen om en ”guldålder” i gryningen av människans existens på jorden, en dröm som beskrivits av klassiska kinesiska, grekiska och latinska författare. Vergilius säger för övrigt rent ut att i denna guldålder delades skördarna gemensamt, vilket innebär att privategendom inte existerade.

Många berömda filosofer och vetenskapsmän betraktade samhällets uppdelning i klasser som roten till dess svårigheter och utarbetade planer för att avskaffa den.

Så här beskriver den grekiska filosofen Platon ursprunget till de olyckor som drabbade samhället: ”Till och med den minsta stad är uppdelad i två delar, en stad för de fattiga och en stad för de rika, som står mot varandra som i ett krig.”

De judiska sekterna, vars antal ökade kraftigt i början av vår tideräkning, och de första kristna kyrkofäderna, som fortsatte deras tradition på 200-400-talet, var också hängivna anhängare av en återgång till egendomsgemenskapen.

Sankt Barnabas skriver: ”Du ska aldrig tala om din egendom, ty om du njuter dina andliga tillgångar i gemenskap, desto mer måste du njuta dina materiella tillgångar i gemenskap”. Sankt Cypranius höll åtskilliga försvarstal för en jämlik fördelning av egendomen mellan alla människor. Johannes Chrysostomus var den första som utropade: ”Egendom, det är stöld”. Till och med Sankt Augustinus angav till att börja med privategendomen som ursprunget till alla sociala strider och våldsamheter, även om han ändrade inställning senare.

Denna tradition levde vidare på medeltiden, särskilt hos Fransiscus av Assisi och hos reformationens banbrytare: albigenserna och katarerna, Wycliffe, osv. Så här sade en av reformationens banbrytare i England, John Ball, Wycliffes lärjunge, på 1300-talet: ”Vi måste avskaffa trälldomen och göra alla människor jämlika. De som kallar sig våra herrar konsumerar vad vi producerar... De har vårt arbete att tacka för sin lyx.”

I modern tid ser vi slutligen hur dessa planer på ett jämlikt samhälle blir alltmer preciserade, särskilt i engelsmannen Thomas Moores Utopia, i italienaren Campanellas Solstaden, i fransmannen Vaurasse d'Allais' verk (1600-talet), i Jean Mesliers Testamente och i landsmannen Morellys Naturkodex (1700-talet).

Förutom denna andes revolt mot social ojämlikhet, har det förekommit otaliga revolter i handling, dvs uppror från de förtryckta klassernas sida mot förtryckarna. Alla klasssamhällets historia är historien om klasskampen som söndersliter dem.

6. Klasskampen genom historien

Denna kamp mellan den utsugande och den utsugna klassen eller mellan olika utsugande klasser antar de mest skilda former, beroende dels på vilket samhälle man undersöker och dels på vilket stadium av sin utveckling det befinner sig i.

I det så kallade ”asiatiska produktionssättets” samhällen (den klassiska orientens riken) förekom det exempelvis ett stort antal revolter.

I Kina markerade otaliga bondeuppror ofta slutet på en gammal och inledningen till en ny dynastis välde. Även Japan har upplevt ett stort antal bondeuppror, framför allt på 1700-talet.

Under den grekiska och romerska antiken kom slavupproren i en oavbruten ström (det mest kända är det som leddes av Spartacus), vilket i stor utsträckning bidrog till det romerska rikets fall. Bland de egentliga ”fria medborgarna” fördes en ursinnig kamp mellan skuldsatta bönder å ena sidan och köpmän och ockrare å den andra sidan, mellan egendomslösa och besuttna.

Under det feodala styret på medeltiden ställde klasstriderna feodal-herrar mot fria kommuner baserade på enkel varuproduktion, hantverkare och köpmän i dessa kommuner, vissa hantverkare inne i städerna och bönderna runt dem. Det förekom framför allt våldsamma klasstrider mellan feodaladeln och bönderna som försökte frigöra sig från det feodala oket, strider som antog klart revolutionära former i jacquerierna i Frankrike, Wat Tylers krig i England, hussiternas krig i Böhmen och det tyska bondekriget på 1500-talet.

Den moderna tiden kännetecknas av klasskampen mellan adel och borgarklass, mellan hantverksmästare och gesäller, mellan rika bankirer och köpmän å ena sidan och städernas egendomslösa å den andra sidan, osv... Dessa strider röjer vägen för de borgerliga revolutionerna, den moderna kapitalismen och proletariatets klasskamp mot borgarklassen.

LÄS VIDARE...

Bebel, A: *Kvinnan och socialismen*, Sthlm 1972, Rene Coeckelbergs Partisanförlag
 Beer, M: *Socialismens historia* 1-2, Sthlm 1925-26
 Bucharin/Preobrasjenskij: *Kommunismens ABC*, Borås 1972, R. Coeckelbergs Partisanförlag
 Engels F: *Anti-Dühring* (2:a och 3:e delen), Malung 1971, Arbetarkultur
 Huberman, L: *Människans rikedomar*, Ystad 1965, Raben & Sjögren
 Lichtheim, G: *Socialismens historia*, Malmö 1972, Wahlström & Widstrand
 Marx, K: *Om förkapitalistiska produktionsätt*, Sthlm 1970, Cavefors
 Marx, K/Engels, F: *Kommunistiska Manifestet*, Sthlm 1968, Arbetarkultur
 Reed, E: *Women's Evolution*, New York 1975, Pathfinder Press
 Schimanski, F (red): *Kvinnan och revolutionen*, Helsingfors 1972, Cavefors

II. Den sociala ojämlikhetens ekonomiska rötter

1. Den primitiva gemenskapen baserad på fattigdom

Under större delen av sin förhistoriska tillvaro levde människan under ytterst knappa villkor.

Den för livsuppehållet nödvändiga födan kunde hon bara skaffa sig genom att jaga, fiska eller samla frukter.

Människan levde som en parasit på naturen, eftersom hon inte ökade de naturresurser, som utgjorde grundvalen för hennes existens. Hon hade inte någon kontroll över dessa resurser. De primitiva samhällena är organiserade på ett sådant sätt att de skall garantera den kollektiva överlevnaden under ytterst svåra existensvillkor. Alla är skyldiga att delta i arbetet, och allas arbete är nödvändigt för att hålla samhället vid liv. Livsmedelsproduktionen räckte nätt och jämt till för att mätta kollektivet. Materiella privilegier skulle döma en del av stammen till svält, göra det omöjligt för den att arbeta rationellt och på så sätt undergräva förutsättningarna för det kollektiva överlevnaden. Detta är orsaken till att den sociala organisationen tenderar att bevara största möjliga jämlikhet inom gemenskapen under den här epoken av det mänskliga samhällets utveckling.

Antropologerna Hobhouse, Wheeler och Ginsberg har konstaterat en total frånvaro av sociala klasser hos alla stammar som inte kände till jordbruket.

2. Den neolitiska revolutionen

Detta tillstånd av extrem knapphet förändras inte på något varaktigt sätt förrän människan kom på metoder att odla marken och föda upp djur. Jordbruket, den största ekonomiska revolutionen under mänsklighetens existens, är kvinnornas uppfinning, liksom en rad andra viktiga förhistoriska uppfinningar (framför allt krukmakarkonsten och vävkonsten).

Jordbruk förekom med säkerhet från och med ca 15 000 f Kr i åtskilliga delar av världen, troligen först i Mindre Asien, Mesopotamien, Persien och Turkestan. Därifrån spreds det så småningom till Egypten, Indien, Kina, Nordafrika och Medelhavsområdet. Denna revolution kallas för den neolitiska revolutionen, eftersom den ägde rum i en period av stenåldern då människans viktigaste redskap tillverkades av slipad sten (den yngre stenåldern).

Den neolitiska revolutionen gör det möjligt för människan att själv producera sina livsmedel och alltså — mer eller mindre — kontrollera sina egna livsvillkor. Den minskar det beroende av naturkrafterna som den primitiva människan levde i. Den gör det möjligt att skapa *livsmedelsreserver*, vilket i sin tur gör det möjligt att befria vissa medlemmar av gemenskapen från nödvändigheten att producera sin egen föda. Därmed kan en *viss ekonomisk arbetsfördelning* uppstå, en specialisering på olika yrken, vilket ökar det mänskliga arbetets produktivitet. I det primitiva samhället kunde en sådan specialisering bara antydast. Ty som en av de första spanska upptäcktsresandena sade apropå 1500-talets indier: ”De (infödingarna) använder all sin tid till att samla föda, ty om de använde den på annat sätt, skulle svälten snart vara över dem.”

3. Den nödvändiga produktionen och det sociala överskottet

Det är uppkomsten av ett stort och permanent överskott på livsmedel som leder till helt nya förutsättningar för samhällsorganisationen. Så länge överskottet är relativt litet och utspritt på olika byar, förändrar det inte bygemenskapens jämlika struktur. Det blir på sin höjd möjligt för gemenskapen att försörja vissa hantverkare och ämbetsmän, vilket exempelvis hinduiska byar gjort under årtusenden.

Men när överskottet från stora områden koncentreras hos militära eller religiösa ledare, eller när överskottet, genom förbättrade odlingsmetoder, blir större i en enstaka by, då kan det skapa förutsättningarna för uppkomsten av en social ojämlikhet. Man kan utnyttja det till att föda krigsfångar eller plundringsexpeditioner. Det kunde man inte tidigare på grund av brist på föda. Man kan tvinga de besegrade att arbeta för segrarna i utbyte mot denna föda: så uppkom slaveriet i den grekiska världen.

Samma överskott kan användas till att föda en hel svärm av präster, soldater, ämbetsmän, stormän och kungar: så uppkom de härskande klasserna i den gamla Orientens riken (Egypten, Babylonien, Persien, Indien, Kina).

Till den ekonomiska arbetsfördelningen kommer en social arbetsfördelning. Samhällets produktion används inte längre i sin helhet till att tillfredsställa producenternas behov. Hädanefter delas den i två delar:

— *den nödvändiga produktionen*, dvs den del av produktionen som livnär producenterna, utan vars arbete hela samhället skulle störta samman;

— *det sociala överskottet*, dvs den överskottsproduktion som producenterna framställer, men som de besuttna klasserna lägger beslag på.

Så här beskriver historikern Heichelheim uppkomsten av de första städerna i den antika världen:

”Befolkningen i de nybildade städerna består ... till större delen av ett högre skikt, som lever på räntor (dvs tillägnar sig jordbrukets överskottsproduktion — EM), sammansatt av stormän, adel och präster. Därtill måste man lägga de ämbetsmän, anställda och tjänare, som indirekt föds av detta högre skikt.”

Uppkomsten av sociala klasser — producerande klasser och härskande klasser — ger på så sätt upphov till staten, vilken är den viktigaste institutionen för att bevara de givna sociala förhållandena, dvs den sociala ojämlikheten. Samhällets uppdelning i klasser befästs genom att de härskande klasserna tillägnar sig produktionsmedlen.

4. Produktion och ackumulaton

Uppkomsten av sociala klasser, av vilka en tillägnar sig det sociala överskottet, resulterar i en *social kamp*. Det är ett tillstånd som bara kan bestå genom en ständig social kamp. Men samtidigt är det en oundviklig etapp i ekonomins utveckling, eftersom det möjliggör särskiljandet av två grundläggande ekonomiska funktioner, produktionsfunktionen och ackumulationsfunktionen.

I det primitiva samhället är alla arbetsföra män och kvinnor huvudsakligen sysselsatta med framställningen av livsmedel. Under sådana villkor kan de inte ägna mycket tid åt att tillverka och lägga upp lager av arbetsredskap, åt att specialisera denna tillverkning, systematiskt söka efter andra arbetsredskap, lära sig komplicerade arbetsmetoder (som t ex metallframställning) eller systematiskt observera naturfenomen m m..

Produktionen av ett socialt överskott gör det möjligt att ge en del av mänskligheten tillräckligt med tid över för att kunna ägna sig åt alla dessa aktiviteter vilka gynnar *arbetsproduktivitetens tillväxt*.

Denna "fritid" betyder därför för civilisationens början utvecklingen av de första vetenskaperna (astronomi, geometri, hydrografi, mineralogi, mm) och skrivkonsten.

Särskiljandet av det intellektuella arbetet och det manuella arbetet, ett resultat av denna "fritid", utvecklas parallellt med samhällets uppdelning i klasser.

Samhällets uppdelning i klasser är följaktligen en förutsättning för historiens framåtskridande, så länge som samhället är alltför fattigt för att låta alla sina medlemmar ägna sig åt intellektuellt arbete (åt ackumulationsfunktionerna). Men framåtskridandets pris är mycket högt. Ända till den moderna kapitalismens gryning var det bara de besuttna klasserna som fick del av den växande arbetsproduktivitetens välsignelser. Trots alla tekniska och vetenskapliga framsteg under de 4 000 år som skiljer den antika civilisationens första skede från 1500-talet förändras inte situationen för den indiska, kinesiska, egyptiska eller ens den grekiska bonden eller slaven på något påtagligt sätt.

5. Orsaken till nederlaget för alla egalitära revolutioner i det förflutna

När det överskott som produceras av det mänskliga samhället, det sociala överskottet, inte är tillräckligt stort för att befria hela mänskligheten från tvånget att ständigt arbeta, då är varje social revolution som försöker återupprätta den primitiva jämlikheten mellan människorna på förhand dömd att misslyckas. Det finns då bara två vägar ur den gamla sociala ojämlikheten:

a) antingen måste man medvetet undanröja det sociala överskottet och återvända till det primitiva livets extrema knapphet. I så fall kommer teknikens nya framsteg snabbt åter att framkalla samma sociala ojämlikhet som man ville avskaffa.

b) Eller måste man beröva den gamla besuttna klassen dess ställning till förmån för en ny besutten klass.

Detta var vad som hände med framför allt det romerska slavupproret under Spartacus, de första kristna sekterna och klostren, de olika bondeupproren som kom slag i slag i Kina, taboriternas uppror i Böhmen på 1400-talet, de av immigranter bildade kommunistiska kolonierna i Amerika, osv.

Även om vi inte vill påstå att den ryska revolutionen skulle ha lett till samma situation, så måste man söka förklaringen till den nya och förvärrade ojämlikheten i Sovjetunionen i Rysslands fattigdom omedelbart efter revolutionen i produktivkrafternas otillräckliga utveckling och i revolutionens isolering till ett lågt utvecklat land på grund av den centraleuropeiska revolutionens nederlag under perioden 1918-1923.

Ett jämlikt samhälle grundat på överflöd och inte på fattigdom —socialismens mål — kan bara växa fram på grundval av en utvecklad ekonomi. Det sociala överskottet måste vara så stort att alla producenter kan befrias från ett avtrubbande arbete och få tillräckligt med tid över för att kollektivt kunna fylla de ledande funktionerna i det ekonomiska och sociala livet (ackumulationsfunktionen).

Varför krävdes det 15 000 års socialt överskott, innan människornas ekonomi kunde utvecklas tillräckligt, för att låta oss skymta en socialistisk lösning på den sociala ojämlikheten? Så länge de besuttna klasserna tillägnar sig det sociala överskottet i form av produkter (bruksvärden) utgör deras egen konsumtion (den improduktiva konsumtionen) gränsen för den produktionstillväxt som de vill få till stånd.

Den antika Orientens präster och kungar; den grekisk-romerska antikens slavägare; de kinesiska, indiska, japanska, bysantinska och arabiska köpmännen och adelsmännen; medeltidens feodaladel, ingen hade intresse av att öka produktionen ytterligare, när de samlat ihop tillräckligt med livsmedel, lyxkläder och konstverk i sin slott och palats. Det finns en gräns för konsumtionen och lyxen som är omöjlig att överskrida (ett lustigt exempel från Hawaiiöarnas feudala samhälle: mat är där den enda formen för det sociala överskottet, och den sociala prestige är därför beroende av respektive persons vikt).

Först när det sociala överskottet antar formen av pengar —mervärde — och inte längre bara kan användas till konsumtion, utan också till förvärv av produktionsmedel, först då får den nya härskande klassen — borgarklassen — intresse av en obegränsad produktionstillväxt. Därmed skapas de nödvändiga sociala förutsättningarna för att praktiskt utnyttjande av alla tekniska uppfinningar i produktionen, dvs de nödvändiga förutsättningarna för den moderna industrikapitalismens uppkomst.

LÄS VIDARE...

Engels, F: *Anti-Dühring*, Malung 1971, Arbetarkultur

Mandel, E: *Marxist Economic Theory* (kap 1), London 1962, Merlin Press

Marx, K/Engels, F: *Kommunistiska Manifestet*, Sthlm 1968, Arbetarkultur

III. Staten, klassherraväldets redskap

1. Den sociala arbetsfördelningen och statens födelse

I det primitiva klasslösa samhället sköttes de administrativa funktionerna av alla medborgare. Alla bar vapen. Alla deltog i de möten som fattade beslut om det kollektiva livet och samhällets förhållande till världen runtomkring. Interna konflikter avgjordes också av kollektivets medlemmar.

Det finns förvisso ingen anledning att idealisera situationen i de primitiva samhällena, som levde under klan- eller stamkommunismens välde. Samhället var oerhört fattigt. Människan levde i naturkrafternas våld. Även om sederna, vanorna och reglerna som användes för att avgöra inre och yttre konflikter tillämpades kollektivt, så var de präglade av okunnighet, fruktan och magisk övertro. Vad man måste betona å andra sidan, det är att samfundet styrde sig självt, inom gränser som sattes av dess kunskaper och möjligheter.

Det stämmer alltså inte att begreppen ”samhälle”, ”människt samfund” och ”stat” är praktiskt taget identiska och betyder samma sak i olika tidsåldrar. Tvärtom: i tusentals och åter tusentals år har människan levt i samfund som inte kände till någon stat.

Staten föds när funktioner som ursprungligen sköttes av samtliga medlemmar av samhället uteslutande förbehålls *en särskild grupp människor*:

— en armé i stället för massan av beväpnade medborgare; — särskilda domare i stället för massan av medborgare som dömer sina likar;

— ärftliga ledare, kungar och adelsmän, i stället för tillfälligt utsedda och alltid avsättbara representanter eller ledare för olika aktiviteter;

— ”producenter av ideologi” (präster, lärda, lärare, filosofer, skrivare, mandariner) skilda från resten av kollektivet.

Statens födelse är alltså resultatet av en dubbel förändring: dels uppkomsten av ett permanent socialt överskott, som befriar en del av samhället från tvånget att arbeta för att överleva, en del som på så sätt får de *materiella förutsättningarna* för att kunna specialisera sig på ackumulations- och förvaltningsfunktionerna; dels en social och politisk omvandling som gör det möjligt att *utestänga* resten av samfundets medlemmar från utövandet av de politiska funktionerna, vilket tidigare var allas rättighet.

2. Staten i de härskande klassernas tjänst

Redan det faktum att funktioner, som tidigare utövats av kollektivets samtliga medlemmar från och med ett visst ögonblick förbehålls en särskild grupp människor, visar att det finns folk som *har intresse* av detta privilegium. Det är de härskande klasserna som organiserar sig för att utestänga de utsugna och produktiva klassernas medlemmar från funktioner, som skulle göra det möjligt för dem att avskaffa den utsugning de påtvingats.

Exemplet med armén och beväpningen är det mest slående beviset. De härskande klasserna uppstår genom att en del av samhället tillägnar sig det sociala överskottet. I många afrikanska stammar och byar har man under loppet av de senaste århundradena kunnat bevittna en upprening av samma utveckling som ledde till statens uppkomst i Orientens äldre riken (Egypten, Mesopotamien, Persien, Kina, Indien, m fl). Gåvor, presenter och tjänster i form av ömsesidig hjälp, som man tidigare gav alla hushåll frivilligt, blir gradvis obligatoriska, förvandlas till räntor, skatter och dagsverken.

Men det återstår att *säkerställa* detta obligatoriska givande. Och det görs främst genom vapentvång. Grupper av beväpnade män — de må kallas soldater, poliser, pirater eller banditer — tvingar jordbrukarna och boskapsuppfödarna, senare också hantverkarna och köpmännen att avstå från en del av sin produktion till förmån för de härskande klasserna. I detta syfte bär de vapen och de måste hindra producenterna från att också beväpna sig.

I den grekisk-romerska antiken var det uttryckligen förbjudet för slaverna att ha vapen. Detsamma gäller medeltidens livegna. De första slaverna, och de första livegna, var för övrigt ofta krigsfångar som fått behålla livet, eller bönder från erövrade områden, dvs *offer för en process som avväpnar vissa och ger andra monopol på beväpning*.

I denna mening har Friedrich Engels rätt, när han sammanfattningsvis definierar staten som en grupp av beväpnade män. Visserligen fyller staten också andra funktioner än att beväpna den härskande klassen och avväpna den produktiva klassen. Men när allt kommer omkring fungerar den som ett tvångsinstrument för en del av samhället mot en annan. Det finns ingenting i historien som rättfärdigar den liberalt-borgerliga tesen, enligt vilken staten skulle uppstått genom ett ”kontrakt”, en av samfundets samtliga medlemmar frivilligt ingången ”överenskommelse”. Tvärtom bekräftar allt att den är ett resultat av våld och tvång, utövat av några av samfundets medlemmar mot andra.

Om statens uppkomst gör det möjligt för de härskande klasserna att permanent tillägna sig det sociala överskottet, så gör denna tillägnelse det möjligt för dem att betala statsapparatusens medlemmar. Ju större det sociala överskottet är, desto mer kan staten bygga upp sin struktur och öka antalet soldater, ämbetsmän och ideologer.

Statens utveckling under medeltidens feodalism visar särskilt tydligt på detta förhållande. När feodalismen står på höjdpunkten är varje feodalherre arméchef, skatteindrivare, myntpräglare och högste chef för förvaltningen och ekonomin på sitt område. Men efterhand som vissa områden blir större, efterhand som en hierarki inom adeln utvecklas och hertigar och grevar med makt över avsevärda landområden gör sitt inträde, blir det omöjligt för dem att själva utöva alla dessa funktioner. Detta gäller i ännu högre grad kungar och kejsare.

Därför dyker det upp personer som förkroppsligar särskiljandet av dessa funktioner: fogdar och marskalkar, ministrar och sekreterare, osv.

Men av titlarnas ursprung framgår det att alla dessa personer från början var stormannens slavar eller livegna, dvs totalt beroende av den härskande klassen.

3. Våldsamt tvång och ideologisk integrering

Även om staten när allt kommer omkring är en grupp av beväpnade män, och den härskande klassens makt i sista hand vilar på våldsamt tvång, så kan den ändå inte helt inskränka sig till detta tvång.

Napoleon Bonaparte myntade uttrycket att man kan göra allt med bajonetter, utom att sätta sig på dem. Ett klassamhälle som bara förfogade över väpnat våld skulle befinna sig i permanent inbördeskrig, dvs i ett tillstånd av ytterst allvarlig kris.

För att befästa den ena klassens herravälde över den andra, är det alltså absolut nödvändigt att producenterna, den utsugna klassens medlemmar, fås att acceptera minoritetens tillägnelse av det sociala överskottet som något oundvikligt, bestående och rättvist. Detta är anledningen till att staten inte bara fyller en repressiv funktion, utan också en ideologisk och integrerande funktion.

Utmärkande för mänskligheten är att den bara kan säkerställa sitt uppehälle genom *socialt arbete*, vilket innebär att det skapas sociala relationer mellan människorna.

Dessa oumbärliga relationer förutsätter med nödvändighet kommunikationer, ett språk, vilket gör det möjligt att utveckla medvetandet, tänkandet, begreppsproduktionen. Alla viktiga händelser i människans liv åtföljs alltså av reflexioner över händelser i människans huvud. Men dessa reflexioner görs inte på ett helt spontant sätt. Varje individ hittar inte ständigt på nya föreställningar. De flesta människor tänker med hjälp av föreställningar, som de fått från skolan eller kyrkan, i våra dagar också från radio och TV, reklam och tidningar. Produktionen av föreställningar, och system av föreställningar som kallas ideologier, är alltså mycket begränsad. Även den är förbehållen en liten minoritet av samhället.

I varje klassamhälle är *den härskande ideologin den härskande klassens ideologi*. Detta framför allt därför att producenterna av ideologi är materiellt beroende av det sociala överskottets ägare och "arbetar för deras räkning". I den äldre medeltiden underhölls poeter, målare och filosofer i ordets verkliga mening av adelsmännen och kyrkan (som var en stor feodal jordägare vid sidan av adeln). När den sociala och ekonomiska situationen förändras, börjar också köpmän och bankirer uppträda som uppbackare av litterära, filosofiska och konstnärliga verk. Det materiella beroendet är inte mindre tydligt. Vi måste vänta ända till kapitalismens uppkomst, för att det skulle komma fram producenter av ideologi vilka inte längre arbetar i direkt beroende av den härskande klassen, utan för en "anonym marknad". Dessutom ger varje särskilt samhälle upphov till olika sätt att tänka, till "dominerande former för ideologisk produktion", som är ett resultat och en avspegling av dess sätt att organisera den materiella produktionen.

I ett primitivt samhälle, som lever under naturkrafternas tyranni, är mycket få individer benägna att ifrågasätta religionerna, som gör naturkrafterna till gudar, eller magin som

försöker blidka dem. I det feodala samhället avspeglas de livegnas mycket starka materiella beroende av adeln — det inskränkta livet på adelns gods, den dåligt utvecklade handeln och den monetära ekonomin — religionens enorma grepp över själarna. De utsugna ser ingen annan tröst än hoppet om ett bättre liv efter detta.

I ett samhälle där varuproduktionen utvecklas språngartat, där varje individ framstår som ägare, fri säljare och köpare av varor på en anonym marknad, kan individualismen och rationalismen utvecklas mycket friare. Religionens orörliga strukturer ifrågasätts. Kampen för varje individs rätt att tolka bibeln efter sitt eget samvete kan utvecklas. Reformationen, ateismen och den filosofiska materialismen kungör sin ankomst.

Hur som helst är den härskande ideologins funktion obestridligen att stabilisera samhället sådant det är, dvs klassherraväldet. *Rätten* beskyddar och rättfärdigar den dominerande egendomsformen. Familjen spelar samma roll. *Religionen* lär de utsugna att acceptera sitt öde. *De politiska idéerna och den dominerande moralen* försöker rättfärdiga den härskande klassens välde med sofismer eller halvsanningar (jfr Goethes tes, som han formulerade under och mot den franska revolutionen, enligt vilken oordningen som framkallas av kampen mot orättvisan är värre än orättvisan själv. Sensmoral: ändra inte den rådande ordningen).

4. Härskande ideologi och revolutionära ideologier

Men även om varje epoks härskande ideologi är den härskande klassens ideologi, så innebär det inte alls att de enda idéer som finns i ett givet klassamhälle är den härskande klassens idéer. Förenklat kan man säga att det i allmänhet cirkulerar åtminstone tre stora kategorier av idéer i ett klassamhälle:

De idéer som är förhärskande och speglar den för tillfället härskande klassens intressen;

de gamla härskande klassernas idéer. Även om de redan beseegrats och avlägsnats från makten, så fortsätter de att påverka människorna. Detta beror på *medvetandets tröghet, som alltid släpar efter i förhållande till den materiella verkligheten*. Överförandet och spridandet av idéer sker delvis oberoende av det som försiggår i den materiella produktionens sfär. De kan alltså förbli påverkade av samhällskrafter, som redan förlorat sin dominerande ställning;

den nya revolutionära klassens idéer, som är på uppgång, som fortfarande är behärskad, men redan har inlett kampen för sin frigörelse, och åtminstone delvis måste frigöra sig från sina förtryckares idéer, innan den kan avskaffa förtrycket i verkligheten.

1800-talets Frankrike är här ett mycket typiskt exempel. Den härskande klassen är bourgeoisin. Den har sina egna tänkare, jurister, ideologer, filosofer, moralister och författare, från seklets början till dess slut. Den halvfeodala adeln störtades som härskande klass av den stora franska revolutionen. Den återfick inte makten, när bourbonerna återinsattes 1815. Men dess ideologi, och i synnerhet den högpåvliga klerikalismen, utövade ett starkt inflytande under flera decennier, inte bara över resterna av adeln, utan också över delar av bourgeoisin, över småborgerliga skikt (bönder) och till och med över arbetarklassen.

Bredvid den borgerliga ideologin och den halvfeodala ideologin utvecklades emellertid redan den proletära ideologin, först babouvisternas och blanquisternas ideologi, sedan kollektivisternas, vilken utmynnade i marxismen och Pariskommunen.

5. Sociala revolutioner och politiska revolutioner

Ju stabilare ett klassamhälle är, ju mindre den härskande klassens herravälde ifrågasätts, desto mer reduceras klasskampen till begränsade konflikter som inte ifrågasätter samhällets struktur, vilken marxister kallar produktionsförhållanden eller produktionssätt. Å andra sidan: ju mer skakad ett visst produktionssätts ekonomiska och sociala jämvikt är, desto mer

ifrågasätts den härskande klassens välde och desto snabbare utvecklas klasskampen fram till den punkt, där det ställer frågan om *störtandet* av detta herravälde, frågan om den *sociala revolutionen*, på dagordningen.

En social revolution bryter ut när de utsugna och förtryckta klasserna inte längre accepterar utsugningen som oundviklig, bestående och rättvis, när de inte längre låter sig skrämmas eller hejdas av de styrandes väpnade tvång och inte heller accepterar ideologin som rättfärdigar deras styre samt när de samlat ihop den materiella och moraliska styrka som krävs för att störta den härskande klassen.

En sådan situation uppstår på grund av djupgående ekonomiska förändringar. Den existerande sociala organisationen, det givna produktionssättet, som under en viss period gjort det möjligt för produktivkrafterna och samhällets materiella rikedom att utvecklas, har då blivit ett hinder för deras fortsatta utveckling. Produktionens tillväxt råkar i konflikt med sin sociala organisation, med de sociala produktionsförhållandena; detta är den yttersta orsaken till alla sociala revolutioner i historien.

En social revolution ersätter en klass herravälde med en annan klass' herravälde. Den förutsätter att den gamla härskande klassen berövas statsmakten. Alla sociala revolutioner åtföljs alltså av en politisk revolution. De borgerliga revolutionerna kännetecknas i allmänhet av att den absoluta monarkin avskaffas och den politiska makten läggs i händerna på församlingar valda av borgarklassen.

Generalstaterna undanröjde den spanske konungen Filip II:s makt under revolutionen i nederländerna. Det engelska parlamentet avskaffade Charles I:s absolutism i den engelska revolutionen 1649. Den amerikanska kongressen fråntog Georg III makten över de 13 kolonierna. Den franska revolutionens olika församlingar krossade bourbonernas monarki.

Men även om varje social revolution samtidigt är en politisk revolution, så är varje politisk revolution inte nödvändigtvis en social revolution. *En revolution som bara är politisk* innebär att en form av herravälde, en statsform baserad på en viss klass, på revolutionär väg ersätts med *en annan statsform baserad på samma klass*.

Sålunda var de franska revolutionerna 1830, 1848 och 1870 politiska revolutioner, som gav upphov till julimonarkin, den 2:a republikan, det andra kejsardömet och den 3:e republiken, alla olika politiska regeringsformer för en och samma klass: borgarklassen. I allmänhet förändrar politiska revolutioner statsformen enligt de intressen som dominerar inom olika skikt och fraktioner av samma klass, vilka efterträder varandra vid makten. Men det grundläggande produktionssättet förändras inte alls av dessa revolutioner.

LÄS VIDARE...

Bucharin, N: *Den materialistiska historieuppfattningen*, Sthlm 1923

Engels, F: *Familjen, privategendomen och statens ursprung*, Gbg 1973, Arbetarkultur

Gorter, H: *Socialismens ABC, den historiska materialismen berättad för arbetare*, Malmö 1921

Höglund m fl: *Det befästa fattighuset, anti-militaristisk och socialistisk handbok*, Halmstad 1971 (faksimil, 1 uppl. Sthlm 1914), R. Coeckelbergs Partisanförlag

Mandel, E: *The Marxist Theory of the State*, New York 1969, Pathfinder Press

Mandel, E: *Senkapitalismen* (del 2, kap 15), Kristianstad 1974, R. Coeckelbergs Partisanförlag

Miliband, R: *Statsmakten i det kapitalistiska samhället*, Halmstad 1970, Raben & Sjögren

Törngren, A: *Opium för folket, till kritiken av religionshistorien*, Sthlm 1969, Cavefors

IV. Från enkel varuproduktion till kapitalistiskt produktionssätt

1. Produktion för behovstillfredsställelse och produktion för byte

I det primitiva samhället, och sedan i den av den neolitiska revolutionen skapade bygemenskapen, var produktionens huvudsakliga syfte att tillfredsställa de produktiva kollektivens behov. Byteshandel förekom bara sporadiskt, och den berörde bara en mycket liten del av samhällets produkter.

En sådan produktionsform förutsätter en bestämd organisering av arbetet. *Arbetet är därför socialt*. Den som säger bestämd organisering av arbetet säger inte nödvändigtvis medveten organisering (förvisso inte vetenskaplig) och inte heller noggrann organisering. Mycket kan lämnas åt slumpen, just eftersom den ekonomiska verksamheten inte behärskas av strävan efter privat rikedom. Sederna, förfädernas åsikter, vanorna, riterna, religionen och magin kan bestämma den produktiva verksamhetens rytm och växlingar. Men den är hela tiden främst inriktad på kollektivens omedelbara behovstillfredsställelse, inte på byte eller berikning som mål i sig.

Ur en sådan organisering av det ekonomiska livet växer det gradvis fram en rakt motsatt form av ekonomisk organisation. Genom arbetsfördelningens utveckling och uppkomsten av ett visst överskott, börjar kollektivets arbetsförmåga gradvis delas upp i mindre enheter (storfamiljer, patriarkaliska familjer), som arbetar oberoende av varandra. *Arbetets privata karaktär* och den privata äganderätten till arbetsprodukterna, dvs till produktionsmedlen, skiljer samhällets medlemmar åt. Det hindrar dem från att knyta bestämda och direkta ekonomiska och sociala förbindelser med varandra. Dessa enheter eller individer står inte längre i direkt förbindelse med varandra i det ekonomiska livet. Deras förhållande till varandra *förmedlas via bytet av deras arbetsprodukter*.

Varan är en produkt av socialt arbete vilken är avsedd att bytas av producenten, och som inte konsumeras av honom eller kollektivet som han ingår i. Den förutsätter alltså en samhällssituation som är helt olik den där merparten av produkterna är avsedda att konsumeras direkt av de kollektiv som producerar dem. Det finns naturligtvis övergångsfall (t ex våra dagars småjordbruk, som säljer ett litet överskott på marknaden). Men för att inse den grundläggande skillnaden mellan en situation där man i huvudsak producerar för producenternas direkta konsumtion och en situation där man producerar för byte, kan vi påminna oss den tyske socialisten Ferdinand Lassalles spydiga svar till en samtida liberal ekonom: begravningsentreprenören herr Dupont-Dupont tillverkar utan tvekan först likkistor åt sig själv och medlemmarna av sitt hushåll, för att sedan inte sälja mer än överskottet som han får kvar...

2. Den enkla varuproduktionen

Varuproduktionen uppkom först i Mellersta Östern för 10 000 till 12 000 år sedan, inom ramen av en första grundläggande arbetsfördelning mellan professionella hantverkare och bönder, dvs som en följd av de första städernas uppkomst. En ekonomi som domineras av produktion för byte, men där producenterna förblir herrar över sina produktionsvillkor, kallar vi *enkel varuproduktion*.

Även om det funnits många former av enkel varuproduktion, särskilt under antiken och inom det asiatiska produktionssättet, så fick den sitt viktigaste uppsving i Nord- och Mellanitalien och i södra och norra Nederländerna på 1300- till 1500-talet, då livegenskapen försvagades i dessa områden och varuägarna som möttes på marknaden i stort sett var fria och hade mer eller mindre lika rättigheter.

Just varuägarnas relativa frihet och jämlikhet i ett samhälle uppbyggt på enkel varuproduktion, gör det möjligt för oss att förstå själva bytets funktion: det skall trygga kontinuiteten i de viktigaste produktiva verksamheterna, trots en redan avancerad arbetsfördelning, och trots att dessa verksamheter inte längre styrs av kollektivets eller dess härskares medvetna beslut.

Den arbetsorganisering, som vilade på en bestämd och i förväg angiven fördelning av arbetskraften mellan olika verksamhetsområden för att så långt som möjligt tillfredsställa samhällets behov, ersätts nu av en mer eller mindre "anarkisk" och "fri" arbetsfördelning, där slumpen tycks styra denna fördelning av levande och döda (arbetsredskap) produktiva resurser. Bytet och dess resultat ersätter nu den traditionella eller medvetna planeringen av resursfördelningen. Men det måste ske på ett sådant sätt att det ekonomiska livets kontinuitet tryggas (visserligen till priset av många "olycksfall i arbetet", kriser, avbrott i reproduktionen) och i stort sett alla de viktigaste verksamheterna finner utövare.

3. Värdelagen

Det är själva det sätt enligt vilket själva bytet regleras som säkerställer detta resultat, åtminstone på medellång sikt. Varorna byts efter den arbetsmängd som krävs för att producera dem. Produkten av en arrendators arbetsdag byts mot produkten av en vävares arbetsdag. Just när den enkla varuproduktionen uppkommer, när arbetsfördelningen mellan hantverkaren och bonden är utvecklad, när många hantverkssysslor fortfarande utförs på gården, är det uppenbart att bytet bara kan baseras på en sådan likvärdighet. Om inte, skulle man snart överge sådana produktiva verksamheter som belönades sämre än andra. Så skulle det uppstå brist på det området. Denna brist skulle få priset att stiga, och producenternas belöning skulle alltså också bli större. Därför sker det en omfördelning av den produktiva verksamheten mellan de olika sektorerna, varigenom denna *likvärdighet* återupprättas: för en viss mängd lämnat arbete får man tillbaka samma värdemängd i utbyte.

"Värdelagen" kallar vi den lag som styr varubytet och som via detta byte fördelar arbetskraften och alla produktiva resurser mellan de olika verksamhetsgrenarna. Det rör sig alltså om en ekonomisk lag som huvudsakligen baseras på en form av arbetsorganisering och på förbindelser mellan människorna, vilka är annorlunda än de som bestämmer organiseringen av en ekonomi, som planeras enligt de förenade producenternas sedvänja eller medvetna val.

Värdelagen garanterar att arbetet som blivit privat erkänns socialt. Därför måste den fungera enligt objektiva kriterier lika för alla. Det är alltså otänkbart att en lat skomakare, som behöver två arbetsdagar för att tillverka ett par skor som en skicklig skomakare skulle ha gjort på en arbetsdag, skulle ha framställt dubbelt så mycket värde som den senare. Om marknaden skulle fungera så och belöna lathet eller bristande yrkesskicklighet, skulle ett samhälle uppbyggt på arbetsfördelning och privat arbete snabbt gå tillbaka eller rent av gå under.

Det är därför arbetsdagarnas likvärdighet, som garanteras av värdelagen, är en likvärdighet mellan arbete *på den socialt genomsnittliga produktivitetsnivån*. I ett förkapitalistiskt samhälle är detta genomsnitt i allmänhet stabilt och känt av alla, ty produktionstekniken utvecklas där mycket långsamt eller inte alls. Vi säger alltså att *varornas värde bestäms av den socialt nödvändiga arbetsmängd som krävs för att producera dem*.

4. Kapitalets uppkomst

I den enkla varuproduktionen kommer småjordbrukaren och småhantverkaren till marknaden med produkterna av sitt arbete. De säljer dem för att kunna köpa produkter som de behöver

för sin dagliga konsumtion och som de inte tillverkar själva. Deras aktivitet på marknaden kan sammanfattas i formeln: sälja för att köpa.

Den enkla varuproduktionen kräver emellertid mycket snart att det skapas ett *allmänt accepterat bytesmedel* (även kallat "allmän ekvivalent"), för att underlätta bytet. Detta bytesmedel, möt vilket alla varor utan åtskillnad är utbytbara, är pengarna. I och med uppkomsten av pengar, kan som ett resultat av den sociala arbetsfördelningens nya utveckling en annan social gestalt, en annan samhällsklass, dyka upp: *innehavaren av pengar*, skild från innehavaren av vanliga varor, och dennes motsats. Det är ockraren eller den på internationell handel specialiserade köpmannen.

Denna innehavare av pengar spelar en helt annan roll på marknaden än småjordbrukaren eller hantverkaren. När han kommer till marknaden med en viss summa pengar, gäller det inte för honom att sälja för att köpa, utan tvärtom att köpa för att sälja. Hantverkaren eller bonden säljer för att köpa en annan vara än den de själva producerar; men operationens mål är fortfarande att tillfredsställa mer eller mindre omedelbara behov. Innehavaren av pengar kan däremot inte "köpa för att sälja" bara för att tillfredsställa sina behov. För bankiren eller köpmannen vore det meningslöst att "köpa för att sälja", om de inte säljer för en summa som är större än den de hade med sig till marknaden. Att öka sina pengars värde med ett mervärde, dvs *berikningen som mål i sig*, där har vi meningen med ockrarens och köpmannens aktivitet.

Kapital — ty det är sådant det handlar om, i dess ursprungliga och elementära form av penningkapital — är alltså varje värde som strävar efter att tillägna sig ett mervärde, som används för att skapa mervärde. Denna marxistiska definition av kapitalet skiljer sig från den vanliga definitionen i borgerliga handböcker, enligt vilken helt enkelt varje arbetsredskap eller rent av ännu vagare "varje varaktig tillgång" är kapital. Enligt den definitionen var den första apan som slog på ett bananträd med en käpp för att få tag på en banan också den förste kapitalisten...

Låt oss betona det ännu en gång: liksom alla andra "ekonomiska kategorier" kan kategorin "kapital" bara förstås om man uppfattar den såsom baserad på ett *socialt förhållande mellan människorna*: ett förhållande som *gör det möjligt* för ägaren av kapital att *tillägna sig mervärde*.

5. Från kapitalet till kapitalismen

Förekomsten av kapital är inte detsamma som förekomsten av ett kapitalistiskt produktionssätt. Tvärtom har kapital existerat och cirkulerat i tusentals år, innan det kapitalistiska produktionssättet utvecklades i Västeuropa på 1400- och 1500-talet.

Ockraren och köpmannen dyker först upp i *förkapitalistiska* samhällen, slavsamhällen, feodala samhällen eller samhällen som vilar på det asiatiska produktionssättet. Där är de huvudsakligen verksamma utanför produktionssfären. De inför pengar i ett "naturligt" samhälle (i allmänhet kommer pengarna från utlandet), inför lyxprodukter från avlägsna länder, och garanterar ett minimum av kredit åt de härskande klasserna som saknar rörlig förmögenhet, liksom åt kungarna och kejsarna.

Ett sådant kapital är politiskt svagt, oskyddat mot skatteutpressning, plundring och konfiskering. Det är för övrigt dess vanliga öde; därför skyddar det svartsjukt sin skatt, gömmer den till och med delvis och aktar sig noga för att investera allt, av rädsla för att få det konfiskerat. En del av de rikaste kapitalägargrupperna under medeltidens första århundraden utsattes för sådana konfiskationer, ex vis Templiers på 1300-talet i Frankrike. De italienska bankirer som finansierade de engelska kungarnas krig gick miste om allt, eftersom kungarna inte betalade tillbaka sina skulder.

Inte förrän det politiska styrkeförhållandet ändrats, så att sådana direkta eller indirekta konfiskationer blir allt svårare att genomföra, kan kapitalet ackumuleras — växa — på ett mer och mer kontinuerligt sätt. Då blir det möjligt för kapitalet att *tränga in i produktionssfären*, och därmed föds det kapitalistiska produktionssättet, den moderna kapitalismen.

Nu är kapitalinnehavaren inte längre bara ockrare, bankir eller köpman. Han äger produktionsmedel, hyr arbetskraft och organiserar produktionen. Han är fabrikant, manufakturägare eller industriägare. Mervärdet tas inte längre ur distributionssfären. Det *produceras* under loppet av själva produktionsprocessen.

6. Vad är mervärdet?

I det förkapitalistiska samhället, där kapitalägarna huvudsakligen är verksamma i cirkulationssfären, kan de tillägna sig mervärde bara genom att som parasiter exploatera andra samhällsklassers inkomster. Detta parasitära mervärde kan ha sitt ursprung antingen i en del av jordbruksöverskottet (t ex den feodala jordröntan), som först befinner sig i adelns eller prästerskapets händer, eller i en del av hantverkarnas och böndernas små inkomster. Detta mervärde är huvudsakligen en produkt av bedrägeri och plundring. Sjöroveri, plundring och slavhandel spelade den viktigaste rollen, när de arabiska, italienska, franska, flamländska, tyska och engelska köpmännen samlade ihop sina ursprungliga förmögenheter på medeltiden. En liknande roll spelade senare det faktum att man köpte varor under deras värde på avlägsna marknader, för att sedan sälja dem över deras värde i Medelhavsländerna eller Väst- och Centraleuropa.

Det är uppenbart att ett sådant mervärde bara är ett resultat av en omfördelning, en överföring. Samhällets rikedom som helhet växer knappast. De ena förlorar vad de andra tjänar. Faktum är att mänsklighetens totala rörliga förmögenhet bara ökade ytterst lite på tusentals år. Annorlunda blir det efter det kapitalistiska produktionssättets tillkomst, och orsaken till det är att mervärdet hädanefter inte helt enkelt tas ut ur varornas cirkulationsprocess. Det produceras nu utan avbrott, och växer alltså hela tiden i omfång, under själva produktionsprocessens gång.

Producenterna (slavar, livegna, bönder) i alla förkapitalistiska klassamhällen tvingades dela upp sin arbetsvecka, eller sin årliga produktion, i en del som de själva kunde konsumera (den nödvändiga produktionen) och en del som den härskande klassen tillägnade sig (det sociala överskottet). I den kapitalistiska fabriken sker detsamma, även om det döljs av varuförhållandets sken, vilket tycks styra kapitalistens och arbetarens ”fria köp och försäljning” av arbetskraften.

När arbetaren börjar arbeta i fabriken, vid arbetsdagens (eller arbetsveckans) början, tillför han råvarorna som han bearbetar ett värde. Efter ett visst antal timmar (eller arbetsdagar), har han reproducerat ett värde som exakt motsvarar hans daglön (eller veckolön). Om han slutade arbeta i samma ögonblick, fick kapitalisten inte ett öre i mervärde. Men på de villkoren skulle kapitalisten uppenbarligen inte ha något intresse av att köpa denna arbetskraft. Liksom medeltidens ockrare eller köpman ”köper han för att sälja”. Han köper arbetskraften för att få ut mer av den än han gav för den. Detta ”tillskott”, denna ”extra tilldelning”, det är hans mervärde, hans profit. Om arbetaren producerar motsvarigheten till sin lön på 4 timmar, får han alltså arbeta 6, 7, 8 eller 9 timmar och inte 4. Under dessa 2, 3, 4 eller 5 ”extra” timmar producerar han mervärde åt kapitalisten, för vilket han *inte får något* i gengäld.

Mervärdets ursprung är alltså merarbete, obetalt arbete, som kapitalisten tillägnar sig. ”Men det är ju stöld”, ropar någon. Svaret måste bli: ”ja och nej”. Ja, ur arbetarens synvinkel; nej, ur kapitalistens och ”marknadslagarnas” synvinkel.

På marknaden köpte kapitalisten faktiskt inte ”det värde som arbetaren hade producerat eller skulle producera”. Han köpte inte hans ”arbete”, dvs arbetet som arbetaren skulle utföra (om han gjort det, då skulle han verkligen gjort sig skyldig till ren och skär stöld, eftersom han kanske betalade 1 000 kronor för det som var värt 2 000 kronor). Han köpte arbetarens *arbetskraft*.

Denna arbetskraft har ett *eget värde*, liksom alla andra varor har sitt värde. Arbetskraftens värde bestäms av den mängd arbete som krävs för att reproducera den, dvs av värdet av arbetarens och hans hushålls existensmedel. Mervärdets ursprung ligger i att det uppkommer ett gap mellan det av arbetaren producerade värdet och värdet av de för hans uppehälle nödvändiga varorna. Detta gap beror på arbetets ökade produktivitet. Och kapitalisten kan tillägna sig vinsten av den ökade arbetsproduktiviteten, eftersom *arbetskraften blivit en vara*, eftersom *arbetaren hamnat i en sådan situation att han inte längre kan producera sitt eget livsuppehälle*.

7. Förutsättningarna för den moderna kapitalismens uppkomst

Den moderna kapitalismen är en produkt av tre ekonomiska och sociala omvälvningar:

a) Producenterna skiljs från sina produktions- och existensmedel. Detta genomförs inom jordbruket huvudsakligen genom att småbönderna drivs bort från storgodsens jord som förvandlas till betesmark; inom hantverket genom att det medeltida skråväsendet bryts ned; genom hemindustrins utveckling; genom den privata tillägnelsen av jungfruliga jordreserver, osv.

b) Uppkomsten av en samhällsklass som monopoliserar produktionsmedel: den moderna borgarklassen. Denna klass' uppkomst förutsätter till att börja med en ackumulation av kapital i form av pengar, sedan en förändring av produktionsmedlen som gör dem så dyra att bara ägare av anseliga penningkapital kan skaffa sig dem. 1700-talets industriella revolution, som ställer produktionen på *maskinernas grundval*, förverkligar slutgiltigt denna omvandling.

c) Arbetskraften förvandlas till vara. Denna förvandling är ett resultat av uppkomsten av en klass som inte äger något annat än sin arbetskraft, och som, för att kunna överleva, är tvungen att sälja denna arbetskraft till produktionsmedlens ägare.

”Fattiga och eländiga människor, av vilka många har plikten och bördan att försörja kvinnor och mängder av barn, och som inte äger något annat än det de kan tjäna med sina händers arbete.” En utmärkt beskrivning av det moderna proletariatet, hämtad från en petitionsskrivelse från slutet av 1500-talet i Leyde (Nederländerna).

Eftersom denna proletära massa inte har någon valfrihet —förutom valet mellan att sälja sin arbetskraft och permanent svält —så *tvings* de att sälja arbetskraften till ett pris, som bestäms av de normala kapitalistiska villkoren på ”arbetskraften”, dvs det socialt erkända livsminimum. *Proletariatet är den klass som pga detta ekonomiska tvång, mer eller mindre kontinuerligt tvings sälja sin arbetskraft*.

LÄS VIDARE...

Dobb, M: *Studier i kapitalismens utveckling*, Sthlm 1973, Raben & Sjögren
Introduktion till kapitalet, Gbg 1976, Förlaget Barrikaden

Luxemburg, R: *What is Economics?*, New York 1970, Pathfinder Press

Mandel, E: *Marxist Economic Theory*, London 1962, Merlin Press

Mandel, E: *Inledning till marxismens ekonomiska teori*, Kristianstad 1968, Cavefors

Mandel, E: *Senkapitalismen*, Kristianstad 1974, R. Coeckelbergs Partisanförlag

Marx, K: *Lön, pris och profit*, Sthlm 1971, Arbetarkultur

Sweezy, P: *Teorin för den kapitalistiska utvecklingen*, Sthlm 1973, Raben & Sjögren

V. Den kapitalistiska ekonomin

1. Den kapitalistiska ekonomins särdrag

Den kapitalistiska ekonomins funktionssätt har en rad utmärkande drag som är speciella för den. Vi ska nämna följande:

a) Produktionen är huvudsakligen en *produktion av varor* som är ämnade att säljas på marknaden. Om de producerade varorna inte säljs, kan de kapitalistiska företagen, och borgarklassen i sin helhet, inte realisera det av arbetarna producerade mervärdet, som ingår i de tillverkade varornas totala värde.

b) *Produktionsmedlen är privategendom*. Denna privategendom är först och främst inte en juridisk kategori, utan snarare en ekonomisk kategori. Den innebär att makten att förfoga över produktivkrafterna (produktionsmedlen och arbetskraften) inte tillhör kollektivet, utan är uppsplittrad på olika företag som kontrolleras av olika kapitalistgrupper (enskilda ägare, familjer, aktiebolag eller finansgrupper). Investeringsbesluten, som i stor utsträckning bestämmer den ekonomiska konjunkturen, fattas också oberoende av varandra, på basis av varje kapitalistiska enhets eller gruppens privata och motstridiga intressen.

c) Produktionen sker för en anonym marknad. Den styrs av *konkurrensens lagar*. När produktionen inte längre begränsas av sedvänjan (som i de primitiva samhällena) eller av regler (som i medeltidens skråväsende) försöker varje enskilt kapital (varje ägare, varje företag eller varje kapitalistgrupp) få så hög omsättning som möjligt och lägga beslag på allt större delar av marknaden, utan att bry sig om liknande beslut som fattas av andra företag i samma bransch.

d) den kapitalistiska produktionens mål är att realisera största möjliga profit. De förkapitalistiska härskande klasserna levde på det sociala överskottet och konsumerade det i stort sett improduktivt (dvs som privat konsumtion). Även kapitalistklassen konsumerar en del av det sociala överskottet, de realiserade profiterna, improduktivt. Men för att realisera dessa profiler måste den kunna sälja sina varor. Det innebär att den måste kunna bjuda ut dem på marknaden till ett lägre pris än konkurrenterna. Det effektivaste sättet att sänka produktionskostnaderna är att utvidga produktionens bas, dvs producera mer med hjälp av allt bättre maskiner. Men detta kräver ständigt växande kapital. *Det är alltså under konkurrensens piska som kapitalismen ser sig tvungen att försöka maximera profiten, för att kunna öka de produktiva investeringarna maximalt.*

e) Den kapitalistiska produktionen framstår alltså inte bara som produktion för profit, utan också som produktion för *kapitalackumulation*. Kapitalismens logik förutsätter faktiskt att större delen av mervärdet ackumuleras produktivt (förvandlas till ytterligare kapital, mer maskiner, råvaror och arbetskraft), i stället för att konsumeras improduktivt.

Att produktionen har kapitalackumulation som mål leder till motsägelsefulla resultat. Å ena sidan innebär maskinernas ständiga utveckling ett *uppsving för produktivkrafterna och arbetsproduktiviteten*, vilket skapar de materiella grundvalarna för mänsklighetens frigörelse från tvånget att "arbeta i sitt anletes svett". Detta är kapitalismens historiskt progressiva funktion. Men å andra sidan innebär maskinernas utveckling, på grund av tvånget att maximera profiten och ackumulera allt större kapital, att arbetaren på ett allt brutalare sätt underordnas maskinen, att de arbetande massorna underordnas "marknadslagarna", som med jämna mellanrum ställer dem utan utbildning och arbete. Produktivkrafternas *kapitalistiska uppsving* innebär samtidigt en allt tydligare skärpning av *arbetarnas alienering* från sitt arbetsredskap, från produkten av sitt arbete, från sina arbets- och livsvillkor (inklusive konsumtionen och utnyttjandet av "fritiden") samt från sina i egentlig mening mänskliga

förbindelser med andra medborgare (indirekt betyder den detsamma för alla medlemmar av det borgerliga samhället).

2. Den kapitalistiska ekonomins funktionssätt

För att uppnå största möjliga profit och utveckla kapitalackumuleringen maximalt, måste kapitalisterna i så stor utsträckning som möjligt minska den del av det nya, av arbetskraften producerade värdet, som tillkommer alla arbetare i form av löner. Storleken av detta nya värde, denna ”skapade inkomst”, bestäms faktiskt i själva produktionsprocessen, oberoende av alla fördelningsproblem. Den är proportionell till det totala antalet arbetstimmar som fullgörs av samtliga produktiva lönearbetare. Ju större del av den givna kakan som betalas ut i reallöner, desto mindre måste mervärdets andel bli. Ju mer kapitalisterna försöker öka mervärdets andel, desto mer måste de minska lönearbetarnas andel.

De två viktigaste metoder kapitalister använder sig av för att öka sin andel, dvs mervärdet, är:

a) Förlängning av arbetsdagen (från 1500-talet till mitten av 1800-talet i Västeuropa; i många koloniala och halvkoloniala länder ända fram till våra dagar), sänkning av reallönerna och existensminimum, är vad Marx kallar ökning av det *absoluta mervärdet*.

b) Ökning av arbetets intensitet och produktivitet i konsumtionsvarusektorn (den dominerande metoden i Västeuropa sedan mitten av 1800-talet). Om ökad arbetsproduktivitet i konsumtionsvaruindustrin och jordbruket leder till att industriarbetaren i genomsnitt reproducerar värdet av en given mängd konsumtionsvaror på tre timmar i stället för fem, så kan mervärdet som han ger arbetsköparen stiga från produkten av tre timmars arbete till produkten av fem timmars arbete, även om arbetsdagen fortfarande inte är längre än åtta timmar. Detta är vad Marx kallar ökning av det *relativa mervärdet*.

Varje kapitalist försöker få största möjliga profit. Men därför försöker han också öka produktionen och sänka produktionspriset och försäljningspriset (uttryckt i fast penningvärde) så mycket som möjligt. Konkurrensen leder därför på sikt till att det sker ett urval bland de kapitalistiska företagen. Bara de mest produktiva och de mest ”lönsamma” överlever. Inte nog med att de som säljer för dyrt inte realiserar ”största möjliga profit”, utan de får till sist se sin profit försvinna fullständigt. De gör konkurs och suggs upp av konkurrenterna.

Konkurrensen mellan kapitalisterna leder därför till en utjämning av profitkvoten. Till slut får de flesta företag nöja sig med en genomsnittsprofit, som i sista hand bestäms av den totala mängden investerat samhällskapital och den totala mängden mervärde som skapas av de produktiva lönearbetarna. Endast företag med ett stort produktivetsförspång eller något slags monopolsituation erhåller *överprofiter*, dvs större profiter än genomsnittet. Men i allmänhet tillåter den kapitalistiska konkurrensen knappast att överprofiterna eller monopolen överlever på obestämd tid.

Det är avvikelserna i förhållande till denna genomsnittsprofit som styr större delen av investeringarna i det kapitalistiska produktionssättet. Kapitalet lämnar de sektorer där profiten ligger under genomsnittet, för att strömma in i sektorer där profiten ligger över genomsnittet (på 60-talet strömmade de ex.vis in i bilindustrin, för att på 70-talet lämna denna bransch och i stället strömma in i energisektorn). Men när kapitalet strömmar in i sektorer med högre profitkvot än genomsnittet, framkallar detta skärpt konkurrens i dessa sektorer, med överproduktion, sjunkande försäljningspriser och fallande profitkvot som följd, tills profitkvoten ligger på i stort sett samma nivå i alla branscher.

3. Lönernas förändring

Ett av kapitalismens utmärkande drag är att den förvandlar den mänskliga arbetskraften till en vara. Värdet av varan arbetskraft bestäms av dess reproduktionskostnader (värdet av alla varor som måste konsumeras för att arbetskraften ska reproduceras). Det rör sig alltså om en objektiv storhet, som är oberoende av subjektiva eller tillfälliga värderingar från enskilda gruppers sida, vare sig de är arbetare eller arbetsköpare.

Men arbetskraftens värde har ett särdrag, som skiljer det från värdet av alla andra varor: förutom ett exakt mätbart element, innehåller det också ett rörligt element. Det stabila elementet utgörs av värdet av de varor som skall återbilda arbetskraften *fysiologiskt* sett (göra det möjligt för arbetaren att återfå kalorier, vitaminer och förmågan att utveckla muskel- och nervkraft, utan vilken han inte skulle kunna arbeta i den takt som är "normal" för arbetets kapitalistiska organisering i ett givet ögonblick). Det rörliga elementet är värdet av de varor som vid en given tidpunkt och i ett givet land ingår i det "normala nödvändiga minimum", som krävs för arbetskraftens reproduktion, utan att därför vara en del av det fysiologiskt nödvändiga minimum. Denna del av arbetskraftens värde kallar Marx dess "*historiskt-moraliska*" del. Det innebär att dess storlek inte heller är en tillfällighet. Den är ett resultat av den historiska utvecklingen och av ett visst *styrkeförhållande mellan Kapitalet och Arbetet*. Just på detta avsnitt av den marxistiska ekonomiska analysen blir klasskampen av i går och i dag en av de faktorer, som bestämmer den kapitalistiska ekonomin.

Lönen är arbetskraftens *marknadspris*. I likhet med alla andra marknadspriser varierar den kring varans värde. Lönens variationer avgörs huvudsakligen av den *industriella reservarméns*, dvs arbetslöshetens, varierande storlek, och detta i tre avseenden:

- a) När ett kapitalistiskt land har mycket stor permanent arbetslöshet (när det alltså är industriellt underutvecklat), kan lönerna konstant ligga antingen under eller precis i höjd med arbetskraftens värde, som ofta ligger nära det fysiologiskt nödvändiga minimum.
- b) När den omfattande permanenta arbetslösheten minskar på lång sikt, främst som en följd av industrialisering på djupet eller massutvandring, kan lönerna i perioder av högkonjunktur stiga över arbetskraftens värde. Arbetarnas kamp kan på lång sikt leda till att värdet av nya varor införlivas med arbetskraftens värde. Det socialt erkända nödvändiga minimum kan öka i reella termer, dvs utvidgas till att omfatta nya behov.
- c) Variationerna i den industriella reservarméns storlek beror inte bara på den demografiska utvecklingen (födelse- och dödstal) och proletariats internationella omflyttnings- och migrationsrörelser. De beror också och framför allt på själva kapitalackumulationens logik. Kampen för att överleva i konkurrensen tvingar kapitalisterna att ersätta arbetskraft med maskiner ("dött arbete"). Därför stöts arbetskraft hela tiden ut ur produktionen. Kriserna spelar samma roll. I perioder av högkonjunktur och "överhettning", när kapitalet ackumuleras i febril hastighet, kan den industriella reservarmén däremot sugas upp igen.

Det finns alltså ingen "järnhård lönelag", som styr löneutvecklingen. Den bestäms delvis av klasskampen mellan kapital och arbete. Kapitalet försöker pressa ner lönerna mot det fysiologiskt nödvändiga minimum. Arbetet försöker göra lönens historiskt-moraliska element större, genom att utöka det med fler nya behov att tillfredsställa. Proletariats sammanhållning, organisering, solidaritet, kampvilja och klassmedvetande är alltså också faktorer som bestämmer löneutvecklingen. Men på lång sikt kan man urskilja en obestridd tendens till arbetarklassens *relativa utarmning*. Den *del* av det av proletariatet skapade nya värdet, som tillfaller arbetarna, tenderar att minska (vilket emellertid kan sammanfalla med stigande reallöner). Klyftan mellan å ena sidan de nya behov, som framkallas av

produktivkrafternas utveckling och själva den kapitalistiska produktionens uppsving, och å andra sidan lönernas förmåga att tillfredsställa dessa behov, tenderar att vidgas.

Ett tydligt tecken på denna relativa utarmning är den växande klyftan mellan arbetsproduktivitetens ökning på lång sikt och reallönernas ökning. Från 1900-talets början fram till början av 70-talet fem- till sexdubblades arbetsproduktiviteten inom industrin och jordbruket i USA och Väst- och Centraleuropa, medan arbetarnas reallöner bara fördubblades eller tredubblades under samma period.

4. Kapitalismens utvecklingslagar

Redan de utmärkande dragen för kapitalismens funktionssätt gör att den kapitalistiska produktionen utvecklas enligt vissa lagar, som därför tillhör kapitalismens natur:

a) *Kapitalets koncentration och centralisation.* I konkurrensen slukas de små fiskarna av de stora. De stora företagen besegrar de mindre företag som har mindre resurser, som inte kan utnyttja fördelarna med produktion i mycket stora serier och inte heller kan införa den mest avancerade och dyraste tekniken. Därför blir företagen större och större (kapitalkoncentration). För hundra år sedan var det sällsynt med företag med 500 anställda. Nu finns det redan de som sysselsätter mer än 100 000 lönearbetare. Samtidigt sugts många små företag som krossats i konkurrensen upp av sina segerrika konkurrenter (centralisering av kapitalet).

b) *Den arbetande befolkningens växande proletarisering.* Kapitalets centralisering innebär att antalet småföretagare som arbetar för egen räkning minskar oavbrutet. Den del av den arbetande befolkningen som tvingas sälja sin arbetskraft för att överleva växer hela tiden. Här följer amerikanska siffror om denna utveckling, vilka klart bekräftar tendensen:

Klasstrukturens utveckling i USA (i % av hela den yrkesverksamma befolkningen):

År	Lönearbetare	Företagare och oberoende
1880	62	36,9
1890	65	33,8
1900	67,9	30,8
1910	71,9	26,3
1920	73,9	23,5
1930	76,8	20,3
1939	78,2	18,8
1950	79,8	17,1
1960	85,2	14,0
1970	89,9	8,9

I motsats till vad som vanligtvis antas ökar homogeniteten inom detta proletariat, även om det är starkt uppskiktat. Mellan en grovarbetare, en banktjänsteman och en lägre offentlig tjänsteman är avståndet mindre idag än det var för femtio eller hundra år sedan, både vad gäller levnadsstandarden, tendensen att organisera sig fackligt och att strejka samt förmågan att uppnå ett antikapitalistiskt medvetande.

Denna växande proletarisering av befolkningen under kapitalismen är främst ett resultat av *den automatiska reproduktionen av de kapitalistiska produktionsförhållandena* genom den borgerliga inkomstfördelningen, en reproduktion som vi nämnt tidigare. Vare sig lönerna är låga eller höga, skall de bara tillfredsställa proletärerens omedelbara behov och garantera

möjligheten av fortsatt kontinuerlig produktion av arbetskraft. Det är omöjligt för dem att ackumulera förmögenheter. Dessutom leder kapitalkoncentrationen till att anläggningskostnaderna blir allt större, vilket utestänger inte bara hela arbetarklassen utan också den överväldigande majoriteten av småborgarskapet från möjligheten att skaffa sig stora industri- eller handelsföretag.

c) *Kapitalets ökade organiska sammansättning*. Varje enskild kapitalists kapital, och alltså alla kapitalisters sammanlagda kapital, kan delas upp i två delar. Den ena används till att köpa maskiner, byggnader och råvaror. Dess värde förblir konstant under produktionens gång; det bevaras helt enkelt av arbetskraften, som överför en del av det till de produkter som tillverkas. Den delen kallar Marx *konstant kapital*. Den andra delen används till att köpa arbetskraft, till att betala lönerna. Marx kallar den *variabelt kapital*. Det är bara den som producerar mervärde.

Förhållandet mellan det konstanta kapitalet och det variabla kapitalet är både ett *tekniskt* förhållande — för att använda maskinerna på ett lönsamt sätt, måste man låta dem sluka så och så många ton råvaror och placera ett givet antal arbetare vid dem — och ett *värdeförhållande*: en viss lönesumma betalas för x arbetare, för att få igång w maskiner, som kostar y kr och förbrukar råvaror för z kr. Detta dubbla förhållande mellan det konstanta kapitalet och det variabla kapitalet kallar Marx *kapitalets organiska sammansättning*.

I och med industrikapitalismens utveckling tenderar kvoten mellan konstant och variabelt kapital att bli större. En växande mängd råvaror och ett växande antal (och allt mer komplicerade) maskiner sätts i rörelse av 1 (10, 100, 1 000) arbetare. För en given lönesumma läggs ett allt större värde ut på inköp av råvaror, maskiner, energi och byggnader.

d) *Genomsnittspfitkvotens tendentiella fall*. Denna lag kan logiskt härledas ur den föregående. Om kapitalets organiska sammansättning ökar, tenderar profiten att sjunka i förhållande till det totala kapitalet, eftersom bara det variabla kapitalet producerar mervärde, profit.

Vi talar här om en *tendentiell* lag, och inte om en lag som gör sig gällande lika ”rätlinjigt” som den om kapitalets koncentration eller den verksamma befolkningens proletarisering. I själva verket finns det olika faktorer som motverkar denna tendens. Den viktigaste av dem är ökningen av utsagningsgraden, av mervärdekvoten (kvoten mellan den totala mervärdemängden och den totala lönesumman). Men vi måste konstatera att genomsnittspfitkvotens tendentiella fall inte på ett varaktigt sätt kan neutraliseras av en ökning av mervärdekvoten. Det finns faktiskt en gräns under vilken varken reallönen eller ens den relativa lönen kan sjunka, utan att avkastningen på arbetskraften, arbetets sociala produktivitet, sätts i fråga. Men det finns inte någon som helst gräns för tillväxten av kapitalets organiska sammansättning (i automatiserade fabriker kan den närma sig oändligheten).

e) *Produktionens objektiva socialisering*. I varuproduktionens inledningsskede var varje företag en oberoende enhet, som bara upprättade tillfälliga förbindelser med leverantörer och kunder. Men ju mer kapitalismen utvecklas, desto mer utvecklas ett varaktigt tekniskt och socialt beroende mellan företag och branscher i ett växande antal länder och över hela kontinenter. En kris i en sektor får återverkningar i alla andra sektorer. För första gången sedan människosläktets uppkomst skapas på så sätt en ekonomisk infrastruktur som är gemensam för alla människor, en bas för deras solidaritet i morgondagens kommunistiska värld.

5. Det kapitalistiska produktionssättets inneboende motsättningar

Dessa utvecklingslagar för det kapitalistiska systemet ger upphov till den rad motsättningar, som är grundläggande för det kapitalistiska produktionssättet:

- a) Motsättningen mellan å ena sidan den allt mer noggranna och medvetna organiseringen av produktionen inom varje enskilt kapitalistiskt bolag och å den andra den allt mer uttalade anarkin inom den kapitalistiska produktionen som helhet, ett resultat av att privategendomen fortfarande består och av en alltmer allmän varuproduktion.
- b) Motsättningen mellan å ena sidan produktionens objektiva socialisering och å den andra bevarandet av den privata tilläggen av produkterna, profiten och produktionsmedlen. Det är när det ömsesidiga beroendet mellan företag, branscher, länder och kontinenter är som mest utvecklat, som det faktum att hela systemet styrs efter en liten handfull kapitalisters befallningar och profitkalkyler fullständigt avslöjar dess ekonomiskt absurda och socialt vidriga karaktär.
- c) Motsättningen mellan å ena sidan kapitalismens tendens till gränslös utveckling av produktivkrafterna och å den andra de snäva gränser den måste sätta för arbetarmassornas individuella och sociala konsumtion, eftersom produktionens mål är och förblir största möjliga mervärde, vilket förutsätter att lönerna begränsas.
- d) Motsättningen mellan å ena sidan vetenskapens och teknikens enorma framsteg — med deras potentiella förmåga att frigöra mänskligheten — och å den andra dessa latent produktivkrafter förslavning under tvånget att sälja varor och berika kapitalisterna. Detta leder med jämna mellanrum till att dessa produktivkrafter förvandlas till destruktivkrafter (särskilt under ekonomiska kriser och krig, vid uppkomsten av blodiga fascistdiktaturer, men också vad gäller hotet mot människans naturliga miljö), vilket ställer mänskligheten inför frågan: socialism eller barbari.
- e) Den oundvikliga klasskampen mellan kapital och arbete undergräver i vissa perioder det borgerliga samhällets normala reproduktionsvillkor. Denna problematik skall vi undersöka närmare i kapitel 8, 9, 11 och 14.

6. De periodiska överproduktionskriserna

Alla det kapitalistiska produktionssättets inneboende motsättningar urladdas med jämna mellanrum i överproduktionskriserna. Tendensen till periodiska överproduktionskriser, till produktionens cykliska rörelse genom etapper av ekonomisk återhämtning, högkonjunktur, ”överhettning” (”boom”), kris och depression, är inneboende i detta, och endast detta, produktionssätt. Fluktuationernas styrka kan variera från epok till epok. Men deras existens är oundviklig under kapitalismen.

Det förekom ekonomiska kriser (dvs avbrott i den normala reproduktionen) i de förkapitalistiska samhällena, och sådana kriser förekommer också i det efterkapitalistiska samhället. Men varken i det förra eller senare fallet rör det sig om *kriser förorsakade av överproduktion av varor och kapital*, utan snarare om kriser förorsakade av underproduktion av bruksvärden. Det utmärkande för den kapitalistiska överproduktionskrisen är att inkomsterna sjunker, arbetslösheten ökar och nöd (och ofta svält) uppstår, inte för att den fysiska produktionen har minskat, utan tvärtom för att den har ökat för mycket i förhållande till den disponibla köpkraften. Det är för att produkterna är *osäljbara* som den ekonomiska aktiviteten minskar, inte för att de saknas rent fysiskt.

Roten till de periodiska överproduktionskriserna återfinns i den sjunkande genomsnittsprofitkvoten, i den kapitalistiska produktionens anarki och i tendensen att öka produktionen utan hänsyn till de gränser som det borgerliga distributionssättet sätter upp för

de arbetande massornas konsumtion. På grund av profitkvotens fall kan en växande andel av kapitalen inte längre få tillräcklig profit. Investeringarna minskar. Arbetslösheten ökar. Det växande antalet osålda varor, tillsammans med denna arbetslöshet, påskyndar ett allmänt sammanbrott för sysselsättningen, inkomsterna, köpkraften och hela den ekonomiska aktiviteten.

Överproduktionskrisen är både en produkt av dessa faktorer och ett sätt för det kapitalistiska systemet att delvis neutralisera deras effekter. Krisen leder till att varornas värde sjunker och till bankrutt för åtskilliga bolag. Det totala kapitalets värde sjunker alltså. Detta höjer profitkvoten och möjliggör ett nytt uppsving för ackumulationsverksamheten. Den omfattande arbetslösheten gör det möjligt att öka utsugningsgraden, vilket leder till samma resultat.

Den ekonomiska krisen skärper de sociala motsättningarna och kan utmynna i en explosiv social och politisk kris. Den visar att det kapitalistiska systemet är moget att ersättas av ett effektivare och mänskligare system, som gör slut på slöseriet med mänskliga och materiella resurser. Men krisen leder inte automatiskt till systemets sammanbrott. Därtill krävs medveten handling av den revolutionära klass som systemet själv skapat: arbetarklassen.

LÄS VIDARE...

Engels, F: *Anti-Dühring* (kap 2), Malung 1971, Arbetarkultur

Engels, F: *Familjen, privategendomen och statens ursprung*, Gbg 1973, Arbetarkultur

Luxemburg, R: *What is Economics?*, New York 1970, Pathfinder Press

Mandel, E. *Inledning till marxismens ekonomiska teori*, Kristianstad 1968, Cavefors

Mandel, E: *Marxist Economic Theory*, London 1962, Merlin Press

Mandel, E/Novack, G: *The Marxist Theory of Alienation*, New York 1970, Pathfinder Press

VI. Monopolkapitalismen

Det kapitalistiska produktionssättet har inte alltid fungerat på exakt samma sätt. Om vi hoppar över manufakturkapitalismen, som varade från 1500- till 1700-talet, så kan vi urskilja två faser i den egentliga industrikapitalismens historia:

— den fria konkurrenskapitalismens fas, som sträcker sig från den industriella revolutionen (ca 1760) till 1880-talet;

— imperialismens fas, från 1880-talet fram till våra dagar.

1. Från fri konkurrens till kapitalistiska överenskommelser

Under hela den första fasen av sin tillvaro utmärktes industrikapitalismen av att det fanns ett stort antal självständiga företag i varje industrigren. Inget av dem kunde dominera marknaden. Alla försökte sälja billigast i hopp om att få avsättning för sina varor.

Denna situation förändrades när kapitalets koncentration och centralisering medfört att ett mindre antal företag i en rad branscher tillsammans stod för 60, 70 eller 80% av produktionen. Dessa företag kunde, då göra överenskommelser i syfte att dominera marknaden, dvs låta bli att sänka försäljningspriset genom att dela upp marknaderna mellan sig, i enlighet med det för tillfället rådande styrkeförhållandet.

Denna nedgång för den fria konkurrenskapitalismen underlättades av en viktig teknologisk revolution, som kom vid samma tidpunkt: den elektriska motorn och förbränningsmotorn ersatte ångmaskinen som den främsta energikällan inom industrin och de viktigaste transportgrenarna. En hel rad nya industrier utvecklades (elektricitetsindustri, elektrisk maskinindustri, oljeindustri, bilindustri, kemisk industri för syntetiska produkter), där

anläggningskostnaderna var mycket större än i de gamla industrigrenarna, vilket redan från början minskade antalet möjliga konkurrenter.

De viktigaste formerna av överenskommelser mellan kapitalister är:

kartellen eller konsortiet, där alla deltagande företag bevarar sin självständighet;

trusten eller företagssammanslagningen, där denna självständighet försvinner inom ramen av ett och samma jättebolag;

finansgruppen eller holdingbolaget, där ett litet antal kapitalister kontrollerar flera företag i olika industrigrenar, trots att företagen juridiskt sett förblir självständiga.

2. Bankkoncentrationen och finanskapitalet

Samma koncentrations- och centraliseringsprocess som försiggår på industrins och transportväsendets område, inleds också på bankernas område. När denna process fullbordats, behärskas de kapitalistiska ländernas finanskapital av ett litet antal jättebanker.

Bankernas viktigaste roll under kapitalismen är att ge kredit åt företag. När bankkoncentrationen är långt framskriden har ett litet antal bankirer i praktiken monopol på kreditgivningen. Detta får dem att inte längre förhålla sig som passiva långgivare, som nöjer sig med att uppbära räntorna på det utlånade kapitalet, medan de väntar på att lånet skall återbetalas när skulden förfaller.

Banker som ger kredit åt företag, som sysslar med samma eller näraliggande verksamheter, har ett stort intresse av att säkerställa alla dessa företags lönsamhet och bärkraft. De vill undvika att profiteminnska till noll på grund av den knivskarpa konkurrensen. Alltså ingriper de för att påskynda — och ibland framtvunga — industriell koncentration och centralisering.

För att göra det kan de ta gemensamma initiativ för att skapa stora truster. På samma sätt kan de utnyttja sin monopolistiska ställning på kreditmarknaden för att i utbyte mot krediter få andelar i storföretagens kapital. På så sätt uppkommer finanskapitalet, dvs bankkapital som tränger in i industrin och får en dominerande ställning där.

Högst upp på den monopolkapitalistiska maktpyramiden framträder finansgrupper, som på en och samma gång kontrollerar banker, andra finansinrättningar (som t ex försäkringsbolag), stora industri- och transporttruster, stora varuhus, m m. En handfull storkapitalister, USA:s berömda "sextio familjer" och Frankrikes "tvåhundra familjer", har den ekonomiska maktens alla hävstänger i sin hand i de imperialistiska länderna.

I Sverige brukar man tala om femton familjer som kontrollerar privatföretagen. I själva verket har koncentrationen gått betydligt längre. Efter sammanslagningen av Enskilda Banken och Skandinaviska Banken kan man med fog påstå att Wallenberg-familjen och den nya SE-Banken tillsammans utgör en fullständigt dominerande finansgrupp inom den svenska kapitalismen.

I USA har ett litet antal jättelika finansgrupper ett starkt grepp om det ekonomiska livet (i synnerhet Morgan, Rockefeller, du Pont, Mellon, den sk Chicagogruppen, Bank of America-gruppen m fl). Likadant är det i Japan, där de gamla *zaibatsu* (trusterna), som skenbart oskadliggjordes efter andra världskriget, inte haft några svårigheter att komma tillbaka. Det gäller särskilt Mitsubishi, Mitsui, Itoh, Sumitomo och Marubeni.

3. Monopolkapitalismen och den fria konkurrenskapitalismen

Uppkomsten av monopol innebär inte att den kapitalistiska konkurrensen försvinner. Ännu mindre innebär det att varje industrigren slutgiltigt domineras av ett enda bolag. För de monopoliserade sektorerna innebär det framför allt:

- a) prissänkningar upphör att vara konkurrensens normala form.
- b) därför får de stora trusterna *monopolistiska överprofiter*, dvs en högre profitkvot än företagen inom icke-monopoliserade sektorer.

I övrigt fortsätter konkurrensen:

- a) inom ekonomins icke-monopoliserade sektorer, som fortfarande är talrika.
- b) mellan monopol, oftast med hjälp av andra metoder än prissänkningar i försäljningsledet (särskilt genom försök att reducera produktionspriset, reklam, osv), i undantagsfall också genom ”priskrig”, särskilt när styrkeförhållandet mellan trusterna har förändrats och det gäller att anpassa marknadsuppdelningen till de nya styrkeförhållandena.
- c) Mellan olika ”nationella” monopol på världsmarknaden, i huvudsak på det ”normala” sättet med ”priskrig”. Kapitalkoncentrationen kan emellertid gå så långt att det till och med på världsmarknaden bara är ett begränsat antal bolag som överlever i en speciell bransch, vilket kan leda till uppkomsten av *internationella karteller* som delar upp marknaden sinsemellan.

4. Kapitalexporten

För att kunna kontrollera de monopoliserade marknaderna, måste monopolerna begränsa produktionens tillväxt, dvs kapitalackumuleringen. Men å andra sidan har samma monopol tillgång till ett överflöd av kapital, särskilt tack vare sina monopolistiska överprofiter. Kapitalismens imperialistiska epok kännetecknas alltså av att det finns ett kapitalöverskott, som behärskas av de imperialistiska ländernas monopol och är på jakt efter nya investeringsområden. Kapitalexporten blir därför ett framträdande drag i den imperialistiska epoken.

Kapitalen exporteras till länder där de kan nå upp till en högre profit än genomsnittet i de imperialistiska ländernas konkurrerande sektorer. Där stimulerar de uppkomsten av industrier som kompletterar metropolens industri. De används framför allt till att utveckla produktionen av mineraler och vegetabilier i utvecklingsländerna (i Asien, Afrika och Latinamerika).

Så länge kapitalismen opererade på världsmarknaden bara för att sälja sina varor och köpa råvaror och livsmedel, hade den inte något större intresse av att bana sig väg med vapenmakt (den användes visserligen för att undanröja handelshinder; t ex opiumkrigen som Storbritannien förde för att tvinga Kina att upphäva förbudet mot import av opium från brittiska Indien). Men denna situation förändras så snart kapitalexporten börjar spela en dominerande roll i kapitalets internationella operationer.

Medan en såld vara måste betalas inom loppet av högst några månader, så dröjer det flera år innan kapital som investerats i ett annat land är slutamorterat. Det blir därför viktigt för imperialistmakterna att få permanent kontroll över de länder i vilka de har investerat sitt kapital. Denna kontroll kan vara indirekt — via regeringar i utlandets sold, men i formellt självständiga stater — som i de *halvkoloniala länderna*. Den kan också vara direkt — via en av metropolerna direkt beroende förvaltning — som i de *koloniala länderna*. Den imperialistiska epoken kännetecknas alltså av *de imperialistiska stormakternas tendens att dela upp världen i kolonialvälden och inflytelsesfärer*.

Denna uppdelning genomfördes huvudsakligen under perioden 1880-1900, på grundval av de då rådande styrkeförhållandena: Storbritanniens hegemoni; den franska, nederländska och belgiska imperialismens ansevärda styrka; de ”unga” imperialistmakternas (Tyskland, USA, Italien, Japan) relativa svaghet.

En rad *imperialistiska krig* var de ”unga” imperialistmakternas sätt att försöka utnyttja det förändrade styrkeförhållandet och modifiera denna uppdelning av världen till sin egen fördel: det rysk-japanska kriget, första världskriget, andra världskriget.

Det var krig som fördes i plundringssyfte, för att få investeringsmöjligheter för kapitalet, för att erövra råvaror och fördelaktiga marknader. De gällde inte något politiskt ”ideal” (”för eller mot demokratin”, för eller mot envælde, för eller mot fascismen). Detsamma gäller de koloniala erövringskrig som utmärker den imperialistiska epoken (på 1900-talet särskilt Italiens krig mot Turkiet, det kinesisk-japanska kriget, Italiens krig mot Abessinien) och kolonialisternas krig mot folkens befrielseörelser (Algerietkriget, Vietnamkriget osv), där ena sidan försöker roffa åt sig, men där de koloniala och halvkoloniala folken försvarar en rättvis sak, när de försöker frigöra sig från det imperialistiska slaveriet.

5. Imperialistiska länder och beroende länder

Den imperialistiska epoken bevitnar alltså inte bara hur en handfull finans- och industrimagnater får kontroll över metropolens industri. Den kännetecknas också av att ett fåtal länders imperialistiska borgarklass får kontroll över de koloniala och halvkoloniala ländernas folk, två tredjedelar av människosläktet.

Den imperialistiska borgarklassen för ut avsevärda rikedomar ur koloniala och halvkoloniala länder. Kapitalet som investerats där ger upphov till *koloniala överprofiter*, som tas hem till metropolen. Den världsomfattande arbetsfördelningen vilar på utbyte av industriprodukter från de utvecklade länderna mot råvaror från kolonierna, vilket leder till ett *ojämnt byte*, där de fattiga länderna byter större arbetsmängder (eftersom arbetet där är mindre intensivt) mot mindre arbetsmängder (eftersom arbetet där är mer intensivt) från metropolerna. Den koloniala administrationen betalas med skatter utpressade ur kolonialfolken. Även en stor del av dessa går tillbaka till metropolen.

Alla dessa resurser som förs ut ur de beroende länderna saknas när det gäller att finansiera deras ekonomiska tillväxt. Imperialismen är alltså *en av de viktigaste orsakerna till södra halvklottets underutveckling*.

6. Senkapitalismens epok

Den imperialistiska epoken kan i sin tur delas upp i två faser: den ”klassiska” imperialismen under tiden före första världskriget och under mellankrigstiden; och senkapitalismens epok, som inleds i och med andra världskriget eller dess slut.

Under senkapitalismen blir kapitalet alltmer koncentrerat och centraliserat i internationell skala. Medan den nationella monopolistiska trusten var den klassiska imperialismens ”basenhet”, så är det *multinationella bolaget* ”basenheten” i senkapitalismens epok. Men samtidigt kännetecknas denna epok av snabbare teknologisk förnyelse, av allt kortare amorteringsperioder för det i maskiner investerade kapitalet, av storföretagens behov att kalkylera och planera sina kostnader och investeringar exaktare och av tendensen till statlig ekonomisk programmering, som är ett naturligt resultat av detta.

Staten ingriper också alltmer i ekonomin, eftersom borgarklassen är tvungen att med statens hjälp rädda industrisektorer som går med kroniskt underskott; att med statens hjälp finansiera avancerade sektorer, som inte är lönsamma; att via staten *garantera de stora monopolens*

profiter, främst genom att skaffa dem statliga beställningar (i synnerhet, men inte uteslutande, militära beställningar), subventioner och subsidier, m m.

Denna växande internationalisering av produktionen å ena sidan, och nationalstatens växande ingripande i det ekonomiska livet å andra sidan, förorsakar en rad nya motsättningar under senkapitalismen. De får ett av sina viktigaste uttryck i den av *den permanenta inflationen* framkallade krisen för det internationella valutasystemet.

Senkapitalismen kännetecknas också av en allmän upplösning av kolonialväldena, av de koloniala ländernas förvandling till halv-koloniala länder, av kapitalexportens nya inriktning (den går nu oftast från ett imperialistiskt land till ett annat och inte från metropolen till de koloniala länderna) samt av en begynnande industrialisering i de halvkoloniala länderna (framför allt begränsad till konsumtionsvarusektorn). Denna är inte bara ett försök från den inhemska bourgeoisins sida att bromsa upp de folkliga upprorsrörelserna, utan också ett resultat av det faktum att maskiner och fabriksutrustning idag står för större delen av de imperialistiska ländernas egen export.

Varken förändringarna av den kapitalistiska ekonomins funktionssätt i själva de imperialistiska länderna, eller de som rör de halv-koloniala ländernas ekonomi och hela det imperialistiska systemets sätt att fungera, gör det alltså möjligt att ifrågasätta Lenins sextio år gamla tes angående den imperialistiska epokens historiska innebörd. Det är en epok där alla inomimperialistiska motsättningar skärps. Det är en epok som utmärks av våldsamma konflikter, imperialistiska krig, nationella befrielsekrig, inbördeskrig. Det är en epok av revolutioner och kontrarevolutioner, av allt explosivare sammanstötningar, och inte en epok av ordnat och fredligt framåtskridande för civilisationen.

Desto större anledning har vi att avvisa myten om att den västerländska ekonomin inte längre är en rent kapitalistisk ekonomi. Den världsomfattande recessionen i den internationella kapitalistiska ekonomin 1974-75 gav dödsstöten åt den tes enligt vilken vi skulle leva i en s k "blandekonomi", där den offentliga regleringen av det ekonomiska livet garanterar oavbruten ekonomisk tillväxt, full sysselsättning och ökat välstånd för alla. Verkligheten visade ån en gång att det är privatprofiten som behärskar ekonomin och med jämna mellanrum förorsakar omfattande arbetslöshet och överproduktion, att det alltså fortfarande rör sig om en kapitalistisk ekonomi.

Detsamma gäller tesen enligt vilken det inte längre är de mäktigaste kapitalistgrupperna, utan direktörer och byråkrater eller teknokrater och vetenskapsmän, som styr det västerländska samhället. Den står inte på någon som helst seriös vetenskaplig grund. Många av dessa samhällets "herrar" gick arbetslösa under de två senaste recessionerna. Den delegering av makten som storkapitalet accepterar och fulländar i storbolagen under sin egen kontroll, berör de flesta av kapitalets traditionella rättigheter, utom de väsentliga: bestämmanderätten över de grundläggande formerna och inriktningen, av kapitalets värdeökning samt kapitalackumuleringen, dvs allt som berör det "allra heligaste": Företrädet för monopolens profit, för vars skull man kan offra utdelningen till aktieägarna. De som i detta ser ett bevis på att privategendomen inte längre räknas, glömmer bort den ända sedan kapitalismens födelse dominerande tendensen att offra de smås privategendom för en handfull storas privategendom.

LÄS VIDARE...

Baran, P/Sweezy, P: *Monopolkapitalet*, Borås 1970, Raben & Sjögren

Baran, P: *Utvecklingens politiska ekonomi*, Sthlm 1971, Raben & Sjögren

Hermansson, C H: *Monopol och storfinans — de 15 familjerna*, Sthlm 1971, Raben & Sjögren

Kemp, T: *Teorier om imperialismen*, Ystad 1972, Raben & Sjögren
 Lenin, V I: *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, Kristianstad 1969, Cavefors
 Mandel, E: *Dollarkrisen*, Kristianstad 1973, R. Coeckelbergs Partisanförlag
 Mandel, E: *EEC och konkurrensen Europa USA*, Halmstad 1969, R. Coeckelbergs
 Partisanförlag
 Mandel, E: *Marxist Economic Theory*, London 1962, Merlin Press

VII. Det imperialistiska världssystemet

1. Lagen om den ojämna och kombinerade utvecklingen

Den moderna industrikapitalismen föddes i Storbritannien. Under 1800-talets lopp spreds den gradvis till Väst- och Centraleuropa, till USA och senare också till Japan. Förekomsten av vissa tidigt industrialiserade länder tycktes inte hindra industrikapitalismen från att tränga in i och slå rot i en rad länder, som höll på att industrialiseras.

Den engelska, belgiska och franska storindustrin krossade tvärtom hänsynslöst dessa länders förindustriella produktionsformer (hantverk och hemindustri). Men de engelska, belgiska och franska kapitalen hade fortfarande gott om investeringsmöjligheter i sina egna länder. Därför är det i allmänhet en inhemsk modern industri som så småningom ersätter det hantverk som krossats av konkurrensen från de billiga utländska varorna. Detta gäller särskilt textilproduktionen i Tyskland, Italien, Spanien, Österrike, Böhmen, Tsarrysland (inklusive Polen), Nederländerna, osv.

I och med att den imperialistiska och monopolkapitalistiska epoken inleds, ändras denna situation helt och hållet. Hädanefter underlättar den kapitalistiska världsmarknaden inte längre de underutvecklade ländernas "normala" kapitalistiska utveckling. Den försvårar tvärtom en sådan utveckling, och i synnerhet industrialiseringen på djupet. Marx' formel, enligt vilken varje utvecklat land utgör en bild av varje mindre utvecklat lands egen framtid, förlorar sin giltighet, en giltighet som den emellertid bevarade under hela den fria konkurrenskapitalismens epok.

Tre huvudorsaker (och många biorsaker som vi inte skall nämna här) ligger bakom denna grundläggande förändring av den internationella kapitalistiska ekonomins sätt att fungera:

a) Den omfattande serieproduktionen av varor i de imperialistiska länderna som översvämmar världsmarknaden. Dessa länder får ett sådant försprång både vad gäller produktivitet och vad gäller inköpspris i förhållande till all påbörjad industriproduktion i de underutvecklade länderna att den senare inte längre kan komma igång i stor skala och inte kan hålla stand mot konkurrensen från den utländska produktionen. Hädanefter är det alltså i växande utsträckning västländernas industri (och senare även den japanska) som drar fördel av hantverkets, hemindustrins och manufakturindustrins gradvisa förfall i Östeuropa, Latinamerika, Asien och Afrika.

b) I de industrialiserade kapitalistiska länderna uppkommer ett mer eller mindre permanent kapitalöverskott i monopolens händer. Detta utlöser en omfattande export av kapital till de underutvecklade länderna, där det används till att utveckla industrigrenar som kompletterar och inte konkurrerar med den västeuropeiska industrin. De utländska kapitalen, som dominerar dessa länders ekonomier, specialiserar dem alltså på produktion av mineraliska och vegetabiliska råvaror, samt på livsmedelsproduktion. Dessutom sjunker de underutvecklade länderna gradvis ner i ett halvkolonialt eller kolonialt tillstånd, där staten framför allt försvarar det utländska kapitalets intressen. Staten vidtar alltså inte ens de blygsammaste åtgärder för att skydda den framväxande industrin mot konkurrensen från importerade produkter.

c) De utländska kapitalens herravälde över de beroende ländernas ekonomi skapar en ekonomisk och social situation, där staten bevarar och befäster de gamla härskande klassernas intressen genom att sammanknyta dem med det imperialistiska kapitalets intressen, istället för att mer eller mindre radikalt eliminera dem, som fallet var i de stora borgerligt-demokratiska revolutionerna i Västeuropa och USA.

Resultatet av den internationella kapitalistiska ekonomins nya utveckling under den imperialistiska epoken kan sammanfattas i lagen om den ojämna och kombinerade utvecklingen. I de underutvecklade länderna — eller åtminstone i åtskilliga av dem — är den sociala och ekonomiska strukturen i sina grundläggande drag varken ett utpräglat feudalt samhälle eller ett utpräglat kapitalistiskt samhälle. Under trycket från det imperialistiska kapitalets dominans *kombineras* feudala, halvfeodala, halvkapitalistiska och kapitalistiska drag på ett särpräglat sätt. Den dominerande sociala kraften är kapitalet — men det rör sig i allmänhet om utländskt kapital. Den inhemska borgarklassen har alltså inte den ekonomiska makten. Majoriteten av befolkningen är inte lönearbetare, och i regel inte heller livegna, utan bönder som i varierande grad utsätts för de halv-feodala och halvkapitalistiska jordägarnas, köpmännens, ockrarnas och skatteindrivarnas utpressning. Men även om massan delvis lever utanför varuproduktionen och till och med utanför penningekonomin, drabbas den inte desto mindre av de katastrofala effekterna av råvaruprisernas fluktuationer på den imperialistiska världsmarknaden, genom dessa fluktuationers samlade effekter på den nationella ekonomin.

2. Utsugningen av de koloniala och halvkoloniala länderna

Strömmen av utländskt kapital till de beroende koloniala och halvkoloniala länderna ledde till att över en miljard människor utplundrades, exploaterades och förtrycktes av det imperialistiska kapitalet, ett av de största brott det kapitalistiska systemet gjort sig skyldigt till under hela sin existens. Om kapitalismen, som Marx sade, sög blod och svett ur jordens alla porer när den växte fram, så stämmer detta mer bokstavligt i de beroende länderna än någon annanstans.

Den imperialistiska epoken går framför allt i de *koloniala erövringarnas* tecken. Men kolonialismen är äldre än imperialismen. De spanska och portugisiska *conquistadorerna* hade redan plundrat Kanarieöarna och Kap Verde-öarna, liksom Mellan- och Sydamerika, där de nästan överallt utrotat en stor del av, om inte hela den infödda befolkningen. De vita kolonistörerna uppförde sig knappast mänskligare mot Nordamerikas indianer. Storbritanniens erövring av det indiska imperiet följdes av en lång rad grymheter, liksom Frankrikes erövring av Algeriet.

I och med den imperialistiska epokens inledning utsträcktes dessa grymheter till en stor del av Afrika, Asien och Oceanien. Blodbad, deporteringar, bortjagande av bönder från deras jord, införande av tvångsarbete om inte rent slaveri.

Rasismen ”rättfärdigar” dessa omänskliga dåd genom att hävda den vita rasens överlägsenhet och ”historiska civiliserande mission”. På ett mer raffinerat sätt berövar samma rasism de koloniserade folken deras eget förflutna, deras egen kultur, deras etniska stolthet, ja, ibland t o m deras språk, samtidigt som den lägger beslag på deras nationella rikedomar och en stor del av frukterna av deras arbete.

Om kolonialslavarna vågar göra uppror mot kolonialisternas herravälde, slås de ned med exempellös grymhet. Kvinnor och barn massakerades i USA:s indiankrig; hinduiska ”rebeller” uppställda framför kanoner, som sedan avfyrades; stammar i Mellersta Östern hänsynslöst bombade av RAF (Brittiska flygvapnet); tiotusentals civila algerier dödades i ”repressalier” för det nationella upprоротet i maj 1945: allt detta förebådar eller kopierar troget nazismens mest avskyvärda grymheter, inklusive rent folkmord. När Europas och Amerikas borgarklasser

blev så upprörda över Hitler, så var det för att han kränkte den vita rasen genom att för den tyska imperialismens räkning utsätta europeiska folk för samma lidande som världsimperialismen utsatt folken i Asien, Amerika och Afrika för.

De beroende ländernas ekonomi är underordnad det utländska kapitalets intressen och *diktat*. Järnvägsnätet i de flesta av de beroende länderna knyter samman produktionscentra som arbetar för exporten med hamnarna, medan viktiga befolkningscentra förblir isolerade från varandra. Den existerande infrastrukturen är den som tjänar importen och exporten. Däremot är skolväsende, sjukvård och kulturell verksamhet fruktansvärt underutvecklade. Större delen av befolkningen lever i analfabetism, okunnighet och misär.

Visserligen möjliggör det utländska kapitalet en viss utveckling av produktivkrafterna. Det ger upphov till en del stora industristäder och skapar ett mer eller mindre betydelsefullt embryo till proletariat i hamnarna och gruvorna, på plantagerna och järnvägarna och inom den offentliga förvaltningen. Men utan att överdriva kan man säga, att under de sjuttiofem år som skiljer inledningen till den totala kolonialiseringen av de underutvecklade länderna från den kinesiska revolutionens seger, stod den genomsnittliga levnadsstandarden i Asien, Afrika och Amerika (med undantag av några privilegierade länder) stilla, om den inte gick tillbaka. I en del viktiga länder sjönk den till och med katastrofalt. Ren periodisk svält dödade bokstavligen talat tiotals miljoner kineser och indier.

3. Det härskande "klassblocket" i de halvkoloniala länderna

För att få en grundligare förståelse av hur den imperialistiska dominansen fick de koloniala och halvkoloniala länderna att stelna i sin utveckling och hindrade en "normal" gradvis industrialisering av västeuropeisk kapitalistisk typ måste vi uppehålla oss lite längre vid det "klassblock" som hade makten i dessa länder under den "klassiska" imperialismens era. Vi måste också uppehålla oss vid, detta "blocks" konsekvenser för den ekonomiska och sociala utvecklingen.

När det utländska kapitalet i massiv skala tränger in i de koloniala och halvkoloniala länderna, består den lokala härskande klassen i allmänhet av jordägare (halvfeodala och halvkapitalistiska i olika proportioner beroende på vilket land man undersöker) i allians med handelskapitalet och bank- eller ockrarkapitalet. I de mest efterblivna länderna, t ex i det svarta Afrika, står man ofta inför stamsamhällen som håller på att upplösas, som en följd av slavhandeln.

Det utländska kapitalet lierar sig oftast med dessa härskande klasser, använder dem som mellanhänder i sin utsugning av de infödda bönderna och arbetarna och befäster deras exploatering av de egna folken. Ibland ökar till och med denna förkapitalistiska utsugning kraftigt, samtidigt som den kombineras med införandet av nya kapitalistiska utsugningsformer. I Bengalen förvandlade den brittiska kolonialismen *zamindarerna*, som tidigare bara var mogulkejsarnas skatteindrivare, till ägare av den jord som de drev in skatt för.

I de underutvecklade länderna uppkommer det alltså tre hybrida samhällsklasser, som sätter sin prägel på och blockerar deras ekonomiska och sociala utveckling:

— *kompradorbourgeoisin*, en inhemsk bourgeois som ursprungligen var de utländska import- och exportföretagens avlönade medhjälpare, men som blev rik och så småningom omvandlades till självständiga företagare. Deras företag är emellertid huvudsakligen begränsade till handelssektorn (och "tjänste"sektorn). Deras profiler investeras i allmänhet i handel, ocker, jordköp och fastighetsspekulationer;

— *köpmän-ockrare* (eller *köpmän-ockrare-storbönder*). Penningekonominns långsamma inträngande upplöser bysamhällets system för ömsesidig hjälp. Som ett resultat av sämre eller bättre skördar på mer eller mindre fruktbar jord framskrider den sociala differentieringen obevekligt i byn. Rika bönder och fattiga bönder ställs mot varandra, de senare allt mer beroende av de förra. Fattigbönderna tvingas skuldsätta sig för att köpa utsäde och mat, när skörden inte ens räcker till för de mest elementära behoven. De sjunker ner i beroende av köpmän-ockrare-storbönder, som gradvis berövar dem deras jord och lägger otaliga bördor på deras ryggar;

— *halvproletariatet på landsbygden* (senare utökat med städernas ”marginella” massor). De ruinerade jordlösa bönderna får inte arbete i industrin, på grund av dennas underutveckling. De tvingas stanna kvar på landsbygden och antingen hyra ut sin arbetskraft till storbönderna eller arrendera små jordlappar för att få en miserabel utkomst i utbyte mot en allt mer betungande jordränta (eller en del av skörden, om det rör sig om hälftenbruk). Ju större nöd och brist på sysselsättning, desto högre jordränta är de beredda att betala för att få arrendera ett fält. Ju högre jordränta, desto mindre intresse har kapitalinnehavarna av att investera i industrin, eftersom de hellre använder sitt kapital till att köpa upp jord. Ju större bondemassornas nöd, desto mindre hemmamarknad för konsumtionsvaror, desto mer underutvecklad förblir industrin och desto större förblir undersysselsättningen.

Underutvecklingen är alltså inte ett resultat av någon absolut brist på kapital eller resurser. Tvärtom utgör det sociala överskottet ofta en större del av nationalinkomsten i de underutvecklade länderna än i de industrialiserade länderna. Underutvecklingen är resultatet av en social och ekonomisk struktur, med rötter i den imperialistiska dominansen, som gör att ackumuleringen av penningkapital inte huvudsakligen riktas mot industrialiseringen eller ens mot produktiva investeringar, vilket leder till en enorm undersysselsättning (kvantitativt och kvalitativt) jämfört med de imperialistiska länderna.

4. Den nationella befrielseörelsen

I längden är det oundvikligt att hundratals miljoner människor inte passivt underkastar sig ett utsugar- och förtryckarsystem som påtvingas dem av en handfull storkapitalister i de imperialistiska länderna eller av de administrativa och repressiva apparaterna i imperialismens tjänst. En rörelse för nationell frigörelse slår rot i Latinamerikas, Asiens och Afrikas unga *intelligentia*, som tillägnar sig borgerligt-demokratiska eller rent av halvsocialistiska eller socialistiska idéer från Västeuropa för att bekämpa det utländska herraväldet. Den antiimperialistiskt inriktade nationalismen i de beroende länderna gör sig till tolk för tre sociala krafters skilda intressen:

— den representerar framför allt den unga *nationella industribourgeoisin* (överallt där denna redan har en egen materiell bas), som gör att dess intressen råkar i motsättning till den dominerande imperialistiska stormaktens intressen. Det mest typiska fallet är *Indiens kongressparti*, lett av Gandhi och med starkt stöd från de stora indiska industrigrupperna;

— under inflytande av den ryska revolutionen kan den *framväxande arbetarrörelsen* tillägna sig denna nationalism och framför allt göra den till ett redskap för mobiliseringen av massorna i städerna och byarna mot den etablerade makten. Det mest typiska exemplet är det kinesiska kommunistpartiet sedan 20-talet och det indokinesiska kommunistpartiet under de följande årtiondena;

— den kan leda till *plötsliga revolter från den urbana småbourgeoisin och böndernas sida*, vilka tar formen av *nationalistisk populism*. Det är framför allt den mexikanska revolutionen 1910 som är urtypen för denna form av antiimperialistiska rörelser.

Den nationella befrielseörelsen i de beroende länderna har i allmänhet stimulerats kraftigt när det imperialistiska systemet drabbats av kriser markerade av successiva inre slitningar: Tsarrysslands nederlag i kriget mot Japan 1904-05, den ryska revolutionen 1905, första världskriget, den ryska revolutionen 1917, den indiska och kinesiska massrörelsens inträde på scenen, den ekonomiska krisen 1929-32, andra världskriget, den västerländska imperialismens nederlag mot den japanska imperialismen 1941-42, den japanska imperialismens nederlag 1945. Sin viktigaste drivkraft fick den av den kinesiska revolutionens seger 1949.

De viktigaste taktiska och strategiska problemen, som den internationella arbetarrörelsen ställs inför genom uppkomsten av en nationell befrielseörelse i de halvkoloniala och koloniala länderna, behandlas mer detaljerat i kapitel X, punkt 4, och XIII, punkt 4. Här skall vi bara ytterligare betona arbetarrörelsens plikt i de imperialistiska länderna att ovillkorligt stödja varje verklig rörelse och aktion från massornas sida i de koloniala och halvkoloniala länderna mot den utsugning och det förtryck, som de imperialistiska stormakterna underkastar dem. Denna plikt innebär också att man klart måste skilja mellan inomimperialistiska — reaktionära — krig och nationella befrielsekrig. De senare är rättfärdiga krig, oberoende av vilken politisk kraft som står i spetsen för det förtryckta folket i den ena eller andra etappen av kampen. I dessa krig måste världsproletariatet arbeta för de förtryckta folkens seger.

5. Nykolonialismen

Den nationella befrielseörelsens uppsving efter andra världskriget tvingade imperialismen att förändra formerna för sitt herravälde över de efterblivna länderna. Detta herravälde har gradvis övergått från att vara direkt till att bli indirekt. Antalet egentliga kolonier, direkt förvaltade av kolonialmakten, smalt samman som smör i solen. Under loppet av två årtionden sjönk det från ett sjuttiotal till bara några enstaka. De italienska, brittiska, nederländska, franska och slutligen också de portugisiska och spanska kolonialväldena rasade till större delen samman.

Förvisso försvann kolonialväldena inte utan blodigt och kontrarevolutionärt motstånd från viktiga sektorer av det imperialistiska kapitalet. Därom vittnar de blodiga kolonialkrig som fördes av den nederländska imperialismen i Indonesien, av den brittiska imperialismen i Malaysia och Kenya, av den franska imperialismen i Indokina och Algeriet, liksom de kortare men inte mindre blodiga "expeditionerna" i stil med den i Suez 1956 mot Egypten. Men i historiskt perspektiv framstår dessa grymma företag som fördröjande strider. Den direkta kolonialismen var dödsdömd.

Att den försvinner innebär emellertid inte alls att det imperialistiska världssystemet upplöses. Det fortsätter att existera, fast i andra former. Större delen av de halvkoloniala länderna är fortfarande beroende av råvaruexport. De lider fortfarande av det ojämna och utsugande bytets olycksdiga konsekvenser. Klyftan mellan deras och de imperialistiska ländernas utvecklingsnivå minskar inte, utan fortsätter att vidgas. Skillnaden i per capita-inkomst och levnadsstandard mellan norra och södra halvklotet växer ännu mer.

Men övergången från direkt imperialistiskt herravälde till indirekt imperialistiskt herravälde över de underutvecklade länderna förutsätter att den "nationella" industribourgeoisin mera direkt deltar i utsugningen av de arbetande massorna, liksom den förutsätter en viss acceleration av industrialiseringsprocessen i en rad halvkoloniala länder. Detta är ett resultat både av de ändrade politiska styrkeförhållandena (dvs en oundviklig eftergift från systemets sida inför det växande trycket från massorna) och av en förändring av de viktigaste imperialistgruppernas egna grundläggande intressen.

De imperialistiska ländernas export har faktiskt undergått en viktig förändring. Kategorin "maskiner, utrustning och transportmedel" spelar nu samma dominerande roll, som förr

spelades av posterna ”konsumtionsvaror och stål”. Men de största imperialistiska trusterna kan inte exportera fler och fler maskiner till de beroende länderna, utan att stimulera vissa former av industrialisering (i allmänhet inom konsumtionsvaruindustrin).

Inom ramen för sin globala strategi har de multinationella företagen dessutom intresse av att slå sig ned i ett visst antal beroende länder, för att finnas där från början, med tanke på den väntade försäljningsökningen i framtiden. Därför blir det i de här länderna allt vanligare med företag som ägs gemensamt av det imperialistiska kapitalet, det ”nationella” industrikapitalet, det privata kapitalet och det statliga kapitalet (s k *joint ventures*), vilket är karakteristiskt för den nykoloniala strukturen. Därför ökar också arbetarklassens roll i samhället.

Denna struktur ingår fortfarande i det imperialistiska tvångs- och utsugningssystemet. Industrialiseringen är begränsad; dess ”hemmamarknad” omfattar oftast inte mer än 20-25% av befolkningen: besuttna klasser + tekniker, kadrer, etc + rika bönder. Nöden bland massorna är fortfarande enorm. De sociala motsättningarna växer snarare än minskar; därför är möjligheten till revolutionära utbrott fortfarande intakt.

Under dessa förhållanden blir ett nytt socialt skikt av betydelse: statsbyråkratin, som i allmänhet ”förvaltar” en omfattande nationaliserad sektor, gör sig till representant för de nationella stämningarna gentemot utlandet, men drar i praktiken fördel av sitt förvaltningsmonopol för att genomföra en privat ackumulation i stor skala.

LÄS VIDARE...

Abendroth, W: *Utopi och verklighet. Den europeiska arbetarrörelsens sociala historia*, Sthlm 1968, Raben & Sjögren

Andersson, K-Å: *Den svenska socialdemokratin och arbetarrörelsens barndom*, Sthlm 1974, RMF-press

Beer, M: *Socialismens historia* del 1-2, Sthlm 1925-1926

Bäckström, K: *Arbetarrörelsen i Sverige* 1-2, Kristianstad 1972/Surte 1973, Raben & Sjögren

Gunnarsson, G: *Pariskommunen 1871*, Lund 1971, Cavefors

Gunnarsson, G: *Socialdemokratiskt idéarv*, Malmö 1971, Tiden

Isaksson, F (red): *Pariskommunen, den första socialistiska revolutionen*, texter av Bakunin, Blanqui, Engels, Lenin, Marx och Trotskij, Sthlm 1971, PAN/Norstedts

Lichtheim, G: *Socialismens historia*, Malmö 1972, Wahlström & Widstrand

Lissagaray: *Kommunen 1871*, Sthlm 1972, Aurora

Marx, K: *Klasstriderna i Frankrike 1848/50*, H-fors 1971, Gidlunds

Plechanov, G V: *Den monistiska historieuppfattningens utveckling*, Finland 1972, Gidlunds

VIII. Den moderna arbetarrörelsens uppkomst

Så länge lönearbetare funnits, dvs långt innan den moderna kapitalismen utvecklats, har klasskampen mellan arbetsgivare och arbetare utkämpats. Den är inte ett resultat av ”klasskampspredikande” individers undergrävande verksamhet. Tvärtom: läran om klasskampen är en produkt av och föregås av klasskampens praktik.

1. Proletariatets elementära klasskamp

De grundläggande uttrycken för lönearbetarnas klasskamp har alltid koncentrerats kring tre krav:

1) Löneökningar, ett sätt att direkt ändra fördelningen av samhällets produktion mellan arbetsköpare och arbetare till lönearbetarnas fördel.

2) Minskat antal arbetstimmar utan sänkt lön, ett annat sätt att direkt ändra denna fördelning till arbetarnas fördel.

3) Föreningsrätt. Medan arbetsköparen, kapitalets och produktionsmedlens ägare, har hela den ekonomiska makten på sin sida, är arbetarna avväpnade så länge de konkurrerar med varandra om arbetstillfällena. I denna situation gynnar ”spelets regler” ensidigt kapitalisterna, som kan sätta lönerna så lågt de vill, eftersom arbetarna tvingas acceptera dem eller annars riskera att förlora sina jobb, och därmed sin försörjning.

Det är genom att avskaffa denna uppsplittrande konkurrens, genom att bilda en enad front mot arbetsköparen, genom att alla vägrar arbeta under villkor som bedöms vara oacceptabla, som arbetarna har en chans att nå framgång i kampen mot arbetsköparna. Erfarenheten lär dem snabbt att de inte har någon makt att sätta upp mot kapitalisternas påtryckningar, så länge de saknar föreningsrätt.

Proletariatets elementära klasskamp har traditionellt tagit formen av kollektiv arbetsvägran, dvs strejk. Gamla krönikor berättar om strejker i faraonernas Egypten och det gamla Kina. Vi har också redogörelser för strejker i Egypten under det romerska väldet, särskilt under det första århundradet av vår tidräkning.

2. Proletariatets elementära klassmedvetande

Men organiseringen av en strejk innebär alltid en viss — elementär — grad av klassorganisering. Det innebär framför allt ett medvetande om att varje lönearbetares öde är beroende av *kollektiv handling*; det är en lösning som bygger på *klassolidaritet* i motsats till en individuell lösning (att försöka öka den individuella inkomsten utan hänsyn till andra lönearbetares inkomster).

Denna insikt är det proletära klassmedvetandets elementära form. I organiseringen av en strejk lär sig lönearbetarna också instinktivt att sätta upp understödkassor. Dessa kassor för understöd och ömsesidig hjälp bildas också för att i någon mån minska osäkerheten i arbetarens tillvaro, för att göra det möjligt för arbetarna att försvara sig i perioder av arbetslöshet, osv. (Det är klassorganiseringens elementära former).

Men dessa elementära former av klassmedvetande och klassorganisering förutsätter varken ett medvetande om arbetarrörelsens historiska mål eller en förståelse av nödvändigheten av arbetarklassens *självständiga politiska handling*.

Därför befinner sig arbetarklassens första politiska handlingsformer på den *småborgerliga radikalismens yttersta vänsterkant*. På jakobinernas yttersta vänsterflygel framträdde under den franska revolutionen Gracchus Babeufs *Jämlikarnas sammansvärjning*, vilket var den första moderna politiska rörelse som syftade till en kollektivisering av produktionsmedlen.

Samtidigt bildade de engelska arbetarna *The London Corresponding Society*, som försökte organisera en solidaritetsrörelse med den franska revolutionen. Denna organisation krossades av polisförtrycket. Men omedelbart efter napoleonkrigens slut bildades på det småborgerliga radikalpartiets yttersta vänsterflygel ett *förbund för allmän rösträtt* i Manchesters och Liverpools industriområden, huvudsakligen bestående av arbetare. Efter de blodiga händelserna i Peterloo 1817, påskyndades försöken att avskilja en självständig arbetarrörelse från den småborgerliga vänstern, och något senare kunde *Chartistpartiet* bildas, det första egentliga arbetarpartiet som krävde allmän rösträtt.

3. Den utopiska socialismen

Alla dessa elementära rörelser leddes i stort sett av arbetarna själva, dvs av självlärda som ofta formulerade naiva tankar om historiska, ekonomiska och sociala ämnen, ämnen som kräver gedigna vetenskapliga studier för att kunna behandlas på ett grundligt sätt. Rörelserna utvecklades alltså på sätt och vis utanför de vetenskapliga framsteg, som gjordes under 1600-

och 1700-talen. Inom ramen för dessa vetenskapliga framsteg befinner sig däremot de första utopisternas försök: *Thomas Moore* (engelsk lord-kansler på 1500-talet), *Campanella* (italiensk författare på 1600-talet), *Robert Owen*, *Charles Fourier* och *Saint-Simon* (författare från 1700- och 1800-talen). Dessa författare försökte samla all sin tids vetenskapliga kunskap och formulerade:

a) En våldsam kritik av den sociala ojämlikheten, särskilt den som utmärker det borgerliga samhället (detta gäller främst Owen, Fourier och Saint-Simon).

b) En plan för att organisera ett jämlikt samhälle, grundat på kollektiv egendom.

Dessa båda aspekter av deras arbete gör de stora socialistiska utopisterna till verkliga banbrytare för den moderna socialismen. Men svagheten i deras system ligger i:

a) det faktum att det ideala samhälle som de drömmer om (därav namnet: utopisk socialism) framstår som ett ideal som skall skapas, och uppnås i ett slag genom människornas insikt och goda vilja, utan samband med det kapitalistiska samhällets mer eller mindre bestämda historiska utveckling;

b) det faktum att deras förklaringar av villkoren för den sociala ojämlikhetens uppkomst och försvinnande är vetenskapligt otillräckliga och baserade på andrahandsfaktorer (våld, moral, pengar, psykologi, okunnighet osv). De utgår inte från den ekonomiska och sociala strukturen och samspelet mellan produktionsförhållandena och produktivkrafternas utvecklingsnivå.

4. Den marxistiska teorins födelse —Kommunistiska Manifestet

Det var just på dessa områden, som *Karl Marx'* och *Friedrich Engels'* formulering av den marxistiska teorin i *Den tyska ideologin* (1845) och framför allt i *Det kommunistiska manifestet* (1847) innebar ett avgörande framsteg. Med den marxistiska teorin förkroppsligades arbetarnas klassmedvetande i en vetenskaplig teori på högsta nivå.

Marx och Engels upptäckte inte begreppen samhällsklass och klasskamp. Dessa begrepp var kända av utopisterna och borgerliga författare som de franska historikerna *Thierry* och *Guizot*. Men Marx och Engels förklarade på ett vetenskapligt sätt klassernas *ursprung, orsakerna* till klassernas uppkomst och det faktum att hela mänsklighetens historia kan *förklaras* av klasskampen och framför allt de *materiella och intellektuella förutsättningarna* för att det i klasser uppdelade samhället kommer att lämna plats åt ett klasslöst socialistiskt samhälle.

De förklarade också hur själva kapitalismens utveckling röjer väg för det socialistiska samhället och skapar den materiella och moraliska kraft som garanterar det nya samhället seger. Detta nya samhället framstod inte längre som en produkt av människans drömmar och önskningar, utan som det logiska resultatet av mänsklighetens historiska utveckling.

Kommunistiska manifestet är också ett uttryck för en högre form av proletärt klassmedvetande. Det lär arbetarklassen att det socialistiska samhället är en produkt av deras klasskamp mot borgarklassen. Det pekar på nödvändigheten att inte bara kämpa för löneökningar, utan också för lönearbetets avskaffande. Det pekar framför allt på nödvändigheten att bilda *självständiga arbetarpartier*, att komplettera kampen för ekonomiska krav med en politisk kamp i nationell och internationell skala.

Den moderna arbetarrörelsen föddes alltså ur sammansmältningen av arbetarklassens elementära klasskamp och det proletära klassmedvetandets högsta uttryck, förkroppsligat i den marxistiska teorin.

5. Den Första Internationalen

Denna sammansmältning är slutresultatet av den internationella arbetarrörelsens utveckling mellan 1850-talet och 1880-talet.

I 1848 års revolutioner som skakade de flesta europeiska länder, framträdde arbetarklassen inte någonstans som ett politiskt parti i ordets moderna betydelse, utom i Tyskland (i den lilla organisationen *Kommunisternas Förbund*, ledd av Marx). Överallt gick den i småborgerliga radikalismens släptåg. I Frankrike bröt den emellertid med småbourgeoisin under de blodiga junidagarna 1848, men utan att kunna bilda ett självständigt politiskt parti (de av *Auguste Blanqui* bildade revolutionära grupperna var på sätt och vis fröet till ett sådant parti). Efter de år av reaktion som följde på revolutionens nederlag 1848, var det framför allt arbetarklassens fackliga organisationer och försäkringskassor som utvecklades i de flesta länder, utom i Tyskland, där agitationen för allmän rösträtt gjorde det möjligt för *Lassalle* att bilda ett politiskt arbetarparti: *Allmänna Tyska Arbetarföreningen*.

Det var genom bildandet av den *Första Internationalen* 1864 som Marx och hans lilla grupp anhängare verkligen smälte samman med den tidens gryende arbetarrörelse och banade väg för uppkomsten av socialistiska partier i de flesta europeiska länder. Hur paradoxalt det än kan låta, så var det inte nationella arbetarpartier som gick samman för att bilda den första Internationalen. Det var Internationalens bildande som gjorde det möjligt att i nationell skala förena de lokala och fackliga grupper, som anslöt sig till den.

När Internationalen föll sönder efter *Pariskommunens* nederlag, bevarade de avantgardistiska arbetarna medvetandet om nödvändigheten av en sådan organisering på det nationella planet. På 70- och 80-talen bildades slutligen, efter flera misslyckade försök, socialistiska partier baserade på de fackföreningar som redan skapats. De enda viktiga undantagen var Storbritannien och USA. De socialistiska partier som bildades där vid samma tid stod utanför den redan mäktiga fackföreningsrörelsen. Först på 1900-talet skapades det brittiska arbetarpartiet, uppbyggt på fackföreningarna. I USA är skapandet av ett sådant parti fortfarande en trängande uppgift för arbetarrörelsen.

6. Arbetarrörelsens olika organisationsformer

Vi kan alltså slå fast att fackföreningarna, arbetslöshetskassorna och de socialistiska partierna framstår som ett slags spontana, oundvikliga produkter av kampen inom det kapitalistiska samhället, och att det beror på faktorer som tradition och nationell konjunktur om den ena eller andra formen utvecklas först.

Kooperativen är emellertid ingen spontan produkt av klasskampen, utan produkten av ett initiativ som togs av *Robert Owen* och hans kamrater, när de år 1844 bildade det första kooperativet i Rochdale i England.

Den kooperativa rörelsen är viktig, inte bara därför att det kan vara en skola i ekonomisk förvaltning för arbetarklassen, utan främst därför att den inom själva det kapitalistiska samhället kan förbereda lösningen av ett av de svåraste problemen för det socialistiska samhället, nämligen distributionen. Men samtidigt innehåller den en potentiell fara att arbetarna skall ge sig in på ekonomisk konkurrens med kapitalistiska företag på kapitalismens villkor, en konkurrens som bara kan leda till olycksdiga resultat för arbetarklassen och framför allt undergräva proletariats klassmedvetande.

7. Pariskommunen

Pariskommunen sammanfattar alla de tendenser som var närvarande vid arbetarrörelsens uppkomst och första blomstring. Den föddes ur spontana massrörelser och inte ur en plan eller

ett program, som utarbetats i förväg av ett arbetarparti. Den visade arbetarklassens tendens att överskrida kampens rent ekonomiska stadium, samtidigt som den hela tiden kombinerade ekonomiska krav med politiska krav. Kommunens omedelbara ursprung var i högsta grad politiskt: Parisarbetarnas misstro mot borgarklassen som anklagades för att vilja överlämna staden åt de preussiska arméerna som belägrade den. Denna misstro fick arbetarklassen att ta den politiska makten för första gången, även om det bara var i en enda stad. Kommunen visade arbetarklassens tendens att krossa den borgerliga statsapparaten, att ersätta den borgerliga demokratin med den proletära demokratin, en högre form av demokrati. Kommunen visade också att utan en medveten revolutionär ledning är proletariatets enorm hjältemod i den revolutionära kampen inte tillräckligt för att säker ställa segern.

LÄS VIDARE...

Andersson, K-Å: *Den svenska socialdemokratin och arbetarrörelsens barndom*, Sthlm 1974, RMF-press

Arvidsson, H: *Revolutionen i Sverige 1917-1924*, Kristianstad 1972, R Coeckelbergs Partisanförlag

Cliff, T: *Lenin vol 1, Building the Party*, London 1975, Pluto Press

Deutscher, I: *Den väpnade profeten*, Halmstad 1971, R. Coeckelbergs förlag

Lukács, G: *Lenins tankevärld*, Örebro 1970, Raben & Sjögren

Lenin, V I: *Vad bör göras?*, Moskva 1956, Arbetarkultur

Luxemburg, R: *The Mass Strike*, (utan tryckår), Merlin Press

Luxemburg, R: *Reform eller revolution*, Kristianstad 1967, tidskriften Zenit

Trotsky, L: *Fackföreningarna under det imperialistiska förfallets epok*, Sthlm 1974, tidskriften *Fjärde Internationalen* 5/1974

Trotsky, L: *Den nya kursen*, Kristianstad 1972, Röda Häftet 18-20, Coeckelbergs Partisanförlag

Trotsky, L: *Den förrådade revolutionen*, Halmstad 1969, R. Coeckelbergs Partisanförlag

IX. Reformers och revolution

Den moderna arbetarrörelsens födelse och utveckling inom det kapitalistiska samhället ger oss ett exempel på en ömsesidig påverkan mellan den *sociala miljö*, som människorna befinner sig i oberoende av sin vilja, och deras *mer eller mindre medvetna handlande* för att förändra denna miljö.

1. Evolution och revolution genom historien

De förändringar samhällets styrelseformer genomgått under århundradenas gång har alltid varit resultatet av en plötslig och brutal förändring, till följd av krig, revolutioner eller en kombination av båda. Det finns inte en enda stat idag, som inte är en produkt av sådana revolutionära omvälvningar. Den amerikanska staten föddes ur 1776 års revolution och inbördeskriget 1861-1865; den brittiska staten ur revolutionerna 1648 och 1689; den franska ur revolutionerna 1789, 1830, 1848 och 1870; den belgiska ur revolutionen 1830; den nederländska ur revolutionen på 1500-talet; den tyska ur krigen 1870-71, 1914-18, 1939-45 och revolutionerna 1848 och 1918, osv, osv.

Men det vore fel att anta att våld är tillräckligt för att förändra samhällsstrukturen i enlighet med de kämpandes vilja. För att en *revolution* verkligen skall förändra samhället och de arbetande klassernas existensvillkor, krävs det att den har *föregåtts av en evolution*, som inom det gamla samhället skapat *den materiella* (ekonomiska, tekniska, m m) *och mänskliga* (samhällsklasser med vissa utmärkande drag) *basen* för det nya samhället. Om denna bas

saknas, slutar även de blodigaste revolutioner med att mer eller mindre exakt återskapa just de förhållanden, som de ville avskaffa.

Ett klassiskt exempel på detta är de många framgångsrika bondeupproren i Kinas historia. Upproren uttryckte varje gång folkets reaktion mot den outhärdliga utplundring och skatteböroda, som bönderna alltid drabbades av när det Himmelska Rikets olika dynastier befann sig på fallrepet. De ledde till att en dynasti störtades och en annan kom till makten, ofta (som i *Han*-dynastins fall) en dynasti med sitt ursprung direkt hos bondeupprorets ledare.

Den nya dynastin börjar med att förbättra böndernas villkor. Men efterhand som den befäster sin makt och stärker sin förvaltning ökar statsutgifterna, vilket tvingar den att höja skatterna. Ämbetsmännen-mandarinerna, som först avlönades av statskassan, börjar missbruka sin makt, lägger beslag på böndernas jord och pressar ur dem avgifter utöver skatten.

Böndernas elände börjar alltså förvärras igen efter några tiotal år av bättre liv. De sociala revolutionernas cykliska karaktär i det gamla Kina och böndernas oförmåga att frigöra sig på ett varaktigt sätt har sin förklaring i att det inte förekom något "språng framåt" för produktivkrafterna och inte fanns en utvecklad modern industri på maskinernas grundval.

2. Evolution och revolution i dagens kapitalism

Dagens kapitalism har själv uppstått ur sociala och politiska revolutioner: de stora borgerliga revolutionerna från 1500-talet till 1800-talet, vilka gav upphov till nationalstaterna. Dessa revolutioner möjliggjordes av en tidigare evolution, nämligen produktivkrafternas tillväxt inom det feodala samhället, en tillväxt som blev oförenlig med livegenskap, skråväsende och de påtvingade begränsningarna för den fria varucirkulationen.

Denna utveckling gav även upphov till en ny samhällsklass, den moderna borgarklassen, som fick sina första lärospår i politisk kamp i medeltidens kommuner och i skärmytslingar under den absoluta monarkin, innan den gav sig i kast med att erövra den politiska makten.

När det kapitalistiska samhället utvecklats till en viss nivå, kännetecknas det också av en evolution som obönhörligen förbereder en ny social revolution.

På det materiella planet utvecklas produktivkrafterna fram till en punkt där de blir alltmer oförenliga med de privata produktionsmedlen och de kapitalistiska produktionsförhållandena. Storindustrins utveckling, kapitalets koncentration, bildandet av truster och den borgerliga statens ständigt växande ingrepp för att "reglera" den kapitalistiska ekonomin, förbereder marken för produktionsmedlens socialisering (kollektiva tillägnelse) och de sammanslutna producenternas egen, planerade förvaltning av dem.

På det mänskliga (sociala) planet bildas och stärks en klass, som blir mer och mer lämpad att genomföra denna sociala revolution: "I proletariatet producerar kapitalismen sin egen dödgrävare". Koncentrerat i stora företag, utan hopp om individuellt socialt avancemang, vinner proletariatet via sin dagliga klasskamp den viktiga förmågan till kollektiv solidaritet, samarbete och disciplinerad handling, något som möjliggör en grundläggande reorganisering av hela det ekonomiska och sociala livet.

Ju mer kapitalismens inneboende motsättningar skärps, desto mer skärps klasskampen, och ju mer kapitalismens egen utveckling röjer väg för revolutionen, desto mer antar den formen av olika slags explosioner (ekonomiska, sociala, politiska, militära, finansiella, osv) under vilka proletariatet kan erövra den politiska makten och genomföra en social revolution.

3. Den moderna arbetarrörelsens utveckling

Men kapitalismens och arbetarrörelsens historia följde inte en så klar och rätlinjig bana, som marxisterna hade hoppats kring 1880.

De inre ekonomiska och sociala motsättningarna i de imperialistiska länderna förvärrades inte omedelbart. Mellan Pariskommunens nederlag och första världskrigets utbrott upplevde Västeuropa och USA tvärtom en lång period av våldsam tillväxt för produktivkrafterna — ibland långsammare, ibland hastigare — en tillväxt som dolde det ”mullvadsarbete” som utfördes av systemets inre motsättningar.

Motsättningarna fick ett våldsamt utbrott 1914. Utbrottet föregicks av den ryska revolutionen 1905 och de österrikiska arbetarnas generalstrejk samma år. Men arbetarnas och arbetarrörelsens omedelbara lärdomar i dessa länder speglade inte systemets allt djupare motsättningar. Den avspeglade snarare tron på en gradvis utveckling, ett i stort sett fredligt och oundvikligt framåtskridande mot socialismen (det var annorlunda i Östeuropa, och därför spelade dessa illusioner mindre roll där).

De av imperialisterna ackumulerade koloniala överprofiterna gjorde det möjligt för dem att genomföra reformer för arbetarna i Västeuropa och USA. Men man måste ta hänsyn till flera faktorer för att förstå denna utveckling.

Den massiva emigrationen till USA och uppsvinget för exporten från Europa till resten av världen fick den ”industriella reservarmén” att minska på längre sikt. Styrkeförhållandet mellan arbete och kapital på ”arbetsmarknaden” blev alltså bättre för arbetarna, vilket skapade förutsättningarna för en massiv facklig organisering, inte bara av de kvalificerade arbetarna. Borgarklassen hade skrämmts av Pariskommunen, av de våldsamma strejkerna i Belgien (1886, 1893) och av den tyska socialdemokratins av allt att döma oemotståndliga tillväxt. Den försökte medvetet lugna de upproriska massorna med sociala reformer.

Det praktiska resultatet av denna utveckling blev en västeuropeisk arbetarrörelse som i praktiken nöjde sig med att kämpa för reformer som kunde genomföras omedelbart: löneökningar, förbättrad social lagstiftning, utvidgning av de politiska rättigheterna, m m. Kampen för den sociala revolutionen förvisades till skriftlig propaganda och kaderskolning. De socialdemokratiska partierna upphörde att medvetet förbereda den socialistiska revolutionen, eftersom de trodde att det räckte med att stärka proletarietets massorganisationer, för att denna väldiga kraft automatiskt skulle spela en revolutionär roll, när ”det blev dags”.

4. Den reformistiska opportunismen

Samtidigt nöjde sig de västeuropeiska masspartierna och fackföreningarna inte med att spegla klasskampen, en kamp som huvudsakligen begränsades till att gälla reformer. De blev själva en politisk kraft som påskyndade *arbetarrörelsens anpassning till de imperialistiska ländernas ”blomstrande” kapitalism*. Den socialdemokratiska opportunismen förberedde inte arbetarna på de kommande plötsliga förändringarna av det sociala, politiska och ekonomiska klimatet, och detta blev en viktig orsak till att kapitalismen kunde överleva de stormiga åren 1914-1923.

På det teoretiska planet tar sig opportunismen uttryck i en revidering av marxismen, officiellt proklamerad av *Eduard Bernstein* (”rörelsen är allt, målet intet”), som krävde att socialdemokratin skulle överge all verksamhet som inte innebar försök att reformera systemet. Den ”marxistiska centern” kring *Kautsky* bekämpade revisionismen, samtidigt som den gjorde åtskilliga eftergifter för den, främst genom att rättfärdiga partiernas och fackföreningarnas praktik, som mer och mer närmade sig revisionismen.

På det praktiska planet visar sig opportunisten i att den accepterar valkoalitioner med ”liberala” borgerliga partier, gradvis accepterar deltagande i koalitionsregeringar tillsammans med borgarklassen och avstår från konsekvent kamp mot kolonialismen och imperialismens andra yttringar. Trots att opportunisten för ett ögonblick skakades av följderna av 1905 års ryska revolution, fick den sitt tydligaste uttryck i Tyskland, där den vägrade acceptera Rosa Luxemburgs förslag att utlösa massstrejker i politiskt syfte. Den avspeglar i grund och botten en reformistisk byråkratisk apparats intressen (de socialdemokratiska ombudsmännen och parti- och fackföreningsfunktionärerna, som redan uppnått stora fördelar inom det borgerliga samhället).

Detta exempel visar att den reformistiska opportunistens inträngande i arbetarrörelsen inte var oundvikligt. Det hade varit möjligt att genomföra utomparlamentariska aktioner och allt mer omfattande strejker under åren före första världskriget. Sådana aktioner kunde ha förberett arbetarmassorna på de uppgifter som ställdes av jet revolutionära uppsving som sammanföll med krigsslutet.

5. Behovet av ett avantgarde parti

Erfarenheten bekräftar alltså de grundläggande beståndsdelarna av Lenins teori om det avantgardistiska partiet — den revolutionära förtruppen. Även om arbetarklassen kan ge sig in i mycket omfattande klasstrider kring omedelbara behov, och även om den är fullt kapabel att uppnå ett elementärt klassmedvetande, så kan den inte spontant nå fram till det politiska klassmedvetandets högre former. Detta är i sin tur oundgängligt för att man skall kunna *förutse* de plötsliga vändningarna i den objektiva situationen och slå fast arbetarrörelsens uppgifter utifrån dessa vändningar. Det är också oundgängligt för att man skall kunna bemöta borgarklassens manövrer framgångsrikt och krossa den borgerliga och småborgerliga ideologins inflytande över arbetarklassen (vilket ofta kan vara mycket bedrägligt).

Dessutom har massrörelsen oundvikligen upp- och nedgångar. De breda massorna står inte ständigt kvar på en hög nivå av politisk aktivitet. En massorganisation som försöker anpassa sig till genomsnittsnivån på massornas aktivitet och medvetande kommer därför definitivt att spela en bromsande roll vid den revolutionära aktivitetens uppsving, som bara är möjligt vid vissa tillfällen.

Av alla dessa orsaker är det nödvändigt att bygga upp en avantgardisk arbetarorganisation, ett revolutionärt parti. I normala tider kommer det att bestå av en minoritet. Men partiet gör militanternas aktivitet kontinuerlig och håller dem kvar på en hög medvetenhetsnivå. Det gör det möjligt att bevara alla de erfarenheter som vunnits i kampen och sprida dem till hela klassen. Partiet har siktet inställt på de kommande revolutionära striderna och ser det som sin viktigaste uppgift att förbereda dessa. Därför underlättar det i hög grad förändringarna i de organiserade och oorganiserade massornas mentalitet och aktivitet, förändringar som nödvändiggörs av den subjektiva situationens plötsliga vändningar.

Naturligtvis kan sådana avantgardistiska partier inte ersätta massorna och genomföra en social revolution i deras ställe. ”Arbetarnas befrielse kan bara vara dess eget verk”. Att vinna arbetarnas majoritet för det revolutionära partiets program, strategi och taktik, det är den nödvändiga förutsättningen för att ett avantgardistiskt parti skall kunna fylla sin roll helt och fullt.

En sådan majoritet är normalt sett inte möjlig att uppnå annat än under förrevolutionära eller revolutionära kriser, vilka själva utvecklas genom uppkomsten av mäktiga spontana massrörelser. Det finns alltså ingen absolut motsättning mellan massornas spontanitet och nödvändigheten av att bygga upp en avantgardistisk revolutionär organisation. Partiet stödjer sig på massornas spontana utbrott, förlänger det, kompletterar det och möjliggör dess seger

genom att rikta in hela dess energi på den avgörande punkten: störtandet av kapitalets politiska och ekonomiska makt.

6. Revolutionärerna och kampen för reformer

Som en reaktion mot den reformistiska opportunisten har det inom arbetarrörelsen vuxit fram ultravänsteristiska strömningar, som förkastar all kamp för reformer.

För revolutionära marxister är reformismen absolut inte identisk med kampen för reformer.

Reformismen, det är illusionen att man gradvis kan avskaffa kapitalismen, genom successiva reformer. Men det är helt möjligt att delta i denna kamp för omedelbara reformer, samtidigt som man förbereder arbetaravantgardet för antikapitalistiska strider av en sådan omfattning att de framkallar en kris i samhället.

Att helt vägra kämpa för reformer innebär att man passivt accepterar en försämring av arbetarklassens situation, fram till dagen med stort D, då arbetarklassen plötsligt blir förmögen att störta kapitalismen i en handvändning. En sådan inställning är både utopisk och reaktionär.

Den är utopisk, eftersom den glömmer bort att arbetare, som blivit mer och mer uppsplittrade och demoraliserade på grund av oförmågan att försvara sin levnadsnivå, sitt arbete och sina elementära fri- och rättigheter, knappast är i stånd att framgångsrikt kämpa mot en social klass, som innehar den moderna borgarklassens rikedom och politiska erfarenhet.

Ultravänsterismen är reaktionär, eftersom den objektivt tjäna kapitalisternas, arbetsköparnas sak. Dessa har allt intresse av att sänka lönerna, bevara en omfattande arbetslöshet, krossa fackföreningarna och avskaffa strejkrätten, såvida arbetarna passivt låter sig förvandlas till slavar utan att försvara sig.

Revolutionära marxister ser arbetarnas frigörelse och kapitalismens störtande som slutprodukten av en epok av ökad organisatorisk styrka för proletariatet, starkare sammanhållning och klassolidaritet och växande förtroende för den egna styrkan. Sådana subjektiva förändringar kan inte komma till stånd enbart genom skriftlig propaganda eller skolning. I sista hand kan de bara uppnås genom framgångarna i den dagliga kampen, som är en kamp för reformer.

Reformismen är inte ett automatiskt resultat av sådan kamp eller sådana framgångar. Den blir det bara om arbetaravantgardet inte pekar på nödvändigheten att störta regimen; om det inte bekämpar den småborgerliga och borgerliga ideologins inflytande i arbetarklassen; om det inte försöker inleda utomparlamentarisk, antikapitalistisk masskamp i syfte att överskrida reformstadiet.

Av samma skäl är det absolut nödvändigt att revolutionärerna arbetar i massornas fackföreningar och kämpar för att stärka och inte försvaga de fackliga organisationerna.

Fackföreningarna är visserligen i allmänhet inte speciellt lämpade till att förbereda eller organisera revolutionär kamp; det är inte deras uppgift. Men de är oumbärliga för det dagliga försvaret av arbetarnas intressen mot kapitalet. Den dagliga klasskampen försvinner inte, inte ens i kapitalismens nedgångsepok. Utan mäktiga fackföreningar, som organiserar en stor del av arbetarklassen, har arbetsköparna alla chanser att gå segrande ur dessa dagliga skärmyslingar. Den skepsis och misstro mot den egna styrkan som blir ett resultat av sådana olyckliga erfarenheter är oerhört skadlig för utvecklingen av de breda massornas klassmedvetande.

I dagens kapitalism är den fackliga verksamheten dessutom inte längre nödvändigtvis begränsad till kampen för löneökningar och minskad arbetstid. Arbetarna ställs allt oftare

inför problem, som rör ekonomin i dess helhet och påverkar deras levnadsstandard: inflation, fabriksnedläggningar, arbetslöshet, ökad arbetstakt, försök från statens sida att begränsa strejkrätten och de fria löneförhandlingarna, osv. Förr eller senare tvingas fackföreningen ta ställning till alla dessa frågor. Den blir en skola för arbetarklassen, också vad gäller frågan om kapitalism och socialism i sin helhet. Den blir en arena där politiska riktningar som eftersträvar permanent klassamarbete eller fackföreningarnas integration i den borgerliga staten ställs mot klasskampsströmningar, som vägrar underordna arbetarnas intressen det s k ”allmänna intresset”, vilket bara är kapitalets bristfälligt kamouflerade intresse. Eftersom de under dessa förutsättningar försvarar massornas omedelbara intressen mot försöken att frånta fackföreningarna deras grundläggande funktion, kan de i klasskampsströmningen integrerade revolutionärerna få ett växande gensvar för sina idéer inom fackföreningarna, förutsatt att de arbetar tålmodigt och uthålligt och inte överlämnar detta område av massarbetet åt byråkraterna, reformisterna och floran av högeropportunisterna.

Revolutionärerna måste försöka vara de bästa fackliga aktivisterna. De måste arbeta för att få fackföreningarna och deras medlemmar att ansluta sig till deras förslag angående kampens målsättning och organisationsformer, vilka bäst överensstämmer med arbetarnas omedelbara klassintressen. De får aldrig försumma försvaret av dessa omedelbara intressen, samtidigt som de hela tiden måste föra fram sin allmänna propaganda för den socialistiska revolutionen, som är en förutsättning för att arbetarnas landvinningar skall kunna konsolideras definitivt och för att deras vitala problem skall kunna lösas slutgiltigt.

Fackföreningsbyråkratin, som blir allt mer integrerad i den borgerliga staten, ersätter däremot mer och mer sin ursprungliga uppgift att oförsonligt försvara medlemmarnas intressen med en klassarbets- och ”borgfreds”-politik. Den försvagar objektivt sett fackföreningarna genom att i växande utsträckning strunta i medlemmarnas problem och övertygelse.

Kampen för facklig demokrati och kampen för en fackföreningsrörelse på klasskampens grundval kompletterar alltså varandra logiskt i den dagliga kampen.

X. Borgerlig demokrati och proletär demokrati

1. Ekonomisk frihet och politisk frihet

Många som inte funderat så noga ser politisk frihet och ekonomisk frihet som likvärdiga begrepp. Det påstår särskilt den liberala dogmen, som utan att göra någon skillnad uttalar sig ”för frihet” på alla områden.

Men även om den politiska friheten lätt kan definieras som en frihet som inte förutsätter andras förslavning, så är det annorlunda med den ekonomiska friheten. Ett ögonblicks eftertanke visar att de flesta aspekter av den ”ekonomiska friheten” just förutsätter ojämlikhet, att en stor del av samhället automatiskt utestängs från möjligheten att åtnjuta samma frihet.

Friheten att köpa och sälja slavar förutsätter att samhället är uppdelat i två grupper: slavar och slavägare. Friheten att tillägna sig produktionsmedlen som privategendom förutsätter existensen av en samhällsklass som är tvungen att sälja sin arbetskraft. Vad skulle ägaren av en stor fabrik göra, om ingen vore tvungen att arbeta för hans räkning?

I konsekvensens namn försvarade borgarklassen under kapitalismens uppgångsperiod den principiella friheten att skicka tioåriga barn att arbeta i gruvorna och friheten att tvinga arbetarna att slita 12 eller 14 timmar om dagen. Men en enda frihet vägrade man envist att ge arbetarna: deras föreningsrätt, en rättighet som i Frankrike förbjöds mitt under revolutionen i den ökända Chapellierlagen, under förevändningen att man ville förbjuda alla sammanslutningar av korporativt ursprung.

Dessa uppenbara motsättningar i den borgerliga ideologin försvinner så snart man betraktar allt detta i ljuset av ett centralt tema: försvaret av kapitalistklassens egendom och intressen. Där har vi grunden för hela den borgerliga ideologin, och inte i något oförsonligt försvar av frihetens ”princip”.

Detta visar sig allra tydligast i rösträttens historia. Den moderna parlamentarismen föddes som ett uttryck för borgarklassens rätt att kontrollera de offentliga utgifterna, som finansierades av dess skatter. Under den engelska revolutionen 1649 utropade den: *no taxation without representation* (ingen beskattning utan representation i parlamentet). Därav följer logiskt att man inte ger rösträtt åt klasser som inte betalar skatt: skulle inte deras ”demagogiska” representanter hela tiden rösta för nya utgifter, när det är andra som får betala?

Grunden för den borgerliga ideologin är alltså inte alls någon princip om alla medborgares lika rättigheter (rösträtt baserad på förmögenhet bryter cyniskt mot denna princip) och inte heller principen om politisk frihet åt alla, utan snarare försvaret och idealiseringen av borgarklassens kassaskåp!

2. Den borgerliga staten tjänar kapitalets klassintressen

På 1800-talet var det heller inte särskilt svårt att förklara för arbetarna att den borgerliga staten knappast var ”neutral” i klasskampen, att den inte alls var någon ”medlare” mellan kapital och arbete med uppgift att försvara det ”allmänna intresset”, utan att den helt enkelt var ett instrument för att försvara kapitalets intressen mot arbetets intressen.

Bara borgarklassen hade rösträtt. Bara borgarklassen kunde fritt vägra anställa arbetare. Så snart arbetarna började strejka och kollektivt vägrade sälja sin arbetskraft på kapitalets villkor, skickade man dit polisen eller armén för att skjuta ned dem. Rättvisan var en uppenbar klassrättvisa. Riksdagsmän, domare, högre officerare, högre kolonialtjänstemän, ministrar, biskopar: alla kom de från samma samhällsklass. Alla var knutna till varandra med samma band: pengar, intressen och ibland familj. Arbetarklassen var helt utestängd från denna vackra värld.

Denna situation förändras, när den moderna arbetarrörelsens uppsving tar fart. Denna får en fruktansvärd organisatorisk styrka och erövrar allmän rösträtt i sina imponerande, direkta aktioner (politiska strejker i Belgien, Österrike, Sverige, Nederländerna, Italien, osv). Arbetarklassen får stor representation i parlamentet (samtidigt blir den också tvungen att betala en stor del av skatterna, men det är en annan historia). Reformistiska arbetarpartier deltar i koalitionsregeringar tillsammans med borgerliga partier. Ibland börjar de till och med bilda regeringar, som uteslutande består av representanter för socialdemokratiska partier (Storbritannien, Skandinavien).

Det blir lättare att få arbetarklassen att acceptera illusionen om en ”demokratisk” stat ovanför klasserna, en stat som ”medlare” mellan klassernas motsatta intressen. Det är en av den reformistiska revisionismens viktigaste uppgifter att sprida sådana illusioner i stor skala. Förr hade socialdemokratin ensamrätt på det. Nu har kommunistpartierna gett sig in på en reformistisk linje och sprider samma illusioner.

Till och med den mest ”demokratiska” borgerliga stats verkliga natur visar sig emellertid genast, om man undersöker både hur den fungerar i praktiken och de materiella förutsättningarna för att den skall fungera.

Typiskt är att i samma utsträckning som de arbetande massorna erövrar allmän rösträtt och tränger in i parlamenten i stor stil, i samma utsträckning *förskjuts den på parlamentarisk*

demokrati baserade statens tyngdpunkt obönhörligen från parlamentet mot den permanenta borgerliga statsapparaten: ”Ministrarna kommer och går, polisen stannar kvar”.

Sättet på vilket statsapparaten toppar rekryteras, sättet på vilket den organiserar sin hierarki samt dess regler för urval och karriär, gör att statsapparaten ger upphov till en perfekt sammansmältning mellan stor- och mellanbourgeoisin. Alla högre tjänstemän har löner av en storlek som möjliggör privat kapitalackumulation (i större eller mindre omfattning, men inte desto mindre verklig), vilket till och med som individer gör dem intresserade av att försvara privategendomen och den kapitalistiska ekonomin.

Dessutom utlämnas den borgerligt parlamentariska staten till kapitalet på nåd och onåd genom *de gyllene kedjor, som smids av det finansiella beroendet och statsskulden*. Ingen borgerlig regering kan regera utan ständiga krediter, som kontrolleras av bankerna, finanskapitalet och storbourgeoisin. Minsta försök till antikapitalistisk politik från en reformistisk regerings sida, skulle omedelbart stöta på kapitalisternas finansiella och ekonomiska sabotage. Resultatet blir ”investeringsstrejk”, kapitalflykt, inflation, svart marknad, produktionsminskning och arbetslöshet.

Hela 1900-talets historia bekräftar detta: det är omöjligt att på ett konsekvent sätt använda det borgerliga parlamentet och en regering baserad på den kapitalistiska egendomen och den borgerliga staten mot borgarklassen. Varje politik som verkligen vill gå den antikapitalistiska vägen ställs snart inför dilemmat: antingen kapitulera inför kapitalets utpressning och makt, eller krossa den borgerliga statsapparaten och ersätta de kapitalistiska egendomsförhållandena med producenternas kollektiva tillägnelse av produktionsmedlen.

3. De borgerligt-demokratiska friheternas begränsningar

Det är ingen tillfällighet att arbetarklassen stod i spetsen för kampen för demokratiska rättigheter på 1800- och 1900-talet. Genom att försvara dessa friheter, skapar arbetarrörelsen samtidigt de gynnsammaste betingelserna för sitt eget maktövertagande. Arbetarklassen är den mest talrika klassen i dagens samhälle. De demokratiska friheterna gör det möjligt för den att organisera sig, vinna självförtroende genom sitt stora antal och väga allt tyngre i styrkeförhållandens vågskål.

De demokratiska friheter som erövrats under kapitalismen är dessutom den bästa skolan inför den verkliga demokrati, som arbetarna kan njuta när de väl störtat kapitalets välde. Trotskij talar med rätta om de ”frön till proletär demokrati inom den borgerliga demokratin”, som utgörs av arbetarklassens massorganisationer, arbetarnas möjlighet att hålla kongresser och möten, att organisera strejker och massdemonstrationer, att ha sin egen press, sina egna skolor, teatrar och filmklubbar, m m.

Men just eftersom de demokratiska friheterna får avgörande betydelse i arbetarnas ögon, är det desto viktigare att förstå även den mest avancerade borgerliga parlamentariska demokratis begränsningar vad gäller dessa friheter.

För det första är den borgerliga parlamentariska demokratin en *indirekt demokrati*, där bara några tusental eller tiotusental ombud (riksdagsmän, senatorer, borgmästare, kommunalråd, statsråd, m m) deltar i statens förvaltning. Den förkrossande majoriteten av medborgarna utestängs från detta deltagande. Den enda makt de har, det är att lägga en valsedel i en urna vart tredje, fjärde eller femte år.

För det andra är den politiska jämlikheten i en borgerlig parlamentarisk demokrati en rent *formell* och inte reell jämlikhet. Formellt har den rike och den fattige samma ”rätt” att ge ut en tidning, vilket kostar miljontals kronor. Formellt har den rike och den fattige samma ”rätt” att köpa sändningstid på TV och samma ”möjlighet” att påverka väljaren. Men eftersom det

praktiska utövandet av dessa rättigheter förutsätter stora materiella tillgångar, åtnjuter den rike dem ensam. Den rike kan påverka ett stort antal väljare som är materiellt beroende av honom. Han kan köpa tidningar, radiostationer eller tid på TV tack vare sina tillgångar. Han behärskar riksdagsmän och regeringar med sitt kapital.

Slutligen är den borgerliga parlamentariska demokratin bara en *politisk* demokrati, även om vi bortser från alla dess begränsningar och felaktigt antar att den fungerar perfekt. Men vad är det för mening med politisk jämlikhet mellan rika och fattiga — en jämlikhet som är långtifrån verklig — om den sammanfaller med en enorm, och växande, ekonomisk och social ojämlikhet, inte bara under några år utan sedan mer än femtio eller hundra år tillbaka (beroende på vilket land man har i tankarna)? Även om rika och fattiga hade exakt samma politiska rättigheter, så har de förra ändå en fruktansvärd ekonomisk och social makt som de senare saknar, en makt som obönhörligen ger dem övertaget i det dagliga livet.

4. Förtryck och borgerliga diktaturer

Klasskaraktären hos den stat som baseras på en borgerligt parlamentarisk demokrati framträder tydligast, när man undersöker dess förtryckande roll. Vi känner till åtskilliga samhällskonflikter, där polis, gendarmer och militär har ingripit för att slå sönder strejkvakter, skingra arbetardemonstrationer, utrymma fabriker som ockuperats av arbetarna och skjuta på strejkande arbetare. Men vi känner knappast till några fall, där borgarklassens polis, gendarmeri, kravallpolis eller armé har ingripit för att arresteras arbetsköpare som avskedad arbetare, för att hjälpa arbetarna att ockupera fabriker som lagts ned av kapitalet eller för att skjuta på den borgarklass som organiserar dyrtid, kapitalflykt och skattebedrägerier.

Den borgerliga demokratins försvarare svarar att arbetarna bröt mot "lagen" i samtliga ovannämnda fall och att de hotade "den allmänna ordningen", den ordning förtryckarstyrkorna är satta att försvara. Vi svarar att detta bara bekräftar att "lagen" inte är neutral, utan *en borgerlig lag som skyddar den kapitalistiska egendomen*; att förtryckarstyrkorna tjänar denna egendom; att de uppför sig mycket annorlunda beroende på om det är arbetare eller kapitalister som formellt bryter mot "lagen"; och att ingenting bättre kan bekräfta statens grundläggande borgerliga karaktär.

I normala tider spelar förtryckarapparaten bara en marginell roll för den kapitalistiska regimens bevarande, eftersom denna regim i det dagliga livet respekteras av den överväldigande majoriteten av de arbetande massorna. Det är annorlunda i perioder av skärpt kris (vare sig den är av ekonomisk, social, politisk, militär eller finansiell art), när de arbetande massorna visar sin vilja att störta den eller när den inte längre fungerar normalt.

Då spelar förtrycket huvudrollen på den politiska scenen. Då visar sig den borgerliga statens grundläggande natur plötsligt i all sin nakenhet: *en grupp beväpnade män i kapitalets tjänst*. Så bekräftas en mer allmän regel i klassamhällets historia. Ju stabilare samhället är, i desto högre grad kan det tillåta sig lyxen att ge de förtryckta vissa formella friheter. Ju instabilare och skakat av djupa kriser det är, i desto högre utsträckning måste det använda naket våld för att utöva sin politiska makt.

1800- och 1900-talets historia är därför full av exempel på tillfällen då arbetarna berövats alla demokratiska friheter av borgerliga diktaturer: militärdiktaturer, bonapartistiska diktaturer och fascistdiktaturer. Fascistdiktaturen är den brutalaste och mest barbariska formen av diktatur i storkapitalets tjänst.

Den kännetecknas främst av att den inte bara avskaffar alla fri- och rättigheter för arbetarklassens revolutionära och radikala organisationer, utan också försöker krossa varje form av kollektiv organisering och motstånd från arbetarnas sida, inklusive fackföreningarna

och de mest elementära former av strejker. Den kännetecknas också av att *försöket att splittra upp arbetarklassen*, för att vara något så när effektivt, inte bara stödja sig på den traditionella förtryckarapparaten (armé, gendarmeri, polis, domstolar). Det måste också stödja sig på *privata väpnade band*, som i sin tur har sitt ursprung i en massrörelse: den proletariserade småbourgeoisin, som drivits till desperation av krisen och inflationen, och som arbetarrörelsen inte lyckats vinna över till sin sida genom en djärv och offensiv antikapitalistisk politik.

Arbetarklassen och dess revolutionära förtrupp kan inte förhålla sig neutral inför fascismens framväxt. De måste försvara sin demokratiska friheter med näbbar och klor. Därför måste de försöka bygga upp en enhetsfront av alla arbetarorganisationer, inklusive de mest reformistiska och moderata, mot den framväxande fascismen, för att krossa odjuret innan det vuxit sig starkt. De måste bilda egna självförsvarsgrupper mot kapitalets väpnade band, eftersom de inte kan förlita sig på den borgerliga statens skydd. Arbetarmiliser stödda av de arbetande massorna, som förenar alla arbetarorganisationer och hindrar varje försök från fascisternas sida att terrorisera någon del av massorna, att krossa en enda strejk, att bryta upp ett enda arbetarmöte: det är det enda sättet att spärra vägen för fascismens barbari, som i annat fall leder till koncentrationslägren, blodbaden och tortyren, till Buchenwald och Auschwitz. Varje framgång på denna väg gör det också lättare för de arbetande massorna att gå över till en bestämd motoffensiv och tillsammans med hotet från fascismen krossa den kapitalistiska regimen, som avlar och föder den.

5. Den proletära demokratin

Arbetarstaten, proletariatets diktatur, den proletära demokratin, som marxisterna vill sätta i stället för den borgerliga staten, som till och med i sin mest demokratiska form alltid förblir borgarklassens diktatur, kännetecknas av en *utvidgning och inte en begränsning av de verkliga demokratiska friheterna* för massan av arbetande medborgare. Inte minst efter de katastrofala erfarenheterna av stalinismen, som undergrävt trovärdigheten i de officiella kommunistpartiernas demokratiska predikningar, är det nödvändigt att med kraft påminna om denna grundläggande princip.

Arbetarstaten är mer demokratisk än en stat uppbyggd på parlamentarisk demokrati, i samma utsträckning som den *kraftigt utvidgar den direkta demokratins område*. Det är en stat som börjar dö bort så snart den föds, genom att den överlämnar stora delar av den sociala verksamheten till de berörda medborgarnas självstyre och självförvaltning (post, telekommunikationer, hälsovård, undervisning, kultur, m m). Den drar in de i *arbetarråd* organiserade massorna i den direkta maktutövningen, genom att undanröja den konstlade gränsen mellan verkställande och lagstiftande makt. Den eliminerar karriärismen inom förvaltningen genom att begränsa lönen för alla tjänstemän, inklusive de högst uppsatta, till en genomsnittligt kvalificerad arbetares lön. Den förhindrar uppkomsten av en ny kast av administratörer på livstid, genom att införa principen om *obligatorisk rotation* för all delegering av makten.

Arbetarstaten är mer demokratisk än en stat uppbyggd på parlamentarisk demokrati, i samma utsträckning som den *skapar den materiella basen för att alla skall kunna utnyttja de demokratiska friheterna*. Tryckerier, radio- och TV-stationer och mötessalar blir kollektiv egendom, och ställs till förfogande för varje arbetargrupp som kräver det. Arbetarråden försvarar envist rätten att skapa olika politiska organisationer (inklusive oppositionella), att ge ut oppositionella tidningar och att låta politiska minoriteter uttrycka sig i press, radio och TV. Den allmänna beväpning av de arbetande massorna, den permanenta arméns och förtryckarapparatus upplösning, valet av domare och rättegångarnas fullständiga offentlighet, det är den bästa garantin för att ingen minoritet skall kunna ta sig rätten att utestänga någon grupp av arbetande medborgare från utövandet av de demokratiska friheterna.

LÄS VIDARE...

Bucharin/Preobrasjenskij: *Kommunismens ABC*, Borås 1972, R. Coeckelbergs Partisanförlag
 Germain, E: *Om byråkratin, en analys av arbetarrörelsens ständigt hotande fara*, Halmstad 1969, R. Coeckelbergs Partisanförlag

Lenin, V I: *Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky*, Moskva 1975, Arbetarkultur

Lenin, V I: *Staten och revolutionen*, Surte 1970, Raben & Sjögren

Stalinismens nedgång och fall (1957), Dokument från Fjärde Internationalen nr 11, Sthlm 1974, RMF-press

Trotskyj, L: *The Struggle Against Fascism in Germany*, New York 1971, Pathfinder Press

XI. Det första imperialistiska kriget och den ryska revolutionen

Det första världskrigets utbrott är det tydligaste tecknet på att kapitalismen gått in i sin nedgångsepok. Alla framsteg för mänskligheten den kunnat åstadkomma är hädanefter hotade. Enorma materiella resurser förstörs med jämna mellanrum: första världskriget, den ekonomiska krisen 1929-32, andra världskriget, koloniala erövringskrig, mängder av ”recessioner”. Kapitalismens fortsatta existens betalas med fruktansvärda blodbad. Blodiga fascist- eller militärdiktaturer sopar bort de stora borgerligt-demokratiska revolutionens landvinningar. Mänskligheten står inför frågan: socialism eller barbari.

1. Den internationella arbetarrörelsen. inför det imperialistiska kriget

Under de tio år som föregick krigsutbrottet försökte den Socialistiska Internationalen och hela den internationella arbetarrörelsen skola och mobilisera arbetarmassorna mot det växande krigshotet. Kapprustningen, de allt fler ”lokala” konflikterna och skärpningen av de inomimperialistiska motsättningarna visade tydligt hur nära explosionen var. Internationalen påminde arbetarna i hela världen om att deras intressen var gemensamma, och om att de inte skulle kämpa i härskarnas smutsiga konflikter, som bara gällde fördelningen av de profiter som kapitalisterna pressat ur världens proletärer och koloniserade folk.

Men när kriget bröt ut 1914 kapitulerade de flesta socialdemokratiska ledningarna inför den våg av chauvinism som borgarklassen släppte loss. Alla identifierade sig med ”sitt” imperialistiska läger, mot den egna borgarklassens motståndare. Ursäkter saknades inte. För den tyska och österrikiska socialdemokratins ledare gällde det att skydda folken mot den ”tsaristiska absolutismens” barbari. För den belgiska, franska och brittiska socialdemokratins ledare stod kampen mot den ”preussiska militarismen” över allt annat.

Socialdemokratins chauvinistiska uppslutning kring respektive sidas nationella försvar av det imperialistiska ”fosterlandet” innebar, att man stoppade den antimilitaristiska och revolutionärt-socialistiska propagandan liksom varje försvar av arbetarnas omedelbara klassintressen. Man proklamerade en ”helig allians” mellan proletärer och kapitalister inför hotet från den ”utländska fienden”. Men eftersom varken denna ”heliga allians” eller kriget på något sätt förändrade ekonomins och samhällets kapitalistiska, dvs utsugande natur, så innebar socialpatriotismen i praktiken att man accepterade att arbetarnas livs- och arbetsvillkor försämrades, medan trusterna och andra kapitalistiska krigsprofitörer skodde sig.

2. Det imperialistiska kriget utmynnar i den revolutionära krisen

Socialpatriotismen motsättningar skulle snart komma i dagen. De mest utstuderade reformistiska ledarna förklarade att massorna själva var positiva till kriget, och att ett massparti inte kunde motsätta sig den förhärskande sinnesstämningen bland massorna. Men snart förvandlades denna förhärskande sinnesstämning bland massorna till missnöje, motstånd

mot kriget och revolt. Då gjorde varken de tyska socialpatriotiska ledarna Scheidemann och Noske eller de franska socialpatriotiska ledarna Renaudel och Jules Guesde några försök att ”anpassa sig till den förhärskande sinnesstämningen inom arbetarklassen”.

Tvärtom gjorde de allt för att undvika strejker och massdemonstrationer. De gick med i koalitionsregeringar med borgarklassen, hjälpte den att slå ned antimilitaristisk och revolutionär propaganda och saboterade arbetarkampens utveckling. När revolutionen till sist bröt ut, återupptäckte de socialdemokratiska ledarna — som accepterat att miljontals soldater slaktades för profiternas skull — plötsligt sin pacifistiska själ och bönföll arbetarna att inte gripa till våld, att inte förorsaka blodsutgjutelse.

I början av kriget, när massorna var förvirrade av den borgerliga propagandan och sina egna ledares förräderi, förblev endast en handfull revolutionära socialister trogna den proletära internationalismen och vägrade göra gemensam sak med den egna borgarklassen: Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg i Tyskland; Monatte och Rosmer i Frankrike; Lenin, en del av bolsjevikerna, Trotskij och Martov i Ryssland; SPD i Nederländerna; MacLean i Storbritannien; Debs i USA; i Italien, Serbien och Bulgarien höll de socialdemokratiska partiernas majoritet fast vid en internationalistisk inställning.

Den Socialistiska Internationalen hade brutit samman. Internationalisterna samlades först på konferenserna i Zimmerwald (1915) och Kienthal (1916). De var emellertid uppdelade i två strömningar: en centristisk strömning, som egentligen ville återuppbygga Internationalen tillsammans med socialpatrioterna; och en revolutionär strömning, som inriktade sig på uppbygget av en Tredje International.

Lenin, som var Zimmervaldvänsterns eldsjäl, baserade sina analyser på övertygelsen att kriget skulle skärpa det imperialistiska systemets samtliga motsättningar och utmynna i en omfattande revolutionär kris. I ett sådant perspektiv kunde internationalisterna vänta sig en spektakulär förändring av styrkeförhållandet mellan vänstern och högern inom arbetarrörelsen.

Denna förutsägelse började bekräftas 1917. Den ryska revolutionen bröt ut i mars 1917. I november 1918 kom revolutionen till Tyskland och Österrike-Ungern. 1919-20 skakades Italien av ett omfattande revolutionärt uppsving, framför allt i industriområdena i norr. Skiljelinjen mellan socialpatrioter och internationalister utvidgades till en skiljelinje mellan å ena sidan socialdemokrater, som vägrade bryta med den borgerliga staten och kapitalismen, och å andra sidan kommunister, vars mål var den proletära revolutionens seger och en republik uppbyggd på arbetarråd. De förstnämnda intog en klart kontrarevolutionär hållning, så snart massorna hotade den borgerliga ordningen.

3. Den ryska februarirevolutionen 1917

I februari 1917 (mars enligt den västerländska kalendern) bröt det tsaristiska enväldet samman under det kombinerade trycket från hungerkravaller och arméns upplösning, dvs böndernas växande motstånd mot kriget. Nederlaget för 1905 års ryska revolution berodde på att arbetarrörelsen och bonderörelsen inte samverkade. Deras samverkan 1917 blev ödesdiger för tsarismen.

Arbetarklassen spelade den viktigaste rollen i februarirevolutionen. Men den saknade en revolutionär ledning och berövades segerns frukter. Efter tsarismens fall överlämnades den verkställande makten till en provisorisk regering, som förenade borgerliga partier i stil med *kadetterna* (konstitutionella demokrater) och moderata grupper ur arbetarrörelsen (mensjeviker och socialrevolutionärer).

Men massrörelsen var så mäktig att den kunde skapa sig en egen organisatorisk struktur: arbetar-, soldat-, och bondedelegaternas råd (sovjeter), med stöd i beväpnade röda garden. Från februari 1917 fanns det alltså en *faktisk dubbelmaktssystem* i Ryssland. Den provisoriska regeringen vilade på en borgerlig statsapparat, som långsamt höll på att vittra sönder, och mot den stod ett nätverk av sovjeter, som gradvis byggde upp arbetarnas statsmakt.

Händelserna bekräftade på ett slående sätt *Leo Trotskijs* förutsägelser från tiden omedelbart efter den ryska revolutionen 1905, enligt vilka hela Ryssland skulle täckas av sovjeter under den kommande revolutionen. Ryska och andra marxister tvingades därför ompröva sina analyser av den pågående ryska revolutionens sociala natur.

Av tradition hade dessa marxister ansett att den ryska revolutionen skulle vara en borgerlig revolution. Ryssland var ett efterblivet land. De grundläggande uppgifter, som revolutionen måste lösa, föreföll vara desamma som 1700- och 1800-talets stora borgerligt-demokratiska revolutioner stod inför: störta absolutismen; tillkämpa sig demokratiska friheter och en författning; befria bönderna från de halvfeodala kvarlevorna; befria de förtryckta nationaliteterna; skapa en enad nationell marknad för att möjliggöra ett snabbt uppsving för industrikapitalismen, den nödvändigt förutsättningen för en framtida socialistisk revolutions seger. Resultatet blev en strategi, som försökte få till stånd en allians mellan den liberala borgarklassen och arbetarrörelsen, där den senare skulle nöja sig med att kämpa för omedelbara klassmål (åttatimmarsdag, förenings- och strejkrätt, mm), och samtidigt sätta kniven mot borgarklassens strupe, för att få den att genomföra "sitt" revolutionära verk desto grundligare.

Lenin förkastade den strategin 1905. Han påminde om Marx analys av borgarklassens inställning alltsedan 1848 års revolution: när proletariatet gör sitt intåg på den politiska scenen, går borgarklassen över till kontrarevolutionens läger av rädsla för en arbetarrevolution. Han hade inga invändningar mot analysen av den ryska revolutionens historiska uppgifter, som de traditionellt hade formulerats av ryska marxister. Men av borgarklassens klart kontrarevolutionära uppträdande drog han slutsatsen, att det var omöjligt att förverkliga dessa uppgifter genom en allians mellan borgarklassen och proletariatet. I stället förde han fram tanken på en allians mellan proletariatet och bönderna.

4. Den permanenta revolutionens teori

Denna "arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur" skulle vila på en kapitalistisk ekonomi och hålla sig inom den borgerliga statens ramar, enligt Lenins uppfattning.

Trotskij satte fingret på teorins svaga punkt: böndernas kroniska oförmåga (som Lenin medgav efter 1917) att formera sig som en *självständig politisk kraft*. Under hela den moderna historien har bönderna alltid följt antingen en borgerlig eller en proletär ledning. Om borgarklassen definitivt går över till kontrarevolutionen, så är revolutionens öde beroende av proletariatets förmåga att vinna politiska hegemoni över bonderörelsen och skapa en allians mellan arbetare och bönder under proletariatets ledning: den ryska revolutionen kunde segra och genomföra sina revolutionära uppgifter endast om proletariatet erövrade den politiska makten och upprättade en arbetarstat, stödd på alliansen med de arbetande bönderna.

Den permanenta revolutionens teori förklarar att den borgerligt-demokratiska revolutionens historiska uppgifter (jordreform, nationellt oberoende, politiska friheter, enande av landet för att möjliggöra en industrialisering) i imperialismens epok bara kan förverkligas av en proletär diktatur, stödd av de arbetande bönderna. Detta eftersom oräkneliga band knyter den så kalla "nationella" eller "liberala" borgarklassen i de sk underutvecklade länderna dels till den utländska imperialismen, dels de gamla härskande klasserna. Trotskijs förutsägelse från 1905

bekräftades fullständigt av den ryska revolutionens utveckling 1917. Den har också bekräftats av alla andra revolutioner, som sedan dess brutit ut i koloniala och halvkoloniala länder.

5. Oktoberrevolutionen 1917

När Lenin återvände till Ryssland efter landsflykten, såg han genast revolutionens enorma möjligheter. Med hjälp av sina "aprilteser" genomdrev han en förändring av bolsjevikpartiets politik i riktning mot den permanenta revolutionens teori. Man skulle kämpa för att sovjeterna grep makten, för upprättandet av proletariats diktatur. Denna uppfattning förkastades till att börja med av de dåvarande bolsjevikerna (bl a Stalin, Kamenev och Molotov), som höll fast vid sina scheman från 1905, och ville gå samman med mensjevikerna och ge den provisoriska regeringen ett kritiskt stöd. Men Lenins linje accepterades snart av partiet under trycket från de avantgardistiska bolsjevikarbetarna, som instinktivt anslutit sig till den, till och med innan Lenin formulerade den. Trotskijs anhängare gick samman med bolsjevikerna, som grep sig an uppgiften att vinna över majoriteten av arbetarna till sin sida.

Efter diverse omkastningar (den förhastade resningen i juli, general Kornilovs misslyckade kontrarevolutionära kuppöversök i augusti) uppnådde bolsjevikerna i september 1917 denna majoritet i de större städernas sovjet. Därefter stod kampen om makten på dagordningen. Maktövertagandet skedde i oktober (november enligt den västerländska kalendern) under ledning av *Petrograds Militära Revolutionskommitté*, bildad av stadens sovjet och med Trotskij som ordförande.

Petrogradsovjeten lyckades i förväg försäkra sig om stöd från nästan alla regementen i tsarismens gamla huvudstad, dessa vägrade underkasta sig den borgerliga arméns generalstab. Upproret som sammanföll med den 2:a allryska sovjet kongressen, skedde därför nästan helt utan blodsutgjutelse. Den gamla statsapparaten och den provisoriska regeringen bröt samman. Den 2:a sovjetkongressen röstade med stor majoritet för att arbetar- och bondesovjeterna skulle överta makten. För första gången i historien skapades en stat efter Pariskommunens modell, en arbetarstat.

6. Krossandet av kapitalismen i Ryssland

I sin teori om den permanenta revolutionen hade Trotskij förutsagt att proletariats inte kunde nöja sig med att genomföra den borgerligt-demokratiska revolutionens historiska uppgifter, när det väl gripit makten. Det måste ta över fabriker, avskaffa den kapitalistiska utsugningen och påbörja uppbygget av ett socialistiskt samhälle. Det var just vad som hände i Ryssland efter 1917.

Den regering som kom till makten på den 2:a sovjetkongressen nöjde sig för ögonblicket med att upprätta arbetarkontroll över produktionen. Man ansåg att oktoberrevolutionens viktigaste uppgifter var att åstadkomma fred, genomföra en jordreform, lösa den nationella frågan och skapa en verklig sovjetmakt i hela Ryssland.

Men borgarklassen började naturligtvis sabotera genomförandet av den nya regeringens politik. Arbetarna kände att de var starkast och tolererade varken utsugning eller sabotage från kapitalisternas sida. Från upprättandet av arbetarkontroll gick man därför mycket snabbt över till att nationalisera bankerna, storföretagen och transportväsendet. Snart låg alla produktionsmedel utom böndernas och småhantverkarnas i folkets händer.

Försöket att organisera en ekonomi uppbyggd på kollektivt ägda produktionsmedel stötte med nödvändighet på stora svårigheter i ett efterblivet land, där kapitalismen långtifrån fullgjort sin uppgift att skapa de materiella grundvalarna för socialismen. Bolsjevikerna var helt medvetna om denna svårighet. Men de var övertygade om att de inte skulle förbli isolerade så länge till. Många industriellt utvecklade länder, särskilt Tyskland, var mogna för den proletära

revolutionen. Den ryska revolutionen, den tyska revolutionen och den italienska revolutionen skulle tillsammans kunnat skapa en stabil materiell bas för uppbygget av ett klasslöst samhälle.

Historien visar att detta hopp inte var befängt. Revolutionen kom verkligen till Tyskland. Den var mycket nära i Italien 1919-20. Den ryska revolutionen fungerade som en utlösande faktor och som en stimulerande modell för den socialistiska världsrevolutionen. De ryska och europeiska socialdemokrater som i efterhand förlöjligade Lenins och Trotskij's "drömmar" om världsrevolutionen som grundlösa, som påstod att den ryska revolutionen var dömd att isoleras, att det var utopiskt att vilja bygga upp en socialistisk ekonomi i ett efterblivet land, glömmer bort att nederlaget för det revolutionära uppsvinget i Centraleuropa 1919-20 knappast berodde på massornas bristande kampvilja eller revolutionära kraft, utan snarare på den internationella socialdemokratins medvetet kontrarevolutionära roll.

När Lenin och Trotskij och deras kamrater för första gången i historien ledde proletariatet till att gripa statsmakten, gjorde de därför det enda de kunde göra som revolutionära marxister för att förändra styrkeförhållandet till sin egen klass fördel: de utnyttjade den möjlighet som fanns att störta kapitalets välde i ett land till det yttersta. Detta är i sig inte tillräckligt för att *avgöra* utgången av den internationella kampen mellan kapital och arbete. Men det är i varje fall det enda sättet att *påverka* kampens utgång i en för proletariatet gynnsam riktning.

LÄS VIDARE...

Deutscher, I: *Den väpnade profeten*, Halmstad 1971, R. Coeckelbergs förlag

Lenin, V I: *Lenins kamp mot "ekonomisterna"*, Köthen 1970, Cavefors

Trotskij, L: *History of the Russian Revolution 1-3*, London 1967, Sphere Books Ltd

Trotskij, L: *Den permanenta revolutionen*, Kristianstad 1973, R. Coeckelbergs Partisanförlag

Trotskij, L: *Till försvar för Oktober*, Köpenhavertalen, Kph 1973, RSF

XII. Stalinismen

1. Nederlaget för det revolutionära uppsvinget 1918-1923 i Europa

1918 kom också den internationella revolutionen som det ryska proletariatet och bolsjevikpartiet väntade på. Arbetar- och soldatråd bildades i Tyskland och Österrike. I mars 1919 utropades en rådsrepublik i Ungern och i april 1919 en annan i Bayern. Arbetarna i Norditalien, där den politiska temperaturen stigit ända sedan 1919, ockuperade fabriker i april 1920. Mäktiga revolutionära rörelser skakade andra länder, som t ex Finland, Polen, Tjeckoslovakien, Jugoslavien och Bulgarien. Nederländerna hotades av generalstrejk. I Storbritannien skapade arbetarna "trippelallianser" mellan landet tre största fackförbund, vilket satte regeringen i gungning.

Men den revolutionära vågen slutade i ett nederlag. De viktigaste orsakerna till detta är följande:

Sovjetryssland sönderslets av ett inbördeskrig. Med de ryska och utländska kapitalisternas stöd försökte de gamla jordägarna och tsaristiska officerare med vapenmakt störta den första arbetar- och bonderepubliken. Därför kunde sovjetmakten inte ge så stor materiell och militär hjälp åt de europeiska revolutionerna, vilka dessutom bekämpades av alla imperialistarméerna.

Den internationella socialdemokratin ställde sig utan att tveka på kontrarevolutionens sida och försökte avleda arbetarna från kampen om makten med hjälp av alla upptänkliga löften och bedrägerier (i Tyskland lovade socialdemokraterna i februari 1919 att de omedelbart skulle socialisera storindustrin, vilket de naturligtvis inte alls gjorde). Den tvekade inte att tillgripa

kontrarevolutionärt våld, särskilt genom att organisera frikårer till Noskes hjälp mot den tyska revolutionen. Dessa frikårer blev kärnan i de framtida nazistiska banden.

De unga kommunistpartier som bildat 3:e Internationalen saknade erfarenhet och mognad och gjorde åtskilliga vänster- och högermisstag.

Borgarklassen, som skrämts av revolutionens spöke, gjorde snabbt viktiga ekonomiska eftergifter för arbetarna, särskilt beträffande åttatimmarsdagen och allmän rösträtt i flera länder, vilket bröt udden av det revolutionära uppsvingen på många håll.

Revolutionens första motgångar fullbordades i blodiga nederlag i Ungern, där sovjetrepubliken krossades i blod, och i Italien, där fascismen kom till makten 1922. Trots det växte kommunistpartiets styrka i Tyskland. Dess massbas blev allt bredare, och 1922-23 grep det sig an uppgiften att erövra de stora fackföreningarna och fabriksråden.

1923 upplevde Tyskland en revolutionär kris av ovanlig omfattning: den franska arméns ockupation av Ruhr, galopperande inflation, en framgångsrik generalstrejk som störtade Cunoregeringen, bildandet av vänstersocialistiska och kommunistiska koalitionsregeringar i Saxen och Thüringen. Men kommunistpartiet fick dåliga råd av Kommunistiska Internationalen och missade tillfället att systematiskt organisera ett väpnat uppror i det gynnsammaste ögonblicket. Storkapitalet klarade av situationen, stabiliserade valutan och återförde en borgerlig koalitionsregering till makten. Den revolutionära efterkrigs krisen var slut.

2. Sovjetbyråkratins framväxt

Sovjetryssland hade framgångsrikt avslutat inbördeskriget 1920-21. Men landet hade förblött av kriget. Jordbruks- och industriproduktionen hade sjunkit katastrofalt. Stora områden drabbades av svält. För att rädda situationen, i väntan på ett nytt uppsving för den internationella revolutionen, bestämde sig Lenin och Trotskij för att göra en reträtt på det ekonomiska området. Storföretagen, bankerna och transportväsendet förblev nationaliserade. Men handeln med jordbrukets överskottsproduktion släpptes fri, samtidigt som man införde en naturaskatt på den. Det privata hantverket, handeln och småindustrin återupprättades.

För bolsjevikerna rörde det bara sig om en tillfällig manöver, och riskerna såg man främst på det ekonomiska planet: småbourgeoisin skulle bli rikare och sätta igång en permanent privat kapitalackumulation. Men mycket farligare än dessa risker var de sociala och politiska konsekvenserna av den proletära revolutionens isolering till ett efterblivet land. Dessa kan sammanfattas så här: *det ryska proletariatet gick gradvis miste om den direkta politiska och ekonomiska maktutövningen*. Ett nytt privilegierat skikt började växa fram på proletariatets rygg. Denna byråkrati fick i praktiken monopol på makten i hela samhället.

Processen var inte resultatet av en medveten konspiration. Ett stort antal faktorer samverkade. Proletariatet försvagades numerärt av sjunkande industriproduktionen och utvandringen till landsbygden. Det avpolitiserades gradvis av svält och umbäranden. De mest medvetna arbetarna sögs upp i Sovjetapparaten. Många av de bästa dödades i inbördeskriget. Den oroliga perioden var inte gynnsam för utbildning av tekniskt och kulturellt kvalificerade kadrer inom arbetarklassen. Den småborgerliga och borgerliga intelligentian bevarade i praktiken sitt kunskapsmonopol. En period av svåra umbäranden underlättade uppkomsten och försvaret av materiella privilegier.

Men vi får inte heller tro att processen framskred utan att de revolutionära marxisterna i Ryssland lade märke till den. Redan 1920 slår *Arbetaroppositionen* inom det sovjetiska kommunistpartiet larm, men de föreslagna åtgärderna var helt otillräckliga. Alltsedan 1921 plågas Lenin av tanken på den byråkratiska faran. Han kallar sovjetstaten en *byråkratiskt deformerad arbetarstat* och ser nästan maktlös hur den framväxande byråkratin stärker sitt

grepp över själva partiapparaten. 1923 bildades den trotskistiska *Vänsteroppositionen*, som gör kampen mot byråkratin till en av huvudpunkterna i sitt program.

Det vore också fel att tro att den sovjetiska byråkratins framväxt var oundviklig. Även om den har djupa rötter i Rysslands sociala och ekonomiska verklighet i början av 20-talet, så var det inte desto mindre möjligt att motverka den med verkliga chanser till framgång. Den trotskistiska Vänsteroppositionens program gick ut på att skapa gynnsamma förutsättningar för att rätta till situationen:

- a) genom att påskynda Rysslands industrialisering, och därmed öka proletarietets specifika vikt i-samhället;
- b) genom att höja lönerna och bekämpa arbetslösheten, för att öka arbetarmassornas tro på sin egen styrka;
- c) genom att omedelbart utvidga sovjetdemokratien och demokratien inom partiet, för att stimulera proletarietets politiska aktivitet och klassmedvetande;
- d) genom att påskynda differentieringen av bönderna, hjälpa fattigbönderna med krediter och jordbruksmaskiner till produktions-kooperativ och samtidigt lägga en växande skattebörda på de rika bönderna;
- e) genom att hålla fast vid inriktningen mot världsrevolutionen och korrigera Kominterns taktiska och strategiska misstag.

Om alla bolsjevikiska kadrer och ledare förstått nödvändigheten och möjligheten att genomföra ett sådant program, då hade det varit möjligt att injicera nytt liv i sovjeterna och stimulera proletarietets egen maktutövning i mitten av 20-talet. Men större delen av partiets kader var själv indragen i byråkratiseringsprocessen. De flesta ledarna insåg alltför sent det dödliga hotet från den framväxande byråkratin. Den ”subjektiva faktorn” (det revolutionära partiets) svaghet förenades med de ogynnsamma objektiva villkoren, vilket förklarar den stalinistiska byråkratins seger i Sovjetunionen

3. Byråkratins och Sovjetunionens klasskaraktär

Byråkratin är inte en ny härskande klass. Den spelar ingen oumbärlig roll i produktionsprocessen. Den är ett privilegierat skikt, som tillskansat sig den sovjetiska statens och ekonomins ledning och genom detta maktmonopol tillgodogör sig en mängd fördelar på konsumtionens område (högre löner, naturaförmåner, särskilda varuhus, mm). Den äger inte produktionsmedlen. Den har ingen garanti att den får behålla sina fördelar och kan inte heller överlåta dem på sina barn; allt hänger ihop med utövandet av speciella funktioner.

Det rör sig om ett privilegierat socialt skikt av proletariet, vars makt vilar på den socialistiska oktoberrevolutionens landvinningar: nationaliserade produktionsmedel, ekonomisk planering, statsmonopol på utrikeshandeln. Den är konservativ på samma sätt som varje arbetarbyråkrati; den sätter bevarandet av det redan uppnådda före varje försök att utvidga revolutionens landvinningar.

Den är rädd för den internationella revolutionen som kan återuppväcka det sovjetiska proletariet till politisk verksamhet och därmed undergräva byråkratins makt. Den vill bevara det internationella *status quo*. Men som socialt skikt motsätter den sig fortfarande att kapitalismen återupprättas i Sovjetunionen, eftersom ett sådant återupprättande skulle krossa själva grunden för dess egna privilegier (vilket inte hindrar att byråkratin är en utmärkt grogrund för en mängd underordnade grupper och tendenser, som kan försöka omvandla sig till nya kapitalister).

Sovjetunionen är inget socialistiskt, dvs klasslöst samhälle. Det är fortfarande, liksom omedelbart efter oktoberrevolutionen 1917, ett övergångssamhälle mellan kapitalismen och socialismen. Kapitalismen kan återupprättas, men till priset av en *social kontrarevolution*. Den direkta arbetarmakten kan återupprättas, men i så fall genom en *politisk revolution*, som krossar byråkratins maktmonopol.

Den sovjetiska ekonomin kan inte kallas kapitalistisk bara för att den utgör ett system, där ”byråkraterna härskar över producenterna”, eller för att den länge gav förtur åt utvecklingen av maskiner, på bekostnad av massornas konsumtion. Kapitalismen är ett *specifikt* klassherravälde, som kännetecknas av privatägda produktionsmedel, konkurrens, generaliserad varuproduktion, arbetskraftens varukaraktär och de oundvikliga periodiska överproduktionskriserna. Inget av dessa grundläggande kännetecken återfinns i den sovjetiska ekonomin.

Men även om den sovjetiska ekonomin inte är kapitalistisk så är den inte heller socialistisk. Åtminstone inte i ordets traditionella betydelse, som den framgår av Marx', Engels' och även Lenins egna skrifter. En socialistisk ekonomi kännetecknas av att de *förenade producenterna* styr själva sitt produktiva och sociala liv, genom att rangordna de behov som ska tillfredsställas, med hänsyn till de tillgängliga resurserna och den arbetstid de är beredda att lägga ned på produktiva ansträngningar. Man är fjärran från en sådan situation i Sovjetunionen. En socialistisk ekonomi karakteriseras av att all varuproduktion försvinner. I motsats till den officiella doktrinen i Sovjetunionen, säger Marx och Engels klart ifrån att detta bortdöende inte alls är specifikt för det klasslösa samhällets ”andra fas” (vanligtvis kallas ”kommunistisk”) utan att det redan kännetecknar den första fasen (vanligen kallas ”socialistisk”).

Genom att formulera den antimarxistiska teorin om *den påstådda möjligheten att fullborda uppbygget av socialismen i ett enda land*, uttryckte Stalin på ett pragmatiskt sätt sovjetbyråkratins småborgerliga konservatism. Byråkratin var nämligen en blandning av den borgerliga statens gamla ämbetsmän, uppkomlingar i den sovjetiska statsapparaten. demoraliserade och cyniska kommunister och unga karriärlystna tekniker utan hänsyn till proletariats klassintressen.

När Trotskij och Vänsteroppositionen mot denna teori förde fram marxismens grundläggande uppfattning (”det klasslösa samhället kan bara förverkligas i internationell skala och måste omfatta åtminstone några av världens viktigaste industrialiserade länder” — ”revolutionen börjar med att segra i ett land, breder ut sig internationellt och inleder till sist en avgörande kamp i världsskala”), försvarade de inte en ”avvaktande” eller ”defaitistisk” hållning till den ryska revolutionen. De ville genast inleda en industrialisering av landet, mycket tidigare och mycket rationellare än Stalin. De förespråkade hela tiden att Sovjetunionen skulle försvaras mot imperialismen, att man skulle försvara allt som återstod av landvinningarna från oktober mot varje försök att återinföra kapitalismen i Sovjetunionen. Men de förstod att Sovjetunionens öde i sista hand avgjordes av den internationella klasskampens utgång. Denna slutsats är lika giltig nu som då.

4. Vad är stalinism

När Chrusjtjov höll sitt berömda tal mot Stalins brott på SUKP:s 20:e kongress förklarade han brotten med den ”personkult”, som rått under Stalins diktatur. Denna subjektiva, psykologiska förklaring av en politisk regim som vänt upp och ned på miljontals människors liv är oförenlig med marxismen. Stalinismen som fenomen kan inte reduceras till en människas psykologiska eller politiska särdrag. Det rör sig om ett socialt fenomen, vars sociala rötter måste blottläggas.

I Sovjetunionen är stalinismen ett uttryck för den första arbetarstatens *byråkratiska degenerering*. Ett privilegierat socialt skikt har lagt beslag på den ekonomiska och politiska makten. Formerna för utövandet av denna byråkratiska makt kan variera från ytterst brutala (polisterror, massiva utrensningar på 30- och 40-talet, morderna på nästan alla gamla SUKP-kadrer, Moskvarättegångarna, osv) till mer ”raffinerade” metoder. Men den byråkratiska degenereringens grundvalar finns kvar efter Stalin precis som under Stalin.

Makten utövas inte av sovjeter, fritt valda av alla arbetare. Arbetarna styr inte företagen. Varken arbetarklassen eller kommunistpartiets medlemmar har de nödvändiga demokratiska friheterna för att fritt kunna fatta de viktiga besluten om den nationella och internationella politiken på ekonomins och kulturens område.

I den kapitalistiska världen innebär stalinismen att de partier som följer Kremles politik sätter Kremldiplomatins intressen före den socialistiska revolutionen i sitt eget land. Kreml använder de staliniserade kommunistpartierna och massrörelserna som dessa kontrollerar som växelmynt i sina försök att upprätta och bevara ett *status quo* med imperialismen.

På det ideologiska planet är stalinismen en apologetisk och pragmatisk deformation av den marxistiska teorin. Den fungerar inte som ett instrument för att analysera hur de kapitalistiska motsättningarna utvecklas, hur styrkeförhållandet mellan klasserna och den objektiva verkligheten i övergångssamhället från kapitalismen till socialismen förändras, i syfte att stödja proletariats kamp för sin frigörelse. I stället utnyttjas den bara till att försvara alla ”taktiska vändningar” från Kremles och de stalinistiska partiernas sida.

För att rättfärdiga detta manövrerande hänvisar stalinisterna till vikten av att försvara Sovjetunionen, ”världsrevolutionens bålverk” före andra världskriget och ”det socialistiska lägrets centrum” efter andra världskriget. Och arbetarna måste verkligen försvara Sovjetunionen mot imperialismens försök att återinföra kapitalets välde.

Men stalinismens taktiska manövrer, som bidragit till så många revolutioners nederlag, som underlättade Hitlers maktövertagande i Tyskland 1933, som dömde den spanska revolutionen 1936 till nederlag, som tvingade Frankrikes och Italiens kommunistiska massor att ställa den borgerliga staten och den kapitalistiska ekonomin på fötter igen 1944-46, som bidrog till det blodiga krossandet av den revolutionära rörelsen i Irak, Indonesien, Brasilien, Chile osv, överensstämmer knappast med Sovjetunionens intressen såsom stat. De svarar mot sovjetbyråkratins inskränkta intresse att försvara sina privilegier, ett intresse som i alla ovannämnda fall stod i motsättning till Sovjetunionens verkliga intressen.

5. Stalinismens kris

Den internationella revolutionens nedgång efter 1923 och den sovjetiska ekonomins underutveckling: detta var de två viktigaste stöttepelarna för sovjetbyråkratins makt. Sedan 40-talets slut håller dessa båda pelare på att vittra sönder.

Tjugo år av nederlag för revolutionen har följts av ett nytt uppsving för världsrevolutionen, först begränsat till mindre utvecklade länder (Jugoslavien, Kina, Vietnam, Kuba), men sedan maj -68 utvidgat till Europa. Efter år av ansträngningar och ”socialistisk ackumulation” har Sovjetunionen upphört att vara ett underutvecklat land. Det är nu världens andra industrimakt, med en teknisk och kulturell nivå i höjd med många utvecklade kapitalistiska länder. Till-sammans med det amerikanska är det sovjetiska proletariats det mäktigaste vad antalet beträffar.

Basen för massornas passivitet i de av sovjetbyråkratin dominerade länderna börjar därför försvinna. Samtidigt som oppositionen vaknar till liv framträder sprickor inom själva byråkratin, som genomgår en allt snabbare uppsplittringsprocess alltsedan brytningen mellan

Stalin och Tito 1948. Bägge faktorerna samverkar och gynnar plötsliga utbrott av politisk massaktivitet, där massorna slår in på den politiska revolutionens väg, som i oktober-november 1956 i Ungern eller under "Pragvåren" 1968 i Tjeckoslovakien.

Hittills har dessa massrörelser slagits ned av sovjetbyråkratins militära intervention. Men när samma process mognar i Sovjetunionen, finns det ingen yttre kraft som kan hejda den politiska revolutionens stormflod i Östeuropa och Sovjetunionen. Sovjetunionen kommer att återupprättas. Riskerna för kapitalismens återinförande elimineras. Den politiska makten utövas av arbetarna och de arbetande bönderna. Kampen för den socialistiska revolutionen i resten av världen skulle underlättas oerhört.

6. De ekonomiska reformerna

Efter Stalins död, och framför allt i början av 60- och 70-talet, började man genomföra en mängd reformer av planerings- och styrningsmetoderna i Sovjetunionen och många "folkdemokratier". Reformerna var mest brådskande inom jordbruket, där livsmedelsproduktionen per invånare i vissa fall var lägre vid Stalins död än den var 1928, eller, som när det gällde animalieproduktionen, till och med lägre än på tsartiden. En rad åtgärder syftade till att öka böndernas motivation, rationalisera användningen av jordbruksmaskiner (som såldes till *kolchoserna*), skapa jättelika statsjordbruk på Kazakhstans "jungfruliga jord" och kraftigt öka investeringarna i jordbruket.

Reformerna i industrin kom långsammare och mer tvekande. Att reformerna var objektivt nödvändiga berodde på att den sovjetiska ekonomins tillväxt drabbats av en kris. Industriproduktionens årliga tillväxtskvot sjönk. Den extensiva industrialiseringen, dvs en industrialisering utan försök till maximal besparing av arbetskraft, råvaror och mark, hade tidigare kunnat fungera något så när tillfredsställande. Men när reserverna förbrukats blev det nödvändigt med en mera exakt kalkyl, ett rationellare val mellan olika investeringsprojekt. Just ekonomins uppsving och mångfalden av företag och resurser riskerade att leda till att slöseriet ökade enormt, om man inte införde rationellare styrnings- och planeringsmetoder.

Trycket från de arbetande massorna, som var trötta efter årtionden av uppoffringar och ansträngningar och ville förbättra och variera sin konsumtion, liksom nödvändigheten av att anpassa besluten (på den lätta industrins nivå) till dessa önskemål från konsumenterna, verkade i samma riktning. Ytterligare ett förhållande uppmuntrade reformsträvandena: den allt större teknologiska efterblivenheten jämfört med den kapitalistiska ekonomins tredje teknologiska revolution, en efterblivenhet vars rötter fanns i ett system av materiell stimulans för byråkratin som var utformat så att det inte gynnade teknologiska experiment och innovationer. Formerna för denna stimulans ändrades därför.

Genom att knyta direktörernas premier till "profiten" (skillnaden mellan produktionspriset och försäljningspriset), betraktad som en "sammanfattning" av företagets totala prestation, i stället för till bruttoproduktionen uttryckt i fysiska termer, ville man motverka slöseriet med råvaror och arbetskraft samt främja en rationellare användning av utrustningen. Resultaten blev blygsamma men positiva i den lätta industrin. Men de förändrar knappast systemets hybrida karaktär, eftersom försäljningspriset fortfarande bestäms av de centrala planeringsmyndigheterna.

Betydelsen av alla dessa reformer är begränsad, eftersom de inte löser det grundläggande problemet. Ingen "ekonomisk mekanism", förutom producenternas och konsumenternas demokratiska och öppna kontroll, kan ge maximalt resultat genom ett minimum av produktionsansträngningar. Varje reform tenderar att ge upphov till en ny form av slöseri och byråkratiskt maktmissbruk istället för den gamla. Någon total rationalisering av planeringen är inte möjlig så länge byråkratin styr och dess materiella intressen betraktas som den viktigaste

drivkraften för att genomföra planen. Reformerna har varken återupprättat kapitalismen eller lett till att företagens profit styr investeringsbesluten. Men de har skärpt systemets inre motsättningar. Å ena sidan har de ökat trycket från den fraktion av byråkratin, som vill ge fabriksdirektörerna större självständighet och undanröja arbetarklassen landvinningar, som till exempel den garanterade rätten till arbete. Men å andra sidan har de ökat arbetarnas motstånd mot försöken att avskaffa dessa landvinningar och den planerade ekonomin.

7. Maoismen

Den tredje kinesiska revolutionens seger 1949 var den största framgången för världsrevolutionen efter den socialistiska oktoberrevolutionens seger. Den gjorde slut på kapitalisternas inringning av Sovjetunionen, stimulerade kraftigt den permanenta revolutionens process i Asien, Afrika och Latinamerika, och förändrade märkbart det internationella styrkeförhållandet till imperialismens nackdel. Den kunde segra därför att det kinesiska kommunistpartiets (KKP) ledning *i praktiken* bröt med den stalinistiska linje, som innebar att man skulle bilda ett "block av fyra klasser" och genomföra revolutionen i etapper. I stället ledde KKP en omfattande resning på landsbygden och inriktade sig på att krossa den borgerliga armén och staten, trots sina positiva uttalanden om en koalition med Chiang Kai-shek.

Den segerrika revolutionen var emellertid byråkratiskt deformerad redan från början. Proletariatets självständiga handlande hölls inom strikta gränser eller kvävdes helt av den maoistiska ledningen. Den arbetarstat man skapade vilade inte på demokratiskt valda arbetar- och bondesovjeter. Man imiterade det stalinistiska Rysslands byråkratiska metoder och införde i stor utsträckning samma privilegier. Detta framkallade efter många år av ansträngningar ett växande missnöje bland massorna, framför allt arbetarna och ungdomen. Detta missnöje försökte Mao kanalisera genom att utlösa den "stora proletära kulturrevolutionen" i mitten av 60-talet.

I denna "kulturrevolution" kombinerades en verklig massmobilisering mot byråkratin och ett ökat antibyråkratiskt medvetande bland massorna i städerna med ett försök från Maos sida att rensa kommunistpartiets apparat och göra sig av med sina motståndare inom byråkratin. När den maoistiska fraktionen höll på att förlora kontrollen över massmobiliseringarna och "rödgardisternas" allt mer kritiska ideologiska utveckling, satte den stopp för "kulturrevolutionen". Den återupprättade i stort sett enheten inom byråkratin, och de flesta av de ledare som avlägsnats när "revolutionen" stod på höjdpunkten återfick sina ledande poster.

Den sino-sovjetiska konflikten, framkallades av den sovjetiska byråkratins försök att påtvinga det kinesiska kommunistpartiets ledning en monolitisk kontroll och av att Sovjet avbröt den ekonomiska och militära hjälpen till Kina som en repressalie för Maos vägran att ge efter för de sovjetiska diktaten. Konflikten förvandlades gradvis från en inombyråkratisk konflikt till en konflikt på statlig nivå och till en organisatorisk och ideologisk kamp inom den internationella stalinistiska rörelsen. Byråkratins inskränkta nationalism — ett drag som utmärker såväl den sovjetiska som den kinesiska byråkratin — drabbade den internationella arbetarrörelsen och den antiimperialistiska rörelsen hårt, och gjorde det möjligt för imperialismen att manövrera och utnyttja den sino-sovjetiska konflikten till sin egen fördel.

På det ideologiska planet representerar maoismen en särskild strömning inom arbetarrörelsen. I många avseenden är den en variant av den stalinistiska deformationen av marxismen och leninismen, men den kan inte utan vidare jämföras med denna. Medan stalinismen på en och samma gång är en produkt av och ett uttryck för en politisk kontrarevolution inom ramen av en segerrik proletär revolution, så är maoismen ett uttryck för både en socialistisk revolutions seger och för denna revolutions redan från början byråkratiskt deformerade natur. Den kombinerar därför en smidigare och mer eklektisk syn på förhållandet mellan stats- och

partiapparaten och massorna med tendensen att undertrycka varje form av självständiga massaktioner och massorganisationer, särskilt inom arbetarklassen. Maoismen kännetecknas framför allt av sin oförmåga att förstå arbetarbyråkratins sociala natur och orsakerna till den möjliga degenereringen av socialistiska revolutioner och arbetarstater — den är ju själv det ideologiska uttrycket för en fraktion av byråkratin. Genom sitt oansvariga och ovetenskapliga sätt att sätta likhetstecken mellan ”byråkrati” och ”statsbourgeois” i Sovjetunionen, rättfärdigar den i förväg alla vändningar i den kinesiska utrikespolitiken och i de maoistiska gruppernas politik. Man går så långt att man jämför Sovjetunionen och USA-imperialismen, kommunistiska partier och borgerliga partier, eller rent av betecknar Sovjetunionen och kommunistpartierna som ”folkens huvudfiende” och erbjuder imperialistmakterna och de borgerliga partierna en allians mot Sovjetunionen och kommunistpartierna. Denna ”taktik” grundar sig bl a på tesen, att de flesta kapitalistiska länder i dag inte skulle stå inför den socialistiska revolutionens uppgifter, utan bara inför uppgiften att ”kämpa för nationellt oberoende mot supermakterna”.

Alla dessa teorier är inget annat än efterhandskonstruktioner för att rättfärdiga Pekings diplomatiska manövrerande. Deras godtyckliga karaktär har sina rötter i en idealistisk deformation av marxismen. Under förevändning av att bekämpa ”ekonomism”, som påstås vara den ”farligaste” revideringen av marxismen, upphör de ”ortodoxa maoisterna” att betrakta samhällsklasserna som objektiva realiteter, bestämda av de produktionsförhållanden som människorna upprättar mellan varandra i produktionen av sitt materiella liv. Samhällsklasserna identifieras med ideologiska ståndpunkter. Proletariatet är inte längre de som säljer sin arbetskraft; det är de som ”följer Mao Tsetungs linje”. På detta sätt identifieras borgerliga eller småborgerliga strömningar inom arbetarklassen med ”borgarklassen” eller ”dess representanter”. Detta är grunden till att maoismen avvisar arbetardemokratin, försvarar användandet av våld och förtryck inom arbetarrörelsen och förkastar hela den marxist-leninistiska traditionen av kamp för arbetarorganisationernas enhetsfront mot den gemensamma klassfienden. Proletariatets diktatur identifieras med ”Mao Tsetung-tänkandet” och utövas av ”Mao Tsetung-partiet”. Cirkeln slutes. Efter att ha bekämpat byråkratins makt i Sovjetunionen, slutar man i en lovsång över ett byråkrativälde, som mycket starkt påminner om det sovjetryska, även om det omges av ett sken av ”direkt demokrati” och ”massdeltagande” i besluten. Mao accepterar lika lite som Stalin, Chrusjtjov eller Brezjnev den leninistiska synen på proletariatets diktatur: En diktatur baserad på fritt och demokratiskt valda arbetar- och bonderåd.

LÄS VIDARE...

Deutscher, I: *Den väpnade profeten och Den förvisade profeten*, Halmstad 1972, R. Coeckelbergs Förlag

Eklund/Reichard: *Är Sovjet kapitalistiskt*, Sthlm 1976, Bokförlaget Röda Rummet

Lewin, M: *Lenins sista strid*, Sthlm 1968, Gebers

Saunders, G: *Samizdat, Voices of the Soviet Opposition*, New York 1974, Pathfinder Press
Stalinismens uppgång och nedgång (1954), Dokument från Fjärde Internationalen nr 10, Sthlm 1974, RMF-press

Stalinismens nedgång och fall (1957), Dokument från Fjärde Internationalen nr 11, Sthlm 1974, RMF-press

XIII. Från massornas dagliga kamp till den Socialistiska världsrevolutionen

Sedan första världskriget har de nödvändiga materiella förutsättningarna för att skapa ett socialistiskt samhälle varit förhanden. Storföretaget är produktionens basenhet. Den

världsomfattande arbetsdelningen har nått en hög nivå. Människornas ömsesidiga beroende — ”arbetets objektiva socialisering” — har utvecklats långt. Det har blivit objektivt möjligt att ersätta privategendomens, konkurrensens och marknadsekonomins välde med en regim som vilar på alla producenternas sammanslutning och en planering av produktionen, i syfte att uppnå medvetet valda målsättningar.

1. Förutsättningarna för den socialistiska revolutionens seger

Men till skillnad från alla tidigare sociala revolutioner kräver den socialistiska revolutionen *medveten och överlagd handling* av den revolutionära klassen: proletariatet. Medan de tidigare revolutionerna ersatte ett ekonomiskt utsugningssystem med ett annat, och alltså bara behövde undanröja hindren för den ena eller andra ekonomiska mekanismens normala sätt att fungera, så försöker den socialistiska revolutionen reorganisera ekonomin och samhället enligt en i förväg utstakad plan. Den försöker medvetet organisera ekonomin i syfte att tillfredsställa alla människors förnuftiga behov och garantera en fullständig utveckling av deras personlighet.

Ett sådant projekt förverkligas inte automatiskt. Det förutsätter att den revolutionära klassen är medveten om sina mål och sättet att uppnå dem. Detta desto mer som arbetarklassen i sin kamp för den socialistiska revolutionen möter en bättre organiserad klassfiende, som i allt större utsträckning förfogar över ett världsomfattande nätverk av militär, finansiell, politisk, kommersiell och ideologisk styrka för att föreviga sitt välde.

Det finns alltså två slags villkor för den socialistiska världsrevolutionens seger:

så kallade *objektiva* villkor, som är oberoende av proletariatets och revolutionärens medvetenhetsnivå. Till dessa måste man räkna de *materiella och sociala förutsättningarnas* mognad (den ekonomiska basen och proletariatets kvantitativa styrka), en mognad som i världsskala uppnåddes redan innan 1914 och som därefter varit *permanent*. Här finns också *politiska villkor*: borgarklassens oförmåga att regera och dess växande inre splittring; de produktiva klassernas vägran att acceptera borgarnas välde och deras allt kraftigare revolt mot det. Dessa objektiva politiska villkor, som är nödvändiga för en socialistisk revolutions seger, återkommer *periodiskt* i olika länder, som skakas av djupa förrevolutionära eller revolutionära kriser;

så kallade *subjektiva* villkor, dvs proletariatets klassmedvetande och den revolutionära ledningens, det revolutionära partiets mognad, inflytande och styrka.

Man kan dra slutsatsen att framgångsrika socialistiska revolutioner varit objektivt möjliga i flera länder och vid flera tillfällen sedan första världskriget. För att nöja oss med enbart industriellt utvecklade länder: i Tyskland 1918-20 och 1923, utan tvekan också 1930-32; i Italien 1919-20, 1946-48, 1969-70; i Frankrike 1936, 1944-47, maj 1968; i Storbritannien 1919-20, 1926, 1945; i Spanien 1936-37, osv.

Däremot var inte de subjektiva villkoren mogna för revolutionens seger. De uteblivna revolutionära framgångarna i Europa har alltså hittills varit ett resultat av den ”subjektiva faktorns historiska kris”, av krisen för proletariatets klassmedvetande och dess revolutionära ledning.

2. Uppbygget av Fjärde Internationalen

Utifrån denna analys, som vilar på reformismens och stalinismens historiska misslyckande att föra proletariatet till seger, tog Trotskij och en handfull oppositionella kommunister 1933 på sig uppgiften att bygga upp en ny revolutionär ledning för världsproletariatet. 1938 skapades 4:e Internationalen i detta syfte.

Naturligtvis är den ännu inte den revolutionära massinternational, som ensam kan fungera som en verklig generalstab för världsrevolutionen. Men den för vidare, utvecklar och förbättrar den revolutionära massinternationalens program genom sin ständiga aktivitet i klasskampen i 50 länder. I sin mångskiftande verksamhet skolar den kadrer på detta programs grundval. Den stimulerar på ett medvetet sätt en internationell sammansmältning av revolutionärernas erfarenhet och medvetande, genom att lära dem handla inom en och samma organisation, i stället för att — förgäves — vänta på en sådan sammansmältning av rörelser som utvecklas var för sig av revolutionära uppsving i olika delar av världen.

4:e Internationalen nöjer sig inte med att passivt vänta på den ”stora dagen” och under tiden sitta och fila på sitt program. Den begränsar sig inte till abstrakt propaganda för detta program. Den slösar inte heller bort sina krafter på steril aktivism och agitation enbart begränsad till stödet åt de utsugna massornas dagliga kamp.

Uppbygget av nya revolutionära partier och en ny revolutionär International förutsätter:

oförsonligt försvar av den revolutionära marxismens program, som samlar lärdomarna av alla tidigare erfarenheter i klasskampen;

propaganda och agitation för ett handlingsprogram, som en del av den revolutionära marxismens allmänna program, som Trotskij kallade för ett *program av övergångskrav* (ett språkbruk som användes av ledarna för Kommunistiska Internationalen under dess första levnadsår);

ständigt ingripande i massornas kamp, för att få dem att ansluta sig till handlingsprogrammet i praktiken och för att ge kampen organisationsformer som utmynnar i skapandet av arbetarråd.

Behovet av en revolutionär international, som inte bara är en ren summa av nationella revolutionära partier, vilar på en fast materiell grund. I den imperialistiska epoken är ekonomin, politiken och krigen *världsomspännande*. Imperialismen är ett sammansvetsat *internationellt* system. Produktivkrafterna har internationaliserats för länge sedan. Kapitalet organiserar sig mer och mer internationellt i sina stora *multinationella trustar*. Nationalstaten har för länge sedan förvandlats till ett hinder för produktionens och civilisationens fortsatta framåtskridande. Mänsklighetens viktigaste problem (att förhindra ett internationellt kärnvapenkrig; att avskaffa svälten på södra halvklotet; att planera den ekonomiska tillväxten; att fördela resurserna och inkomsterna jämnt mellan alla folk; att skydda miljön; att ställa vetenskapen i människans tjänst) kan bara lösas i internationell skala.

De som under sådana omständigheter försöker gå framåt mot socialismen i separata led, försöker bekämpa en internationellt organiserad fiende och samtidigt försmår en internationell samordning av revolutionen, eller rent av försöker stoppa de multinationella trusterna genom arbetarstrider begränsade till ett land, de faller uppenbarligen offer för en utopi.

Dessutom har den revolutionära kampen en objektiv och spontan tendens att utvidga sig internationellt, inte bara som ett svar på klassfiendens kontrarevolutionära ingripanden, utan också, och framför allt, genom dess stimulerande effekt på arbetarna i åtskilliga länder. Att försöka motverka skapandet av en verkligt internationell *organisation* för revolutionärerna, det är detsamma som att försöka motverka inte bara vår epoks objektiva behov, utan också tendensen hos de mest avancerade arbetarskiktens spontana handlingar.

3. Dagskrav och övergångskrav

Kapitalismens utsugning och imperialismens förtryck i vår epok driver ständigt ut massorna i omfattande strider. Men spontant formulerar massorna bara kampens omedelbara mål: att försvara eller öka reallönerna; att försvara eller vinna vissa grundläggande demokratiska friheter; att störta särskilt avskydda regeringar, osv.

Borgarklassen kan göra eftergifter för de kämpande massorna, för att undvika att deras kamp utvecklas så att den hotar den kapitalistiska utsugningen som helhet. Den gör det desto villigare, när den förfogar över åtskilliga instrument som kan neutralisera eftergifterna. Den kan ge med ena handen och ta tillbaka med den andra. Om den går med på löneökningen, kan prishöjningarna hålla kvar profiten på samma nivå. Om arbetstiden minskas, kan arbetstakten höjas. Om arbetarna tillkämpar sig sociala fördelar, kan skatterna på deras inkomster höjas, så att de till sist själva betalar vad staten skenbart gett dem, osv.

För att bryta denna onda cirkel måste revolutionärerna få massorna att som mål för sin dagliga kamp ställa övergångskrav, dvs krav vars förverkligande är oförenligt med den kapitalistiska ekonomins och den borgerliga statens normala funktionssätt. Kraven måste vara formulerade så att de är förståeliga för massorna. Om inte, stannar de kvar på papperet. Samtidigt måste de till sin natur vara sådana att de — genom sitt innehåll och omfattning av den kamp de utlöser — ger upphov till ett totalt ifrågasättande av den kapitalistiska regimen och uppkomsten av organ av sovjettyp, dubbelmaktsorgan. Övergångskraven — som kravet på arbetarkontroll — är inte alls giltiga bara i perioder av skärpt revolutionär kris. Tvärtom tenderar det att *ge upphov till* sådana revolutionära kriser, genom att de får arbetarna att ifrågasätta den kapitalistiska regimen, såväl i praktiken som i sitt medvetande.

4. Världsrevolutionens tre sektorer

På grund av den socialistiska revolutionens försening i de industriellt utvecklade länderna står världsproletariatet inför olika uppgifter i olika delar av världen.

I de koloniala och halvkoloniala länderna kan arbetarna och fattigbönderna inte vänta på att de industrialiserade ländernas arbetare skall komma till deras hjälp. Den enorma börda av förtryck och misär som imperialismen lagt på arbetar- och bondemassorna leder med nödvändighet till omfattande masskamp och stora revolutionära rörelser. Arbetarna måste stödja varje antiimperialistisk massrörelse, vare sig den riktas mot det utländska herraväldet eller mot de utländska trusternas utsugning, vare sig den eftersträvar en bonderevolution eller vill störta inhemska blodsdiktaturer. Efter att ha vunnit den politiska ledningen över dessa massrörelser tack vare sin beslutsamhet och fasta vilja att göra alla utsugna klassers och skiktets progressiva krav till sina egna, måste proletariatet kämpa för att erövra makten och samtidigt störta industribourgeoisins egendom och makt.

I de byråkratiserade arbetarstaterna reser massorna sig för att vinna demokratiska friheter, mot byråkratins maktmonopol, mot det pånyttfödda nationella förtrycket, mot bedrägerierna, slöseriet och de materiella privilegierna som kännetecknar den byråkratiska förvaltningen av ekonomin. De kräver att arbetarstaten skall ledas av arbetarna själva, organiserade i sina råd (sovjeter), och att den planerade ekonomin skall styras av ett demokratiskt centraliserat system av arbetarråd.

I de imperialistiska länderna omvandlas massrörelserna mot den kapitalistiska utsugningen, och mot begränsningar av de demokratiska friheterna till en kamp mot den borgerliga staten och för kapitalets expropriering, till en segerrik socialistisk revolution, med hjälp av övergångsprogrammet och uppbygget av en ny revolutionär ledning.

Proletariatets olika uppgifter i olika delar av världen — den permanenta revolutionens uppgifter i de underutvecklade länderna, den antibyråkratiska politiska revolutionens uppgifter i de byråkratiserade arbetarstaterna, den proletära revolutionens uppgifter i de imperialistiska länderna — speglar *världsrevolutionens ojämna och kombinerade utveckling*. Revolutionen bryter inte ut samtidigt i alla länder. Alla nationer lever inte under samma sociala, ekonomiska och politiska villkor.

De revolutionära marxisternas viktigaste uppgift är att sammanföra dessa tre revolutionära processer i en och samma strömfåra: *den socialistiska världsrevolutionen*. Det är objektivt möjligt, eftersom endast en samhällsklass, proletariatet, kan fullborda revolutionens olika historiska uppgifter i de tre sektorer vi nyss talade om. Det kan bli verklighet genom det revolutionära avantgardets *internationalistiska skolning och politik*, som i den dagliga kampen för in allt fler element av internationell solidaritet mellan arbetare och förtryckta i alla länder, som systematiskt bekämpar främlingshatet, rasismen och alla slags nationalistiska fördomar, för att skapa ett internationalistiskt medvetande hos de breda massorna.

5. Massornas självorganisering och den socialistiska revolutionen

En av de viktigaste aspekterna av den direkta masskampen, av de stora demonstrationerna och strejkerna, är att den höjer massornas klassmedvetande genom att öka deras förtroende för sin egen styrka.

I sitt dagliga liv är arbetare, fattigbönder, småhantverkare, kvinnor, ungdomar, nationella minoriteter och etniska minoriteter vana vid att bli nedtrampade, exploaterade och förtryckta av en hel mängd olika härskare och auktoriteter. De får en känsla av att en revolt är omöjlig och meningslös, att deras motståndare är alltför starka och att det ändå slutar med att "allt återgår till det vanliga". Men i stridens hetta, när massornas mobiliseras och kämpar, försvinner plötsligt denna rädsla, detta missmod, denna känsla av underlägsenhet och maktlöshet. Då, så snart massorna uppträder enat, kollektivt och solidariskt, så snart de organiserar sig själva och kampen på ett effektivt sätt, blir de också medvetna om sin väldiga potentiella makt.

Därför måste revolutionära marxister fästa oerhörd vikt vid allt som ökar massornas självförtroende, vid allt som frigör dem från de underdåniga och servila attityder som årtusenden av klassherravälde inympat i dem. "Från intet allt vi vilja bli": dessa ord i *Internationalens* första strof pekar på ett utmärkt sätt på den psykologiska revolution som är nödvändig för att den socialistiska revolutionen skall kunna segra.

En viktig roll på vägen mot massornas självorganisering spelas av *demokratiska arbetarförsamlingar som väljer strejkkommittéer* och andra liknande organisationsformer. Sådana församlingar är en skola i självstyre för massorna. Genom att leda sin egen kamp idag, lär de sig att leda morgondagens stat och ekonomi. Dessa organisationsformer är frön till de framtida arbetarråden, sovjeterna, de grundläggande organisatoriska enheterna i den kommande arbetarstaten.

Enheten i handling, som är nödvändig för att samla arbetarnas spridda styrkor, den mäktiga enande inspirationen, som förenar miljontals individer utan vana att handla gemensamt i stora demonstrationer och aktioner, *är omöjlig att förverkliga utan den mest omfattande arbetardemokrati*. En demokratiskt vald strejkkommitté måste representera *alla* strejkande i företaget, branschen, staden, regionen eller landet. Att utesluta representanter för någon del av arbetarna, under förevändning att deras politiska eller filosofiska åsikter inte passar de tillfälliga ledarna för strejken, det är detsamma som att splittra de strejkandes enhet och att krossa strejken.

Samma princip kan tillämpas på alla breda massaktioner och deras representativa organisationsformer. Den för framgång nödvändiga enheten förutsätter arbetardemokrati, dvs att *ingen* kämpande strömning utesluts. Alla skall ha rätt att säga sin mening och att representeras. Alla skall ha rätt att försvara sina åsikter om hur kampen skall föras till seger.

Om denna demokrati respekteras, kommer minoriteterna också att respektera majoritetsbesluten, eftersom de fortfarande har möjlighet att ändra dem i ljuset av nya

erfarenheter. Genom detta bejakande av arbetardemokratin visar arbetarkampens demokratiska organisationsformer också på ett utmärkande drag för morgondagens arbetarstat: de demokratiska rättigheterna skall utvidgas och inte begränsas.

LÄS VIDARE...

Arbetarklassens befrielse kan bara vara dess eget verk, förslag till inriktning för en kämpande arbetarrörelse, Sthlm 1976, Bokförlaget Röda Rummet

Guerin, D: *Fascism and Big Business*, New York 1973 (i uppl. 1939), Monad Press

Mandel, E (red): *Arbetarkontroll, arbetarråd, arbetarstyre*, Halmstad 1971, R. Coeckelbergs Partisanförlag

Mandel, E: *Om leninismen*, Röda Häftet 10. Sthlm 1973, RMF-press

Trotsky, L: *Kapitalismens dödskamp och IV Internationalens uppgifter*,

Övergångsprogrammet, Röda Häftet 2, Halmstad 1969, R. Coeckelbergs Partisanförlag

XIV. Kampen om massorna

1. Den politiska differentieringen inom proletariatet

Vi har redan sett (kapitel IX, avsnitt 5) att behovet av ett revolutionärt avantgardistiskt parti beror på den bristande kontinuiteten i de breda massornas direkta aktioner, och på den vetenskapliga karaktären hos den strategi som är nödvändig för att störta borgarklassens makt. Den analysen ska vi nu vidareutveckla genom att föra in ytterligare en faktor: den politiska differentieringen inom proletariatet.

Överallt framstår arbetarrörelsen som en summa av *olika ideologiska strömningar*. Sida vid sida har vi den klassiskt reformistiska, socialdemokratiska strömningen; de moskvatrogna officiella kommunistpartierna, av stalinistiskt eller syndikalistiskt ursprung och med den en allt mer reformistisk inriktning; den revolutionära anarkistiska strömningen; den maoistiska strömningen och den revolutionärt-marxistiska strömningen (4:e Internationalen). I många länder finns det dessutom organisationer som är ett mellanting av dessa ideologiska strömningar.

Denna ideologiska uppsplittring av arbetarklassen har många objektiva rötter i proletariatets verklighet och historia.

Arbetarklassen är *inte helt homogen*, om man betraktar dess sociala existensvillkor. Arbetarna förstår vanligtvis giltigheten av vissa av den vetenskapliga socialismens grundläggande idéer mer eller mindre snabbt, beroende på om de arbetar i en stor eller liten industri, om de har bott i städer i flera generationer eller nyss flyttat dit, eller om de är mer eller mindre välutbildade. Arbetare i mycket viktiga Yrken kan förstå nödvändigheten av en facklig organisering fortare än arbetare som är arbetslösa halva livet. Men deras fackliga organisation riskerar också att fortare duka under för den inskränkta korporatismens frestelser, och underordna arbetarklassens allmänna intressen under en *arbetararistokratis* särskilda intressen, en arbetararistokrati som oftast försvarar de uppnådda fördelarna genom att försöka hindra andra tillträde till yrket. För arbetarna i storstäderna och de stora industrierna är det lättare än för arbetare i småföretag och småstäder att bli medvetna om arbetarklassens enorma potentiella styrka, och att tro på proletariatets möjlighet att beröva borgarklassen makten över fabrikena.

Arbetarklassens bristande homogenitet beror också på *arbetarnas varierande kamperfarenhet och individuella förmåga*. En viss arbetargrupp har upplevt ett tiotal strejker (de flesta framgångsrika) och många stora demonstrationer. Dessa erfarenheter gör att deras medvetande delvis skiljer sig från det som en annan grupp kan ha uppnått, t ex en grupp som

bara har varit med om en enda (för övrigt misslyckad) strejk och som aldrig deltagit i en politiska kamp som ett kollektiv.

En viss arbetare eller anställd har en fallenhet för att studera, läsa broschyrer och böcker och inte bara sin tidning, medan en annan nästan aldrig läser något. En är kamplysten till sitt temperament och till och med en ”ledarnatur”. En annan är mer passiv och föredrar att hålla tyst på möten. En har lätt att umgås med kamraterna, medan en annan är mer ”hemkär” och håller sig till sin familj. Allt detta påverkar i viss utsträckning de enskilda arbetarnas uppförande, politiska val och klassmedvetande i ett givet ögonblick.

Slutligen måste vi ta hänsyn till arbetarrörelsens *speciella historia och tradition* i varje land. Den engelska arbetarklassen, som var den första att organisera sig i en självständig politisk klassorganisation, chartismen, har aldrig upplevt ett massparti grundat på ett marxistiskt program, om än på ett aldrig så elementärt sätt. Dess massparti, Labourpartiet, växte fram ur och bygger på massyndikalismen. Den franska arbetarklassen var märkt av de särpräglade traditionerna från 1800-talets första hälft (babouvinismen, blanquismen, proudhonismen) och dess väg till marxismen försvårades av storindustrins relativt långsamma utveckling. Dessutom var arbetarna utspridda i ganska små provinsstäder. Först när de stora fabriker växte upp i utkanten av Paris, Lyon och Marseilles på 1920- och 1930-talet, en utveckling som gick allt snabbare på 1950- och 1960-talet, kunde massstrejken bli en avgörande faktor i klasskampens allmänna utveckling (juni 1936, strejkerna 1947-48, maj 1968). Franska kommunistpartiet — PCF — blev arbetarklassens största parti och gav den en tradition som åtminstone till det yttre åberopade sig på marxismen. Den spanska arbetarklassen och arbetarrörelsen präglades länge av den revolutionära syndikalismen, starkt påverkad av storindustrins utpräglade underutveckling på den iberiska halvön. Osv, osv.

Mångfalden av ideologiska strömningar inom arbetarrörelsen är ett resultat av dess egen logiska utveckling och historia, dvs av de debatter och motsättningar som uppstår under klasskampens gång. En hel rad viktiga brytningar har uppkommit: mellan marxister och anarkister inom 1:a Internationalen, på frågan om nödvändigheten av att erövra den politiska makten, mellan revolutionärer och reformister inom 2:a Internationalen, på frågan om deltagande i borgerliga regeringar, stöd åt det nationella försvaret i de imperialistiska länderna, stöd åt eller kamp mot de revolutionära massorna som hotade den kapitalistiska ekonomins och den på parlamentarisk demokrati uppbyggda borgerliga statens fortsatta existens, mellan stalinister och trotskister (revolutionära marxister) inom 3:e Internationalen och hela den internationella kommunistiska rörelsen, mellan anhängare av och motståndare till teorin om den permanenta revolutionen och teorin om ”revolution i etapper”, mellan anhängare av och motståndare till utopin om ett fullständigt uppbygge av socialismen i ett enda land, och därför också mellan anhängare av och motståndare till försök att sätta detta uppbygges förmenta behov före den internationella revolutionens intressen.

Men denna mångfald av ideologiska strömningar har också mer djupgående objektiva och materiella rötter, som de vi nyss redogjort för.

2. Arbetarnas enhetsfront mot klassfienden

Mångfalden av ideologiska strömningar inom arbetarrörelsen har lett till en uppsplittring av arbetarklassen i olika politiska organisationer. Medan klassen är organiserad i enhetliga fackliga organisationer i många länder (Storbritannien, de skandinaviska länderna, Västtyskland, Österrike), är den politiskt uppsplittrad på olika organisationer överallt. Som materialister måste vi förstå att detta har objektiva orsaker och inte beror på slumpen, ”splittrarnas brott” eller en eller annan individs ödesdigra roll.

Den politiska uppsplittringen som sådan är inget negativt. Arbetarklassen har vunnit några av sina mest strålande segrar vid tillfällena då en mängd partier och tendenser existerade bredvid varandra och samtidigt gjorde anspråk på att representera arbetarrörelsen. Den 2:a allryska sovjetkongressen, som beslöt att överföra all makt till sovjeterna, präglades av en uppsplittring av arbetarklassen i olika partier och tendenser, vilken var ännu större än i dagens Västeuropa. Den tyska arbetarklassens uppsplittring på tre stora partier (och en mängd mindre grupper och strömningar) hindrade inte den framgångsrika generalstrejken i mars 1920, som kvävde von Kapps reaktionära kuppöversök i dess linda. Det spanska proletariats många olika fackliga och politiska organisationer i juli 1936 hindrade det inte från att slå ner militärens och fascisternas revolt i nästan alla viktiga industriområden.

Men förutsättningarna för att arbetarrörelsens politiska uppsplittring inte skall försvaga hela arbetarklassens styrka det är att den inte hindrar enade aktioner från arbetarnas sida mot klassfienden: arbetsköparna, storbourgeoisin, den borgerliga regeringen och den borgerliga staten. En annan förutsättning är att den inte hindrar den politiska och ideologiska kampen för att den revolutionära marxismen ska vinna inflytande inom arbetarklassen och för uppbygget av ett revolutionärt massparti, dvs för att arbetardemokratien återupprättas inom den organiserade arbetarrörelsen.

Det är framför allt *inför borgarklassens offensiv* som det är absolut nödvändigt med ett enat svar från arbetarklassen. En sådan offensiv kan vara ekonomisk: avskedanden, fabriksnedläggningar och sänkning av reallönerna. Den kan också vara politisk: angrepp mot strejkrätten och fackföreningarnas frihet, angrepp mot massornas och arbetarrörelsens demokratiska friheter, försök att införa auktoritära eller rent fascistiska regimer, genom att undertrycka hela arbetarrörelsens organisations- och handlingsfrihet. I samtliga dessa fall kan bara ett massivt och enat svar från arbetarklassen slå tillbaka den borgerliga offensiven. Arbetarklassens verkliga enhet i handling måste växa fram via en verklig enhetsfront mellan alla de arbetarorganisationer som har ett reellt inflytande över viktiga delar av proletariatet.

En av 1900-talets största tragedier var det tyska proletariats nederlag, när Hitler grep makten den 30 januari 1933 — ett resultat av KPD- respektive SPD-ledningens vägran och oförmåga att i tid sluta en överenskommelse om att bilda en enhetsfront mot den nazistiska faran. Tragedins konsekvenser var så ödesdigra att alla arbetare verkligen måste tillgodogöra sig den viktigaste lärdomen av denna tragiska erfarenhet: *inför hotet från fascismen är det absolut nödvändigt med en enhetsfront mellan alla arbetarorganisationer*, för att genom ett enat och bestämt handlande från de arbetande massornas sida hindra mördarna och bödlarna från att ta makten.

Svårigheterna med att förverkliga enhetsfronten är huvudsakligen av ideologisk och politisk karaktär. Instinktivt är arbetarnas överväldigande majoritet positiv till alla enhetsinitiativ. Av de politiska och ideologiska svårigheterna kan vi nämna följande:

det förtryck som de socialdemokratiska ledarna utövar, när de innehar ansvarsposter inom den borgerliga statsapparaten, ett förtryck som också de stalinistiska ledarna gör sig skyldiga till i samma situation. Radikaliserade skikt av arbetarklassen blir med rätta upprörda över detta förtryck, som sträcker sig från ”vanligt” strejkbryteri till systematiskt organiserad under rättelseverksamhet i andra arbetarorganisationer eller rent av ända till organiserandet av mord på revolutionära ledare eller vanliga arbetare.

de byråkratiska och bedrägliga metoder som utmärker reformistiska och stalinistiska fackförenings- och partiledare som nått ledande positioner inom arbetarrörelsen. Dessa metoder, som är en förlängning av byråkratins repressiva metoder där den själv har makten, framkallar också en berättigad avsky hos många arbetargrupper.

den systematiskt kontrarevolutionära roll som spelas av arbetarrörelsens traditionella ledare, vilka undergräver proletarietets klassmedvetande, objektivt (och ofta medvetet) hjälper storkapitalet att genomföra sina kontrarevolutionära och arbetarfientliga planer, förstärker en borgerlig och småborgerlig ideologi inom arbetarklassen, osv.

Men det är inte desto mindre nödvändigt att *bekämpa en sekterisk och ultravänsterisk inställning* gentemot arbetarrörelsens traditionella massorganisationer, en sekterism och ultravänsterism som inte bara är ett hinder på vägen mot skapandet av en arbetarenhetsfront mot klassfienden, utan också ett hinder för en effektiv kamp mot de reformistiska och stalinistiska partiernas grepp över arbetarklassens majoritet.

Roten till de sekteristiska och ultravänsteristiska misstagen ligger i en bristande förståelse av de traditionella och byråkratiserade massorganisationernas *dubbla och motsägelsefulla karaktär*. Mer allmänt kännetecknas sekterismen på det teoretiska planet av att man förstorar upp en enstaka aspekt av taktiken eller strategin och inte kan se klasskampen och den proletära revolutionen som en helhet i all sin sammansatthet. Även om det är sant att den politik som ledningen för dessa organisationer bedriver gynnar borgarklassen, att de är för klassarbete, försvagar proletarietets klasskamp och bär ansvaret för en mängd nederlag för arbetarklassen, så är det också sant att dessa organisationers existens gör det möjligt för arbetarna att uppnå ett minimum av klassmedvetande och styrka. Dessa organisationers existens möjliggör också en förändring av det *dagliga* styrkeförhållandet mellan kapital och arbete, utan vilken arbetarklassens självförtroende skulle rubbas allvarligt. Endast om de traditionella massorganisationerna omedelbart ersätts av *högre* former av klassorganisationer (sovjeter), behöver en försvagning av dem inte innebära att arbetarklassen tar ett steg tillbaka eller rent av förlamas. Om de däremot försvagas eller krossas av den kapitalistiska reaktionen, så är det ett allvarligt bakslag för hela proletariet. Detta är den principiella grundvalen för de revolutionära marxisternas enhetsfrontspolitik mot den kapitalistiska reaktionen.

3. "Klass mot klass"-frontens offensiva dynamik

Inför varje form av kapitalistisk offensiv mot arbetarklassen och särskilt inför hotet från fascismen eller en högerdiktatur, kämpar marxisterna för bildandet av en enhetsfront mellan alla arbetarorganisationer, från basen ända upp till ledningen. I enhetsfronten försöker de dra med alla organisationer, som gör anspråk på att representera arbetarrörelsen, inklusive de mest moderata och de mest opportunistiska och revisionistiska ledningarna. De vänder sig systematiskt till socialistpartiets, kommunistpartiets, de reformistiska och de kristna fackföreningarnas ledare, för att få till stånd en enhetsfront mellan nationella, regionala och lokala ledningar, mellan sektioner i fabriker och bostadsområden, för att bekämpa fiendens offensiv med alla tillgängliga medel.

Vägran att utsträcka enhetsfronten till socialdemokratins eller kommunistpartiets ledare (den s k "tredje periodens" politik i Komintern, som nu upprepas av en hel del maostalinistiska organisationer) grundar sig på en ultimativ och barnslig missuppfattning av den proletära enhetsfrontens objektiva funktion och subjektiva förutsättningar. En sådan vägran förutsätter att massan av socialdemokratiska arbetare (eller de som följer kommunistpartiet) redan är beredda att ge sig in på gemensamma aktioner tillsammans med de revolutionära arbetarna, utan att deras "socialfascistiska" eller "revisionistiska" ledare gått med på det i förväg. Den förutsätter alltså att man redan löst den uppgift som man står inför: nämligen att få massorna att överge de opportunistiska ledarna p g a sina egna erfarenheter. Men just en vädjan till socialist- och kommunistpartiernas ledare att ansluta sig till en enhetsfront mot reaktionens offensiv, gör det möjligt för de arbetare som följer dem att få värdefulla och oumbärliga erfarenheter av dessa ledares trovärdighet, förmåga och goda vilja.

Att förutsätta att det inte är nödvändigt att dra med socialist- och kommunistpartiets ledningar i arbetarenhetsfronten innebär dessutom att man begränsar den till en minoritet av arbetarklassen, att man sprider farliga illusioner om möjligheten att genom minoritetsaktioner slå tillbaka arbetsköparna, den borgerliga staten eller fascisterna.

Betyder detta att enhetsfronttaktiken bara kan användas i defensivt syfte? Inte alls. När hela arbetarklassen organiseras till strid

även om det till att börja med är i defensivt syfte — förändras styrkeförhållandet mellan klasserna. De arbetande klassernas självförtroende, kampvilja, slagstyrka och förmåga till politiskt handlande blir mycket större. Deras *möjlighet att kämpa blir oerhört mycket större*, och en defensiv kamp kan snabbt omvandlas till en offensiv kamp. De tyska arbetarorganisationernas enade och framgångsrika svar på von Kapps kuppförsök i mars 1920 skapade under loppet av några dagar en situation där militanter från åtskilliga organisationer även reformistiska — gick med på att bilda väpnad arbetarmilis i flera städer i Ruhrområdet. Till och med de mest moderata fackföreningsledare pratade om behovet av en arbetarregering. De spanska massornas enade och framgångsrika svar på fascisternas kupp i juli 1936 i de flesta större städer ledde till en allmän beväpning av proletariatet och omfattande fabriksockupationer.

För att utnyttja arbetarenhetsfrontens offensiva möjligheter till fullo, betonar revolutionära marxister vikten av att *strukturera* enhetsfronten såväl på basplanet som i toppen, utan att därför göra denna strukturering till ett ultimatum riktat till partier, fackföreningar eller proletariatets massa. En sådan strukturering innebär att enhetsfronten inte bara förutsätter nationella och regionala överenskommelser och ”karteller” mellan arbetarorganisationerna, utan också *baskommittéer* i företag och bostadsområden, kommittéer som så snabbt som möjligt bör göras till *demokratiskt valda kommittéer* och dras in i systematiska massmobiliseringar och massaktioner. Den offensiva dynamiken i en sådan struktur, som i själva verket inleder en revolutionär situation, är uppenbar.

4. Proletär enhetsfront och folkfront

De revolutionära marxisterna är lika hängivna anhängare till enhetsfrontspolitiken som de är motståndare till ”folkfronts-politiken”. Sedan den 7:e kongressen utgör ”folkfronts-politiken” Kominterns variant av socialdemokraternas gamla reformistiska politik för allianser mellan den ”liberala” (eller ”nationella” eller ”antifascistiska”) borgarklassen och arbetarrörelsen (t ex i form av ”vänsterkarteller”).

Den grundläggande skillnaden mellan en arbetarnas enhetsfront och en ”vänsterkartell” eller ”folkfront” ligger i att enhetsfrontens ”klass mot klass”-logik utlöser en dynamik som skärper proletariatets kamp mot borgarklassen, medan folkfrontens klassarbete däremot utlöser en dynamik som bromsar arbetarkampen eller t o m utsätter de mest radikaliserade arbetarskikten för repressionens slag. Medan arbetarnas enhetsfront mot den kapitalistiska offensiven definitivt inte innehåller något löfte om att försvara den borgerliga ordningen och den kapitalistiska egendomen (hur intresserade de reformistiska ledarna än må vara av ett sådant försvar), så bygger folkfronten på respekt för den borgerliga ordningen och egendomen, eftersom den ”progressiva borgarklassen” annars inte skulle kunna delta i fronten vilket, som folkfrontsanhängarna uttrycker det, skulle ”stärka reaktionen”. Folkfrontens logik tenderar alltså att föra masskampen på avvägar, att snäva in den eller krossa den, vilket inte kan sägas om enhetsfronten.

Även om skillnaden mellan enhetsfronten och folkfronten är avsevärd, på grund av de bådas olika *objektiva klassnatur*, så är det inte någon ”absolut” skillnad. Enhetsfronttaktiken kan

tillämpas på ett opportunistiskt sätt, där ledarna för organisationer som kallar sig revolutionära i sin tur börjar bromsa masskampen, under förevändning att inte ”skrämma bort de reformistiska ledarna”. Å andra sidan kan massorna i vissa situationer ta illusioner om enhet, som uppammats av en folkfrontsöverenskommelse, till utgångspunkt för en skärpt kamp och till och med skapa strukturer för en självständig organisering, initiativ som de revolutionära marxisterna naturligtvis måste främja och stärka på alla sätt.

Men även om sådana situationer är möjliga, så förblir principfrågan oerhört viktig. Ur klasskampens synvinkel måste man stödja en enhetsfrontspolitik och bekämpa varje politisk överenskommelse med borgerliga partier (även sådana som kallar sig ”vänster”), som ifrågasätter proletarietets politiska självständighet såsom klass.

5. Arbetarklassens politiska självständighet och enade organisering

Såväl enhetsfrontens som folkfrontens problem för oss alltså tillbaka till en och samma livsviktiga fråga: hur kan arbetarklassen förverkliga en enad organisering, helt självständig i förhållande till borgarklassen, trots sin uppsplittring i ideologiska strömningar och olika politiska partier, grupper och sekter, och trots klassens otillräckliga medvetenhetsnivå?

De som predikar att denna splittring måste försvinna i förväg, som en förutsättning för att klassens enade organisering skall kunna förverkligas, jagar en vålnad. Splittringen har existerat i hundra år. Det finns inga tecken på att den skulle försvinna inom den närmaste tiden. Att anse att den måste försvinna i förväg, det är detsamma som att säga att proletarietets enhet (och alltså dess seger) ligger i en avlägsen framtid.

De som ser förverkligandet av arbetarklassens enhet i handling som ett enkelt resultat av överenskommelser på toppnivå, oberoende av överenskommelsernas klassinnehåll och den objektiva dynamik de utlöser — t ex genom att sätta likhetstecken mellan enhetsfront och folkfront — glömmer bort att den verkliga proletära enheten bara är möjlig på en klassbas. Det är helt enkelt otänkbart att alla sektorer och skikt av arbetarklassen skulle acceptera den frivilliga begränsning och självstympning som överenskommelser om klassamarbete innebär.

Det finns alltså ett intimt samband mellan hela arbetarklassens enhet i handling och gemensamt accepterade kampmål, eller kampformer som klassen gjort till sina. De revolutionära marxisterna stödjer bestämt varje verkligt enade initiativ, eftersom de är övertygade om att sådana initiativ alltid stärker arbetarnas kampvilja och medvetande i den oförsonliga klasskampen mot kapitalet.

Proletarietets självständighet som klass, utan vilken dess enhet är omöjlig att förverkliga, gäller i förhållande till arbetsköparna på den enskilda fabriken och industrigrenens nivå. Den gäller i förhållande till de borgerliga partierna. Men den gäller också i förhållande till den borgerliga staten, även den friaste borgerligt-demokratiska stat. Det självförtroende som arbetarklassen får genom aktioner som verkligen enar hela klassen, uppmuntrar den att själv försöka lösa alla problem, inklusive de problem som vanligtvis överlåtes till parlamentet. Detta är ytterligare en anledning för revolutionärerna att vara de mest bestämda och konsekventa förespråkarna för arbetarklassens enhet i handling.

6. Klassens självständighet och klassallianser

Den principiella skiljelinje vi drar upp mellan proletär enhetsfront och folkfront har ofta beskyllts för att vara ”dogmatisk”. Den ”förnekar behovet av allianser”. Utan ”klassallianser” är den socialistiska revolutionens seger omöjlig, säger man. Byggde inte Lenin upp bolsjevikpartiets hela strategi på nödvändigheten av en allians mellan proletarietet och bönderna?

Låt oss först påpeka att varje jämförelse mellan dagens imperialistiska länder och det tsaristiska Ryssland är bedräglig. I Ryssland utgjorde proletariatet bara 20% av den aktiva befolkningen. I de imperialistiska länderna utgör proletariatet, dvs alla de som är tvingade att sälja sin arbetskraft, den överväldigande majoriteten av nationen, oftast 70 till 90% av den aktiva befolkningen. Undantaget är Portugal, där det bara utgör 38% av befolkningen. Enheten i den proletära fronten (inklusive tjänstemännen, naturligtvis) är i dessa länder oändligt mycket viktigare för revolutionen än alliansen med bönderna.

Sedan måste vi också tillägga att revolutionära marxister inte alls är motståndare till en allians mellan proletariatet och den arbetande (icke-utsugande) småbourgeoisin i städerna och på landsbygden, inte ens i länder där denna utgör en minoritet. I åtskilliga imperialistiska länder, som Portugal, Spanien, Italien och Frankrike, är skapandet av en allians mellan arbetarna och bönderna fortfarande av stor politisk och framför allt ekonomisk betydelse för den socialistiska revolutionens seger och konsolidering.

Vad vi bestrider, det är att en allians mellan arbetarpartier och borgerliga partier skulle vara en nödvändig grundval för en sådan allians mellan de arbetande klasserna. Tvärtom, skall man befria bönderna och småbourgeoisin i städerna från det borgerliga inflytandet, då måste man också få dem att överge de borgerliga politiska partierna. Alliansen kan och måste vila på gemensamma intressen. Proletariatet och dess partier måste erbjuda dessa klasser sociala, ekonomiska, kulturella och politiska mål, som intresserar dem och som borgarklassen inte kan tillfredsställa. Om proletariatet visar sin vilja att erövra makten och genomföra sitt program, då kan det få stöd av en stor del av småbourgeoisin som vill uppnå dessa mål.

LÄS VIDARE...

Arbetarklassens befrielse kan bara vara dess eget verk, förslag till inriktning för en kämpande arbetarrörelse, Sthlm 1976, Bokförlaget Röda Rummet

Guerin, D: *Fascism and Big Business*, New York 1973 (i uppl. 1939), Monad Press

Mandel, E: *Om leninismen*, Röda häften 10, Sthlm 1973, RMF-press

Morrow, F: *Spanien, revolution och kontrarevolution, 1931-37*, Sthlm 1976, Bokförlaget Röda Rummet

Teser om taktiken, fackföreningsinternationalen och de kommunistiska partiernas struktur och organisationsarbete, antagna på Kommunistiska Internationalens tredje Världskongress 1921, Röda Häften 3/4, Halmstad 1970, R. Coeckelbergs Partisanförlag

Trotsky, L: *The Struggle Against Fascism in Germany*, New York 1971, Pathfinder Press

Trotsky, L: *Whither France*, New York 1968, Merit Publishers

Vinn fackföreningarna för ett klasskampsprogram, facklig resolution vid RMF/KAF:s 5:e kongress, Sthlm 1975, tidskriften *Fjärde Internationalen* 2-3/75

XV. Det klasslösa samhällets tillblivelse

1. Det socialistiska målet

Det socialistiska mål som vi vill uppnå är att ersätta det borgerliga samhället, som vilar på allas kamp mot alla, med ett klasslöst samhälle på gemenskapens grund. Där ersätter samhällssolidariteten individens strävan att bli rik såsom den viktigaste drivkraften bakom all aktivitet. Det är ett samhälle, vars rikedom tryggar alla individers harmoniska utveckling.

Långtifrån att vilja ”göra ana människor lika”, som socialismens okunniga motståndare påstår, vill marxisterna för första gången i mänsklighetens historia göra det möjligt för varje individ att utveckla hela sin oändliga skala av möjligheter att tänka och handla. Men de förstår också att *ekonomisk och social jämlikhet*, människans frigörelse från behovet att kämpa för sitt

dagliga bröd, är en nödvändig förutsättning för att alla individers personlighet verkligen ska kunna utvecklas på detta sätt.

Ett socialistiskt samhälle kräver alltså en ekonomi som är utvecklad så långt att *produktion efter behov* ersätter *produktion för profit*. Den socialistiska mänskligheten kommer inte att producera varor, som är ämnade att bytas mot pengar på en marknad. De producerar bruksvärden, som fördelas bland samhällets alla medlemmar för att tillfredsställa alla deras behov.

Ett sådant samhälle befriar människan från den sociala och ekonomiska arbetsfördelningens bojor. Marxister förkastar påståendet att vissa människor ”är födda att befalla” och andra ”födda att lyda”. Ingen människa har naturliga anlag för att vara gruvarbetare, fräsare eller spårvagnskonduktör hela livet. Alla människor har en slumrande önskan att syssla med ett visst antal olika aktiviteter: det räcker med att se vad arbetare gör på sin fritid, för att övertyga sig om det. Alla medborgares höga tekniska och intellektuella kvalifikationsnivå i det socialistiska samhället gör det möjligt för var och en att under sin levnadsbana fylla flera olika, för samhället nyttiga funktioner. Valet av ”yrke” är inte längre något som påtvingas människorna av materiella krafter eller omständigheter, oberoende av deras vilja. Det bestäms av deras egna behov, av deras egen utveckling. Arbetet upphör att vara en *påtvingad* aktivitet, som man undviker. I stället blir det ett sätt att förverkliga den egna personligheten. Människan är äntligen fri i ordets verkliga betydelse. Ett sådant samhälle försöker undanröja alla anledningar till konflikter mellan människorna. De enorma resurser som i dag slösas bort på förstörelse och tvång, använder samhället i kampen mot sjukdomar, för barnens utveckling, till undervisning och konst. Genom att undanröja all ekonomisk och social fiendtlighet mellan människorna, undanröjs också orsakerna till krig eller våldsamma konflikter. Bara om ett socialistiskt samhälle skapas över hela världen kan mänskligheten garanteras den universella fred, som blivit en förutsättning för släktets överlevande i atom- och vätebombens tidsålder.

2. De ekonomiska och sociala förutsättningarna för att nå dit

Om vi inte nöjer oss med att drömma om en strålande framtid, om vi vill kämpa för att nå dit, måste vi förstå att uppbygget av ett socialistiskt samhälle, som vänder upp och ned på de seder och bruk som människorna tillägnat sig under sin mångtusenåriga tillvaro i klassamhällen, är beroende av inte mindre omvälvande materiella förändringar, som måste genomföras först.

Socialismen förutsätter framför allt att den privata äganderätten till produktionsmedel avskaffas. I storindustrins och den moderna teknikens tidsålder (modern teknik kan man inte undvara, om man inte vill kasta tillbaka mänskligheten i allmän fattigdom), innebär den privata äganderätten till produktionsmedlen med nödvändighet att samhället delas upp i en utsugande minoritet av kapitalister och en utsugen majoritet av lönearbetare.

Det socialistiska samhället förutsätter att man avskaffar lönearbetet, försäljningen av arbetskraften mot en fast penninglön, som gör producenten till en maktlös kugge i det ekonomiska livet. Lönearbetet måste ersättas med ett system, där arbetet belönas med fri tillgång till de varor som krävs för att producenterna skall kunna tillfredsställa sina behov. Bara ett samhälle som tillförsäkrar människan ett sådant *överflöd* kan skapa ett nytt socialt medvetande, en ny inställning hos människorna gentemot varandra.

Ett sådant överflöd av varor är inte alls utopiskt, förutsatt att det införs gradvis och utifrån en fortskridande ”rationalisering” av människornas behov, som frigjorts från konkurrensens och den privata berikningens tvång och inte längre manipuleras av en reklam som försöker skapa ett tillstånd av permanent otillfredsställelse hos individerna. Den höjda levnadsstandarden har redan lett till en situation där konsumtionsbehovet vad gäller bröd, potatis, grönsaker, vissa

frukter, mejeriprodukter, fett och fläskkött är mättat i den minst fattiga delen av den imperialistiska världen. En liknande tendens visar sig också vad gäller underkläder, skor, enklare möbler, m m. Alla dessa produkter skulle i växande utsträckning kunna fördelas gratis, utan att man blandade in pengar, och utan att det skulle leda till några mer betydande ökningar av de kollektiva utgifterna. Samma möjlighet står öppen vad gäller sociala tjänster som undervisning, hälsovård, kollektivtrafik, m m.

Men lönearbetets avskaffande kräver inte bara ändrade villkor för betalningen av arbetet, för fördelningen av konsumtionsartiklar. Det krävs också en förändring av *företagets hierarkiska struktur*, att producenternas demokratiska styre ersätter direktörens enväldiga kommando (med bistånd av förmän och verkmästare). Socialismens mål är människans självstyre på alla nivåer av samhällslivet, till att börja med på den ekonomiska. Det innebär att ersätta alla utnämnda representanter med valda ledare, alla permanenta representanter med ledare som utövar sina funktioner i tur och ordning. Det är på den vägen man kan skapa förutsättningarna för verklig jämlikhet.

Den sociala rikedom, som är nödvändig för att skapa ett samhälle av överflöd, kan bara uppnås genom en *planering* av ekonomin, där man undviker sådant slöseri som outnyttjade produktionsmedel och arbetslöshet, eller att resurserna används för ändamål som står i motsättning till mänsklighetens intressen. Arbetets frigörelse är beroende av den moderna teknikens oerhörda utvecklingsmöjligheter (produktivt utnyttjande av atomenergin, när maximal säkerhet kan garanteras, och intensivt sökande efter alternativa energikällor; elektronisk styrning som möjliggör en fullständig automatisering av produktionen), som i allt större utsträckning befriar människan från tunga, förnedrande och farliga uppgifter. Historien svarar själv i förväg på den gamla vulgära invändningen mot socialismen: ”Vem skulle då vilja göra skitjobben i ett socialistiskt samhälle?”

Produktionens maximala utveckling på de för mänskligheten lönsammaste villkoren förutsätter att den internationella arbetsdelningen bevaras och utvidgas, men också förändras så att uppdelningen i ”utvecklade” länder och ”beroende” länder försvinner, samt att nationsgränserna avskaffas och hela världsekonomin planeras. Att gränserna avskaffas och mänskosläktet verkligen enas är dessutom en psykologisk nödvändighet för socialismen, det enda sättet att avskaffa ekonomisk och social ojämlikhet mellan nationerna. Avskaffandet av gränserna innebär inte alls att varje nations särpräglade kultur skall avskaffas. Det gör det tvärtom möjligt att utveckla dessa särdrag mycket bättre än i dag..

Arbetsstyret i företagen, arbetarrådets ledning av ekonomin och de berörda kollektivets ledning av samhällslivet på alla områden, kräver också vissa materiella förutsättningar för att inte bli rent formell. En *radikal minskning av arbetsdagen* — rent av till hälften — är oundgänglig för att ge producenterna tid att styra företagen och kommunerna, för att det inte skall uppstå ett nytt skikt av professionella administratörer.

Allmän högre undervisning — och en ny uppdelning av mannens och kvinnans vuxna liv mellan ”studier” och ”arbete” — är oundgänglig för att skiljemuren mellan manuellt och intellektuellt arbete gradvis skall kunna försvinna. *Verklig likställdhet vad gäller lön, representation och möjligheter till högre utbildning för kvinnor* är en förutsättning för att ojämlikheten mellan könen inte skall finnas kvar, när ojämlikheten mellan klasserna försvunnit.

3. De politiska, ideologiska, psykologiska och kulturella förutsättningarna

De materiella förutsättningarna för det klasslösa samhällets uppkomst är nödvändiga, men de är inte tillräckliga. Socialismen och kommunismen är ingen automatisk produkt av

produktivkrafternas utveckling, av nödens bortdöende, av mänsklighetens allt större tekniska och intellektuella förmåga. Det gäller också att ändra vanor, seder och föreställningar, som är ett resultat av årtusenden av utsugning, förtryck och sociala förhållanden som gynnat strävan efter individuell rikedom.

Framför allt gäller det att beröva de härskande klasserna all politisk makt och hindra dem från att återta den. Först allmän beväpning av arbetarna i stället för stående arméer, och sedan förstörelse av alla vapen. Detta, plus omöjligheten för eventuella anhängare av ett nytt minoritetsvälde att framställa vapen, gör det möjligt att nå fram till målet.

Rådsdemokratin; den politiska makten i rådets händer; den allmänna kontrollen över produktionen och fördelningen av rikedom; den bredaste offentlighet åt debatterna kring viktiga politiska och ekonomiska beslut; alla arbetares tillgång till kanaler för information och opinionsbildning; detta gör de förhållanden beständiga, som omöjliggör återgången till en förtryckar- och utsugarregim.

Vidare gäller det att skapa gynnsamma förutsättningar, för att producenterna skall *vänja sig* vid en tryggad tillvaro och sluta *anpassa* sina ansträngningar till förväntade, specifika belöningar. Denna psykologiska revolution kan inte ske förrän erfarenheten visat människorna att det socialistiska samhället verkligen garanterar dem en permanent tillfredsställelse av alla deras grundläggande behov, utan att i gengäld mäta vars och ens bidrag till samhällets rikedom.

Gratis livsmedel och vanliga kläder, fria offentliga tjänster, fri hälsovård, undervisning och kulturella tjänster, gör det möjligt att nå fram till detta mål efter två eller tre generationer. Då upphör arbetet att betraktas som ett sätt att "tjäna sitt levebröd", eller att trygga den dagliga konsumtionen, för att i stället bli ett behov av skapande verksamhet, genom vilken var och en bidrar till allas välbefinnande och utveckling.

En radikal förändring av de förtryckande strukturer som utgörs av den patriarkaliska familjen, den auktoritära och verklighetsfrånvända skolan och den passiva konsumtionen av idéer och "kultur", går hand i hand med dessa sociala och politiska förändringar.

Proletariatets diktatur undertrycker inte någon som helst tanke, vetenskaplig, litterär, kulturell eller konstnärlig strömning. Den är inte rädd för idéer, eftersom den är övertygad om de kommunistiska idéernas överlägsenhet. Men därför förhåller den sig inte neutral i den ideologiska kampen som går vidare; den skapar gynnsamma betingelser för att det frigjorda proletariatet skall kunna tillägna sig den gamla kulturens bästa verk och så småningom lägga grunden till mänsklighetens framtida kommunistiska kultur.

Den kulturrevolution som sätter sin stämpel på uppbygget av kommunismen måste framför allt gälla de villkor under vilka människorna skapar sin egen kultur, en förvandling av massan av medborgare från passiva konsumenter till aktiva och skapande kulturproducenter.

Det största hindret som återstår att övervinna, innan man kan skapa en kommunistisk värld, är den enorma klyfta som skiljer produktionen och levnadsstandarden i industriellt utvecklade länder från den i underutvecklade länder. Marxismen avvisar bestämt den reaktionära utopin om en kommunism i askes och fattigdom. En utveckling av det ekonomiska och sociala livet på södra halvklotet kräver inte bara en socialistisk planering av världsekonomin, utan också en radikal omfördelning av de materiella resurserna till förmån för folken där.

Detta mål kan bara nås, om det egoistiska, närsynta och småborgerliga sätt att tänka som fortfarande lever kvar hos en stor del av arbetarklassen på norra halvklotet förändras. Internationalistisk propaganda måste här gå hand i hand med vanan vid ett överflöd, som visar

att en sådan omfördelning kan genomföras utan att leda till sänkt levnadsstandard för massorna på norra halvklotet.

4. Det klasslösa samhällets olika etapper

På grundval av den sedan mer än ett århundrade tillbaka — dvs sedan Pariskommunens dagar — rika erfarenheten av proletära revolutioner kan vi urskilja tre etapper i uppbygget av ett klasslöst samhälle:

a. *Övergången från kapitalismen till socialismen*, den proletära diktaturens etapp. Kapitalismen lever vidare i många viktiga länder. I övergångssamhällena lever varuproduktionen och penningekonomin delvis vidare, liksom många sociala klasser och skikt, vilket gör det nödvändigt med en stat för att försvara arbetarnas intressen mot alla anhängare av en återgång till kapitalets välde.

b. *Socialismens etapp*, som kännetecknas av klassernas bortdöende ("socialismen, det är det klasslösa samhället", sade Lenin), av att marknads- och penningekonomin försvinner, staten dör bort och det nya samhället segrar över hela världen. I det socialistiska samhället är emellertid vars och ens tilldelning (bortsett från den fria tillfredsställelsen av grundläggande behov) fortfarande beroende av den arbetsmängd han eller hon bidrar med.

c. *Kommunismens etapp*, som kännetecknas av en fullständig tillämpning av principen "av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov", av att den sociala arbetsdelningen försvinner, av att skiljelinjen mellan manuellt och intellektuellt arbete försvinner, liksom den mellan stad och landsbygd. Mänskligheten organiserar sig i fria kommuner av producenter-konsumenter, som inte behöver särskilda organ för att administrera sig. Den inrättar sig i en rehabiliterad natur, skyddad mot risken för störningar av den ekologiska jämvikten.

Men så snart vi står inför ett efterkapitalistiskt samhälle fritt från en byråkratis maktmonopol — dvs inför en verklig arbetarmakt — är det inte längre nödvändigt med någon revolution eller något plötsligt språng för att gå över från en etapp till nästa. Övergångarna sker genom en gradvis utveckling av produktionsförhållandena och de sociala förhållandena. De speglar det gradvisa *bortdöendet* av marknadskategorierna, pengarna, klasserna, staten, den sociala arbetsdelningen och de borgerliga föreställningarna som har sin grund i det förgångnas ojämlikhet och sociala kamp. Det viktiga är att *sätta igång* dessa processer genast och inte skjuta upp dem till kommande generationer.

Sådant är vårt kommunistiska ideal. Det är den enda lösningen på de brännande problem, som mänskligheten står inför.

LÄS VIDARE...

Arbetarklassens befrielse kan bara vara dess eget verk, förslag till inriktning för en kämpande arbetarrörelse, Sthlm 1976, Bokförlaget Röda Rummet

Bergman, B: *Den socialism vi kämpar för*, Sthlm 1974, RMF-press

Bucharin/Preobrasjenskij: *Kommunismens ABC*, Borås 1972, R. Coeckelbergs Partisanförlag

Engels, F: *Anti-Dühring* (del 3), Malung 1971, Arbetarkultur

Lenin, V I: *Staten och revolutionen*, Surte 1970, Raben & Sjögren

Marx, K: *Kritik av Gothaprogrammet*, Sthlm 1975, Oktober

Svensson, J: *Du skall ta ledningen och makten, om socialismens uppbyggnad i Sverige*, Gbg 1975, Arbetarkultur

Trotsky, L: *Litteratur och revolution*, Halmstad 1969, R. Coeckelbergs Partisanförlag

Åkerman, N (red): *En socialistisk människa*, Det nya samhället 5, Falköping 1972, Prisma

XVI. Den materialistiska dialektiken

1. Den allomfattande rörelsen

Om vi ska rekapitulera innehållet i de femton föregående kapitlen, om vi ska försöka sammanfatta det i en enda sats, kan vi inte hitta någon bättre än den här: allt förändras, allt är i ständig rörelse.

Från det primitiva klasslösa samhället går mänskligheten vidare till klassamhället. Detta ger i sin tur plats åt morgondagens klasslösa socialistiska samhälle. Produktionssätten avlöser varandra; t o m innan de försvinner undergår de ständiga förändringar. Den härskande klassen av idag är helt annorlunda än det romerska imperiets härskande slavägarklass. Vår tids proletariat är något helt annat än medeltidens livegna. Det är en himmelsvid skillnad mellan en liten fabrikant från 1800-talets början och Rockefeller eller chefen för Rhone-Poulenc-trusten av idag. Allt förändras, allt är i ständig rörelse.

Denna allomfattande rörelse kan vi återfinna på alla nivåer av verkligheten, inte bara i de mänskliga samhällenas historia. Individerna förändras, underkastade ett obönhörligt öde. De föds, växer upp, mognar, blir vuxna och börjar sedan åldras för att slutligen dö. Samma öde drabbar också de levande arterna. Människan har inte alltid funnits. Djurarter som förr befolkade vår jord har försvunnit, som tertiärtidens jätteödlor. Andra växt- och djurarter håller på att försvinna i detta ögonblick, delvis som ett resultat av det kapitalistiska produktionssättets störande inverkan på jordens ekosystem.

Inte heller vår planet har evigt liv. Energiförlusten dömer den obönhörligen att försvinna en dag. Den har inte heller alltid funnits. Den har uppstått i en interplanetarisk konstellation, som själv bara är en av ett oändligt antal liknande konstellationer i universum.

Den allomfattande rörelsen, utvecklingen, styr all existens. Denna existens är materiell. Materiens bas är atomer, som själva består av ännu mindre partiklar. Atomerna förenas till molekyler, som i sin tur bildar grundämnena i jordskorpan och atmosfären. I en viss förening, H₂O bildar syre och väte vatten, andra molekyler bildar metaller, syror, baser mm.

Den oorganiska materiens utveckling gav under vissa bestämda betingelser upphov till den organiska materien. Detta ledde till uppkomsten av levande arter, växter och djur. Under loppet av denna utveckling uppstår högre stående varelser, däggdjur, med bl a människoaporna, som ger upphov till människan.

2. Dialektiken, rörelsens logik

Eftersom en allomfattande rörelse tycks styra all existens borde man kunna urskilja gemensamma drag i materiens rörelse, det mänskliga samhällets utveckling och våra kunskapers utveckling (vetenskapen, det mänskliga tänkandet). Marx' och Engels' dialektiska materialism är ett försök att blottlägga dessa gemensamma drag i den allomfattande rörelsen.

Dialektiken, eller rörelsens logik, visar sig på tre nivåer:

naturens dialektik, en helt objektiv dialektik, dvs oberoende av människans planer, avsikter eller motiv, en dialektik som inte direkt påverkar människan historia. Detta utesluter inte att mänskligheten i och med produktivkrafternas utveckling kan utnyttja naturlagarna för att omforma sin naturliga miljö,

historiens dialektik, en till att börja med i stort sett objektiv dialektik, men där proletarietets försök att omforma samhället enligt ett i förväg uppgjort program utgör en revolutionär vändpunkt, även om detta projekt utarbetas och förverkligas under tidigare existerande materiella och objektiva villkor, som är oberoende av människors vilja,

kunskapens (det mänskliga tänkandets) dialektik, som är en objekt-subjekt-dialektik, ett resultat av en ständig samverkan mellan de undersökta objekten (de olika vetenskapernas objekt) och subjektens agerande i sina försök att förstå dem, och där subjekten är beroende av sin sociala situation, av de nedärvda undersökningsredskap som de förfogar över (både arbetsredskapen och teorierna) och av dessa redskaps förändringar genom den ständigt pågående aktiviteten i samhället, osv, osv.

I den mån upptäckten av den objektiva dialektiken själv är en fas av kunskapens och det mänskliga tänkandets historia (dialektiken utvecklades först av grekiska filosofer som Heraklitos, återupptogs sedan av Spinoza och fulländades av Hegel), skulle man kunna frestas att reducera alla dialektik till objekt-subjekt-dialektik. Det vore emellertid ett misstag. Det är uppenbart att allt vad vi vet, även om naturens dialektik, det förmedlas genom vår hjärna, våra föreställningar och vår sociala praktik som bestäms av våra sociala existensvillkor. Men detta uppenbara faktum hindrar oss inte alls från att kunna veta — och bevisa, och få det bekräftat av en mängd praktiska experiment — att livet är äldre än det mänskliga tänkandet; att jorden är äldre än livet; att universum är äldre än jorden; att all denna rörelse är en rörelse som är oberoende av människans eller den mänskliga tankens existens. Detta är den exakta innebörden av begreppet ”objektiv materialistisk dialektik”.

Eller bättre: i samma grad som vår kunskap förbättras och blir mer och mer vetenskaplig, i samma grad som kunskapen närmar sig verkligheten (en *total* identitet mellan kunskapen och verkligheten är omöjlig, i synnerhet eftersom den senare förändras oavbrutet), kommer dess utveckling mer och mer att följa materiens objektiva utveckling. Vårt vetenskapliga tänkandes dialektik, den materialistiska dialektiken, kan förstå det verkliga, just eftersom dess egen rörelse i växande grad motsvarar materiens rörelse, eftersom kunskapens lagar och den andliga förståelse av det verkliga som kunskapen eftersträvar i växande grad motsvarar de lagar som styr den objektiva verklighetens allomfattande rörelse.

Här måste vi precisera en viktig skillnad mellan utvecklingen av å ena sidan naturvetenskaperna och å andra sidan samhällsvetenskaperna, våra kunskaper om allt som har samhällslivet som undersökningsobjekt, inklusive vår kunskap om alla vetenskapers, även naturvetenskapernas, ursprung och utvecklingsdialektik.

Även naturvetenskapens utveckling är historiskt och socialt bestämd. Inte ens de djärvaste genier kan formulera och lösa mer än ett visst antal vetenskapliga problem i en given epok. De är beroende av tidigare generationers idéer och av den undervisning de fått. De nya frågeställningarna uppkommer i samband med materiella förändringar, särskilt av arbetet, arbetsredskapen, de vetenskapliga undersökningsinstrumenten, osv. Men det rör sig om ett *indirekt* beroende, som inte bestäms direkt av materiella klassintressen.

Det förhåller sig annorlunda med samhällsvetenskaperna. De berör klassamhällets organisation och struktur i mycket större utsträckning. De ”mottagna och nedärvda idéernas” tyngd är större, eftersom dessa idéer inte är något annat än ett ideologiskt uttryck för antingen socialt konservativa eller socialt revolutionära *intressen*, vilka definitivt kan härledas ur klassernas antagonistiska positioner. Även om vi inte vill göra filosoferna, historikerna, ekonomerna, sociologerna och antropologerna till medvetna ”agenter” för den ena eller andra klassen, agenter som ”konspirerar” för att försvara den rådande ordningen eller för att ”organisera subversiv verksamhet”, så är det uppenbart att samhällsvetenskapernas utveckling är social bestämd på ett mycket mer direkt och omedelbart sätt än naturvetenskapernas utveckling. Samhällsvetenskapernas *objekt* bestäms också definitionsmässigt *omedelbart* av de studerade samhällenas struktur och historia, vilket inte är fallet med naturvetenskapernas objekt.

3. Formell dialektik och logik

Dialektiken, eller rörelsens logik, skiljer sig från den formella eller statiska dialektiken. Den formella logiken vilar på tre grundläggande lagar:

- a) Identitetens lag: A är lika med A , en sak är alltid lika med sig själv.
- b) Motsättningens lag: A är skilt från icke-A , A kan aldrig vara lika med icke-A.
- c) Lagen om uteslutningen av det tredje: antingen A eller icke-A; inget kan vara varken A eller icke-A.

Ett ögonblicks eftertanke låter oss dra slutsatsen att det karakteristiska för den formella logiken är dess sätt att inte ta hänsyn till rörelsen, förändringen. Alla lagar vi nyss räknat upp är sanna, *såvida man bortser från rörelsen*. A förblir lika med A, såvida det inte förändras. A är skilt från icke-A, såvida det inte förvandlas till sin motsats. Det finns antingen A eller icke-A, såvida det inte finns någon rörelse som kombinerar A med icke-A, osv, osv. Inför puppans förvandling till fjäril eller ynglingens förvandling till vuxen är "lagen om identiteten" uppenbarligen otillräcklig.

Att bortse från rörelsen, från omvandlingar och förändringar, kan vara ändamålsenligt i två avseenden. För det första kan man studera företeelser på ett isolerat och kontinuerligt sätt, vilket utan tvekan gör det möjligt för oss att fördjupa vår kunskap om dem. För det andra kan det vara praktiskt, när förändringarna är oändligt små och alltså verkligen kan negligeras.

Om jag köper ett kilo färdigpackat socker i speceriaffären, så är den av vågen konstaterade identiteten 1 kg socker, dvs 1 kg god nog för mig, med tanke på syftet med inköpet. För att jag ska kunna sockra mitt kaffe och bevara jämvikten i min hushållsbudgeten, spelar det ingen roll för mig att ett pakets verkliga vikt egentligen inte är 1 kg utan bara 999, 9887 g och att ett annat paket kanske väger 999, 999999 g. Ur praktisk synvinkel kan så små skillnader negligeras.

Därför används den formella logiken fortfarande både i teorin och i praktiken. Därför "förkastar" den dialektiska materialismen inte den formella logiken. Den integrerar den och betraktar den som ett värdefullt instrument för analys och kunskap -- men förutsatt att man inser dess begränsningar, dvs i den mån man förstår att den inte kan tillämpas på rörelsens fenomen, på förändringens process. Så snart man står inför sådana fenomen, måste man använda sig av kategorierna i dialektiken, rörelsens logik, vilka skiljer sig från den formella logikens kategorier.

4. Rörelsen, en funktion av motsättningen

Rörelsen är till sin natur en övergång, ett överskridande. Statiskt sett kan ett föremål inte vara på två olika ställen i samma ögonblick (även om det är ett oändligt kort ögonblick). Dynamiskt sett är ett föremåls rörelse just dess övergång från en punkt till en annan.

Dialektiken, eller rörelsens logik, undersöker därför framför allt rörelsens lagar, de former som rörelsen antar. Vi undersöker dem i två avseenden: rörelsen som en funktion av motsättningen, och rörelsen som en funktion av helheten och totaliteten.

All rörelse har alltid en orsak. Orsakssammanhanget är en av dialektikens grundläggande kategorier, på samma sätt som den är det i all vetenskap. Att förneka orsakssammanhanget innebär i sista hand att förneka möjligheten till kunskap.

Den yttersta orsaken till all rörelse, all förändring, är de inre motsättningarna i det objekt som förändras. Varje föremål, varje företeelse förändras, rör sig, omvandlas i sista hand som ett resultat av sina inre motsättningar. Därför har man ofta, och med rätta, kallat dialektiken för

vetenskapen om motsättningarna. Rörelsens logik och motsättningarnas logik är två praktiskt taget identiska definitioner av dialektiken.

Analysen av varje föremål, av varje företeelse eller varje knippe, varje helhet av företeelser, måste alltså syfta till att bestämma vilka motsägelsefulla element de innehåller, och vilken rörelse, eller dynamik, dessa motsättningar utlöser.

Under hela vår framställning har vi därför pekat på i vilken utsträckning klasskampen, som förorsakats av att samhället innehåller mot varandra stående samhällsklasser, styr klassamhällets historiska utveckling. Om det primitiva, klasslösa samhället, klassamhället och det framtida socialistiska samhället kan vi mera allmänt säga, att motsättningen mellan produktivkrafternas utvecklingsnivå i bestämda epoker (graden av människans herravälde över naturen) och produktionsförhållandena (samhällets organisering), som i sista hand är ett resultat av samma produktivkrafterns tidigare utvecklingsnivå, styr hela mänsklighetens utveckling.

Genom att förenkla och schematisera kan vi peka på följande lagar för rörelsen, eller dess viktigaste former, som utgör grundläggande kategorier i den dialektiska logiken, eller rörelsens logik:

a) *Motsatsernas enhet och kamp.* Den som säger rörelse, säger också motsättning. Den som säger motsättning, säger samexistens av motsatta element, samtidig samexistens och kamp mellan dessa element. Om det rådde fullständig homogenitet, om det inte fanns några element alls som stod i motsats till varandra, skulle det inte finnas någon motsättning, någon rörelse, något liv eller någon existens överhuvudtaget.

Existensen av motsägelsefulla element innefattar *både* deras samexistens i en strukturerad helhet, där vart och ett av dessa element har sin givna plats, *och* en kamp mellan elementen för att krossa denna helhet. Kapitalismen är inte möjligt utan att det *samtidigt* finns kapital och lönearbete, borgarklass och proletariat. Det ena kan inte existera utan det andra. Men det betyder inte att det ena inte ständigt försöker tränga tillbaka det andra, att proletariatet inte försöker avskaffa kapitalet och lönearbetet, dvs övervinna kapitalismen.

b) *Kvantitativa förändringar och kvalitativa förändringar.* Rörelsen tar sig först uttryck i förändringar som bevarar företeelsernas struktur (eller kvalitet). I dessa fall talar vi om en kvantitativ, ofta omärklig förändring. Vid en viss tröskel förvandlas den kvantitativa förändringen till en kvalitativ förändring. Från och med denna tröskel är förändringen inte längre gradvis framåtskridande. Den sker i "språng". En ny "kvalitet" framträder. En liten by kan gradvis förvandlas till en stor by, en köping eller rent av en liten stad. Men mellan en stad och en by är det inte bara ett kvantitativ skillnad (antalet invånare, bebyggd markyta, m m). Det finns också en kvalitativ skillnad. De yrken som majoriteten av invånarna utövar är inte längre desamma. I stället för jordbrukaren, dominerar arbetaren och tjänstemannen. En ny social miljö har uppstått, en miljö som reser sociala problem som överhuvudtaget inte existerade i byn. Nya samhällsklasser uppstår, och med dem nya motsättningar.

c) *Negation och överskridande.* All rörelse tenderar att producera negationen av vissa av sina fenomen, att omvandla objekten till deras motsats. Livet leder till döden. Värmen kan bara förstås som en funktion av kylan. Det klasslösa samhället alstrar klassamhället, som i sin tur alstrar ett nytt klasslöst samhälle. Men man måste skilja mellan den "rena" negationen och "negationen av negationen", dvs övervinnandet av motsättningen på en högre nivå, vilket på en och samma gång innebär en negation, ett bevarande och ett upplyftande till en högre nivå. Det primitiva klasslösa samhället hade en mycket starkt inre sammanhållning, just på grund av sin fattigdom, sitt nästan totala beroende av naturkrafterna. Klassamhället är en etapp där människan i högre grad behärskar naturkrafterna, men till priset av mera djupgående

motsättningar och inre stridigheter i samhällsorganisationen. I det framtida socialistiska samhället kommer denna negation att övervinnas. En ännu högre form av mänskligt herravälde över naturen kombineras då med en likaså högre form av social sammanhållning och samarbete, tack vare det klasslösa samhällets existens.

5. Kunskapsdialektiken

a) *Innehåll och form.* All rörelse antar med nödvändighet olika på varandra följande former, som kan variera beroende på ett stort antal omständigheter. Den kan inte automatiskt frigöra sig från den ena eller andra tidigare formen. Denna gör motstånd. Motståndet måste brytas. Formerna måste motsvara innehållet, och motsvarar det alltså, men bara fram till en viss punkt. Dess stelare natur omöjliggör en absolut och permanent överensstämmelse med rörelsen, som är den direkta motsatsen till allt stelnat.

Ett bra exempel på detta motsägelsefulla förhållande mellan formen och innehållet erbjuder *dialektiken mellan produktionsförhållanden och produktivkrafter*. För att kunna utvecklas måste produktivkrafterna inordnas i vissa former av mänskliga samhällsorganisationer: slavsamhällets, feodalsamhällets, det kapitalistiska samhällets produktionsförhållanden. Varje ny form av organisering av arbetet och produktionen, som är överlägsen den tidigare formen vad gäller arbetets genomsnittliga produktivitet, stimulerar till att börja med produktivkrafternas utveckling. Men efter en viss tid blir den själv ett hinder för produktivkrafternas fortsatta utveckling. Den måste krossas och ersättas av nya och mer utvecklade produktionsförhållanden, för att mänsklighetens materiella och intellektuella utveckling ska kunna ta ett nytt ”språng framåt”.

b) *Orsak och verkan.* All rörelse framstår som en invecklad kedja av orsak och verkan. Vid första anblicken förefaller den hopplöst intrasslad. Lönearbetets orsak är den privata tilläggnelsen av produktionsmedlen, som monopoliserats av en samhällsklass. Men detta monopol bevaras just som ett resultat av lönearbetet. Lönerna gör det inte möjligt för arbetarna att skaffa sig produktionsmedel.

Lönearbetet ger upphov till ett mervärde, som kapitalisterna tillägnar sig och förvandlas till ytterligare produktionsmedel i borgarklassens händer. Osv.

För att hitta rätt i denna labyrint och inte förfalla till en avslagen och steril ekliticism, måste man tillämpa den genetiska metoden, dvs undersöka respektive rörelses *historiska ursprung*. Man finner då att kapitalet och mervärdet faktiskt är *äldre* än lönearbetet; att de uppkommit utanför produktionssfären; att det finns en *primitiv ackumulation* av kapital, som bryter den skebart slutna cirkeln av orsak och verkan (lönearbete — kapital — lönearbete).

c) *Det allmänna och det säregna.* Varje rörelse, varje företeelse, har vissa utmärkande drag som är specifika för just den. Samtidigt kan varje rörelse, varje företeelse, trots dess specifika särdrag, bara fattas, förstås och förklaras inom ramen av större och mer allmänna helheter. 1800-talets engelska kapitalism är inte identisk vare sig med 1900-talets engelska kapitalism eller med dagens amerikanska kapitalism. Var och en av dem representerar en särskild samhällsformation med ett särskilt förhållande till världsmarknaden, som genomgått stora förändringar under loppet av ett århundrade. Inte desto mindre kan den viktorska tidens engelska kapitalism, dagens dekadenta engelska kapitalism eller den nutida amerikanska kapitalismen bara förstås inom ramen av de allmänna utvecklingslagar som kännetecknar kapitalismen i allmänhet. Det allmänna och det säregna dialektik nöjer sig inte med att ”kombinera” analysen av det ”allmänna” och det ”säregna”. Den försöker också förklara det säregna utifrån allmänna lagar och närmare bestämma de allmänna lagarna som en funktion av ett visst antal säregna faktorerers spel.

d) *Det relativa och det absoluta*. Att förstå rörelsen, den allomfattande förändringen, det är att förstå förekomsten av ett oändligt antal övergångssituationer. ”Rörelsen, det är kontinuitetens och diskontinuitetens enhet” (Hegel). Ett av dialektikens viktigare drag är därför dess förståelse av tingens relativitet, dess vägran att sätta upp *absoluta* gränser mellan kategorierna, dess strävan att finna *förmedlingar* mellan de motsatta elementen. Den allomfattande utvecklingen förutsätter att det finns blandfenomen, ”övergångssituationer” och ”övergångsfall” mellan liv och död, mellan växter och djur, mellan fåglar och däggdjur, mellan apor och människor, som gör gränserna mellan alla dessa kategorier relativa.

Ofta har dialektiken emellertid använts på ett subjektivistiskt sätt, som ”konsten att förvilla” eller ”konsten att försvara paradoxer”. Skillnaden mellan den vetenskapliga dialektiken, den verkliga kunskapens redskap, och den subjektivistiska dialektiken eller *sofistiken* består huvudsakligen i att sofisterna har gjort företeelserna och kategoriernas relativitet till något absolut. De glömmer (eller låtsas glömma) att kategoriernas relativitet bara är partiell och inte absolut, *att man alltså måste relativisera relativiteten*.

Förekomsten av övergångssituationer åstadkommer en lucka i den ”absoluta” skillnaden mellan livet och döden, säger den vetenskapliga dialektiken. Allt är relativt, alltså är skillnaden mellan livet och döden bara helt relativt, om inte icke-existerande, fortsätter sofisten. Nej, svarar dialektikern: det finns något absolut och inte bara något relativt i skillnaden mellan livet och döden. Av det obestridliga faktum att det finns en mängd mellanliggande etapper, får man inte dra den absurda slutsatsen och förneka att döden är livets negation.

6. Rörelsen, en funktion av totaliteten. Det abstrakta och det konkreta

Vi har sett att all rörelse alltid är en funktion av de inre motsättningarna i ett fenomen eller knippe av fenomen. Varje fenomen — vare sig det är en levande cell, en naturligt miljö där olika arter lever tillsammans, ett mänskligt samhälle, ett interplanetariskt system eller en atom — innehåller emellertid ett oändligt antal aspekter, beståndsdelar och grundelement. Dessa element är inte hopgyttrade med varandra på ett slumpmässigt och ständigt växlande sätt. De bildar *strukturerade helheter*, en *totalitet* som är uppbyggd enligt en bestämd logik.

I det borgerliga samhället är det ömsesidiga och antagonistiska förhållandet mellan kapital och arbete exempelvis inte alls en slump. Det bestäms av lönearbetarens ekonomiska tvång att sälja sin arbetskraft till kapitalisten, innehavaren av produktions- och livsmedlen, i varuform. Kvalitativt annorlunda ömsesidiga förhållanden har skapat andra utsugarsamhällen, men inte kapitalistiska.

Den dialektiska materialismen måste alltså angripa varje fenomen, varje föremål för analys och kunskap, inte bara för att avgöra vilka inre motsättningar som bestämmer dess utveckling (dess ”utvecklingslagar”). Den måste också försöka angripa företeelsen på ett totalt sätt, fatta den i *alla* dess aspekter, betrakta den som en helhet och undvika varje ensidigt synsätt, som godtyckligt isolerar den ena eller andra speciella aspekten av verkligheten, inte mindre godtyckligt undertrycker andra aspekter och därför är oförmöget att fatta *motsättningarna i deras helhet* och att förstå *rörelsen i dess totalitet*.

Denna förmåga hos dialektiken att i sin analys integrera den ”universalistiska”, allsidiga, metoden (*Allseitlighet*, säger Lenin) är en av dess största förtjänster. För övrigt är ”rörelsens logik”, ”motsättningens logik” och ”helhetens logik” praktiskt taget synonyma begrepp. Genom att blunda inför vissa motsägelsefulla element i det verkliga, vilka tycks göra analysen ”alltför komplicerad” går icke-dialektiska tänkare från det totala till det partiella och tappar på vägen bort såväl motsättningen som helheten.

Naturligtvis är det oundvikligt med en viss förenkling, en viss "reduktion" av helheten till dess *avgörande* grundelement såsom en *första utgångspunkt* för all vetenskaplig analys. Denna måste till att börja med vara abstrakt. Men man måste komma ihåg att denna oundvikliga abstraktionsprocess utarmar det verkliga; ju mer man närmar sig det verkliga, desto mer närmar man sig en helhet med ett oändligt antal aspekter, vars ömsesidiga och motsägelsefulla relationer måste förklaras av den vetenskapliga analysen, kunskapen. "Sanningen är alltid konkret" (Lenin). "Det sanna är det hela" (Hegel).

7. Teori och praktik

Dialektiken är en teori, ett instrument för kunskap. Historiskt kan man definiera den dialektiska materialismen som proletariats kunskapsteori (vilket inte alls minskar dess objektiva vetenskapliga karaktär, som nödvändiggör en ständig prövning också på vetenskapens område). All kunskapsteori underkastas en obarmhärtig prövning: praktikens prövning.

När allt kommer omkring är kunskapen själv inte något skilt från människornas liv och intressen. Det är ett vapen för artens överlevnad, ett vapen som möjliggör människans makt över naturkrafterna, ett vapen som gör det möjligt att förstå den "sociala frågans" ursprung och hur den (senare) skall lösas. *Kunskapen föds alltså i människans sociala praktik; dess funktion är att förbättra denna praktik.* Dess effektivitet mäts i sista hand av dess praktiska resultat. Praktikens bekräftelse förblir det bästa vapnet mot sofisterna och skeptikerna.

Detta innebär inte att teorin upplöses i kortsiktig och platt pragmatism. Mycket ofta framträder en vetenskaplig hypotes' praktiska effektivitet, dess "sanna" eller "felaktiga" karaktär, inte omedelbart. Det krävs tid, perspektiv, nya erfarenheter och en rad "prövningar i praktiken", innan en teoris vetenskapliga karaktär verkligen bekräftas. Många män och kvinnor som är fångna av det yttre skenet, av en partiell och ytlig syn på verkligheten, av en tillfällig syn på den historiska processen (en syn som i sista hand bestäms av de icke-revolutionära samhällsklassernas och skiktens ideologi), kan trots de bästa socialistiska intentioner och övertygelser tvivla på den parlamentariska demokratins borgerliga karaktär, på nödvändigheten av proletariats diktatur eller på nödvändigheten av en framgångsrik internationell revolution för att uppbygget av ett verkligt socialistiskt samhälle i Sovjetunionen eller vilket annat land som helst skall kunna fullbordas.

Men till sist bekräftar fakta vilken teori som verkligen var vetenskaplig, dvs förmögen att fatta det verkliga med alla dess motsättningar och i *hela* dess rörelse, och vilka hypoteser som var felaktiga, dvs bara förmögna att förstå delar av det verkliga, genom att isolera dem från den strukturerade helheten, och därför oförmögna att fatta rörelsen på lång sikt i dess grundläggande dialektik. Den socialistiska världsrevolutionens seger och uppkomsten av ett klasslöst samhälle kommer att bekräfta den revolutionärt-marxistiska teoris giltighet i praktiken.

LÄS VIDARE...

Engels, F: *Ludwig Feuerbach och den klassiska tyska filosofins slut*, Gbg 1969, Arbetarkultur
 Korsch, K: *Marxism och filosofi*, Ystad 1972, Raben & Sjögren
 Ljungdal, A: *Marxismens världsbild*, Sthlm 1970, PAN/Norstedts
 Lukács, G: *Historia och klassmedvetande* (kap 1 och 2), Budapest 1968, Cavefors
 Luxemburg, R: *What is Economics?*, New York 1970, Pathfinder Press
 Mandel, E: *Senkapitalismen* (del 1, kap 1), Kristianstad 1974, R. Coeckelbergs Partisanförlag
 Marx, K: *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*, i urval av S-E Liedman, Halmstad 1971, Raben & Sjögren
 Novack, G: *An Introduction to the Logic of Marxism*, New York 1971, Pathfinder Press
 Sommerville, J: *Marx' och Engels' samhällsvetenskapliga metod*, Finland 1972, Gidlunds